

Ikääntymisen ja teknologian kesytyksen vuoropuhelu
Diskurssianalyttinen tutkimus ikääntymisen ja teknologian merkityksistä

Anna-Maija Kangas

Tampereen yliopisto
Sosiologian ja sosiaalipsykologian laitos
Sosiaalipsykologian pro gradu-tutkielma
Lokakuu 2003

TAMPEREEN YLIOPISTO

Sosiologian ja sosiaalipsykologian laitos

KANGAS, ANNA-MAIJA: Ikääntymisen ja teknologian kesytyksen vuoropuhelu.

Diskurssianalyttinen tutkimus ikääntymisen ja teknologian merkityksistä

Pro gradu-tutkielma, 110 s., 2 liites.

Sosiaalipsykologia

Lokakuu 2003

Tämä tutkimus käsittelee ikääntyneiden suhdetta uuteen informaatio-tekniikkaan. Aihe on erityisen kiinnostava nyt, kun yhteiskuntamme on kovaa vauhtia ikääntymässä ja toisaalta teknologisoitumassa. Ikääntyneen väestöosan osallistuminen tietoyhteiskuntaan onkin herättänyt runsaasti keskustelua. Tässä tutkimuksessa halusin antaa ikääntyneille itselleen puheenvuoron ja selvittää sitä, miten he ylipäätään esittävät vanhana olemisen ja sidotaanko se tekniikan käyttöön? Miten vahvasti ikääntyneen ihmisen identiteetti määrittää teknologian omaksumista ja toisaalta, rekonstruoituuko ikääntymisen kokemus teknologian kesytyksen kautta? Entä kuinka vahvasti ikääntyneiden itsensä selontekoja leimaavat yleiset käsitykset yhteiskunnassa?

Tutkimuksen teoreettinen tausta on sosiaalinen konstruktionismi. Näen, että ikääntymistä ja vanhuutta ilmiönä ei tulisi tarkastella objektiivisena selviönä, vaan ymmärtää se kulttuurisesti spesifinä asiana, jotta ylläpidetään ja rekonstruoidaan sosiaalisten prosessien kautta. Tekniikkaa ja teknologisia toimintoja tutkin niin ikään sosiaalisina konstruktioina. Ajattelussani nojaudun teknologian kesyttämisen käsitteistöön eli olen kiinnostunut niistä tavoista, joilla tekniikkaa tehdään ymmärrettäväksi. Aineiston analyysin metodologisena välineenä käytän diskurssianalyysiä. Paikallistamalla niin ikääntymisestä kuin tekniikasta tuotettuja diskursseja pyrin määrittämään teknologian kesyttämisen ja ikääntymisen välistä suhdetta.

Tutkimusaineisto, joka koostuu seitsemästä teemahaastattelusta, on kerätty toukokuussa 2002. Haastateltavat olivat iältään 59-75-vuotiaita miehiä ja naisia.

Ikääntyneen ihmisen merkitysmaailma määrittää vahvasti teknologian kesytysprosessia. Haastateltavat määrittivät itsensä ja toivat hyvin selvästi esille olevansa eläkeläisiä ja ikääntyneitä, mutta samalla erottivat itsensä vanhuksista. Omasta tekniikkaosaamisesta- ja tietämyksestä puhuttaessa ikä ja eläkeläisen asema nousivat vahvasti esiin, samoin kuin tekniikasta tuotetut diskurssit nojasivat pitkälti ikääntyneen ihmisen tulkintamaailmaan. Varsinkin matkapuhelimen kesytysprosessi näytti olevan erilaisten, toisilleen vastakkaisten, tulkintakehysten ristipaineessa. Ne osaltaan kutsuivat tai jopa pakottivat ikääntyneen ihmisen seuraamaan tietoyhteiskuntakehitystä, mutta samalla konstruivat ikääntymisen tavalla, joka ei salli hänen olla avoimesti kiinnostunut uusista tietoteknisistä laitteista.

SISÄLLYSLUETTELO

SISÄLLYSLUETTELO	2
JOHDANTO	5
1. NÄKÖKULMIA VANHENEMISEEN	8
1.1. Sosiaalinen vanheneminen.....	14
2. IKÄÄNTYNEET OSANA TIETOYHTEISKUNTAA	18
2.1. Suomalainen tietoyhteiskunta	18
2.2. Matkapuhelin, internet ja ikääntyneet Suomessa.....	21
3. SUOMALANEN KÄNNYKKÄKULTTUURI	24
3.1. Matkapuhelinkulttuurin synty	24
3.2. Kännykän monet merkitykset	25
4. UUSI TEKNOLOGIA OSAKSI ARKIPÄIVÄÄ – TEKNOLOGIAN KESYTYS	28
4.1. Teknologia, vuorovaikutus, muutos	31
5. TEOREETTINEN ORIENTAATIO – SOSIAALINEN KONSTRUKTIONISMI JA DISKURSSIANALYYSI.....	34
5.1. Diskurssianalyysin sosiaalikonstruktivistinen tausta	34
5.2. Huomio puheen kontekstiin.....	39
5.3. Minän asema diskursiivisessa maailmassa	41
6. TUTKIMUKSEN TOTEUTUKSESTA	42
6.1. Tutkimusotoksen määrittäminen	42
6.1.1. Kolmas ja neljäs ikä.....	43
6.2. Tutkimusaineiston keräys	44
7. AINEISTON ANALYYSI.....	47
7.1. Selontekoja ikääntymisestä teknologian kontekstissa.....	47
7.1.1. Aktiivinen ja toimelias eläkeläinen	50
7.1.2. Me ikääntyneet, mutta ei kuitenkaan vanhukset	55
7.1.3. Ne vanhuuden vaivat	61
7.1.4. Osaava tekniikan käyttäjä, mutta ei asiantuntija	65
7.2. Teknologian kesytys ikääntymisen kontekstissa	70
7.2.1. Silkkää turhuutta	72
7.2.2. Järkikäyttäjä	81

7.2.3. Varmasti tarpeellinen, mutta ei vaan minulle	86
7.2.4. Ikääntyneen ihmisen pelot	92
8. LOPPUPÄÄTELMÄT – MATKAPUHELIMEN KESYTYSPROSESSI	
TULKINTAKEHYSTEN RISTIPAINEESSA.....	95
LOPUKSI.....	102
LÄHTEET.....	104

JOHDANTO

Sanat informaatioteknologia ja tietoyhteiskunta esiintyvät mediassa ja julkisessa keskustelussa miltei päivittäin. Suomi on edelläkävijämaita paitsi tekniikan kehityksen alalla, myös sen käytössä: melkein sata prosenttia suomalaisista omistaa matkapuhelimen ja reilusti yli puolella suomalaisista on myös tietokone käytössä kotonaan. (Nordic Information Society Statistics 2002, 27.) Varsinkin matkapuhelin on levinnyt yhteiskunnassamme, ja etenkin nuorten keskuudessa, hurjaa vauhtia. Sen käyttö on muotoutunut niin monimuotoiseksi, että sen voi nähdä, kuten Kasesniemi ja Rautiainen (2001, 12) toteavat, merkityksellistyneen arjen yläpuolelle, kulttuuriseksi avaimeksi. Yhteiskuntamme teknologisoituminen onkin tarkoittanut sitä, että on vaikea estää uutta informaatioteknologiaa hiipimästä arkeensa. Toisaalta ei voi myöskään välttää keskustelua tietoyhteiskunnasta, joksi Suomea ollaan kehittämässä.

Yhteiskunnassamme on käynnissä myös toisenlainen murros, nimittäin väestön rakennemuutos. Väestön vanheneminen on tällä hetkellä Suomessa erityisen nopeaa. Vuonna 2030, kun sodanjälkeiset suuret ikäluokat ovat jo ikääntyneitä, tulee yli 65-vuotiaita suomalaisia olemaan noin 1 376 000. Heidän osuutensa koko väestöstä on silloin peräti 26 prosenttia. (Väestötilastot 2002.) Tämä väestölliseksi transitioksi nimetty kehityssuunta tuottaa monenkaltaisia muutoksia ja haasteita niin julkiselle vallalle ja sen instituutioille kuin myös kansalaisyhteiskunnalle, perheille ja lopulta myös yksittäisille yksilöille (Jyrkämä 2001, 268). Näihin haasteisiin pyritään nyt vastaamaan ja yksi mahdollinen ratkaisu on niin sanotun ikääntymisen teknologian kehittäminen. Teknologiaa pyritään hyödyntämään tavalla, joka tukisi ikääntyneiden selviytymistä itsenäisesti ja mahdollistaisi asumisen omassa kodissa mahdollisimman pitkään. (Ikäihmisenä tietotekniikkaa tutkimassa 2001; Kaakinen ja Törmä 1999.) Toisaalta ikäihmisiä kannustetaan aktiiviseen osallistumiseen opettamalla heille tietoteknisiä taitoja. Yhteiskunnan teknologisoitumisessa piilee kuitenkin syrjäytymisen ja toisaalta epätasa-arvon vaara. Onko kaikilla

ikäntyneillä samat mahdollisuudet oppia ja käyttää uusia teknologioita ja syrjäytykö sellainen vanhus, jolla näitä mahdollisuuksia ei ole?

Osallistuin keväällä 2002 silloisen työni kautta projektiin, jossa haastateltiin ikääntyneitä miehiä ja naisia koskien heidän tietokoneen ja matkapuhelimen käyttöönsä. Näissä haastatteluissa yllätyin teknologiasta tuotetun puheen monimuotoisuudesta ja sen ristiriitaisuudesta. Haastateltavien selontekoja näytti verhoavan erilaiset käsitykset ja stereotypiat niin ikääntyneistä yleensä kuin heidän suhteestaan teknologiaan. Tällainen puhe sai minut kiinnostumaan ikääntymisen ja teknologian omaksumisen tutkimisesta vahvasti vuorovaikutuksellisia prosesseina. Ensiksikin olin kiinnostunut vuoropuhelusta yksilön ja yhteiskunnan välillä. Miten kulttuurissamme vallitsevat yleiset käsitykset ikääntyneistä ja teknologiasta ovat läsnä ikääntyneiden itsensä rakentamissa merkityksissä? Entä millä tavalla käynnissä olevat yhteiskunnalliset murrokset, teknologisoituminen ja ikääntyminen, näyttävät ikäihmisten puheessa? Toisaalta olin kiinnostunut teknologian ja ikääntymisen välisestä vuorovaikutuksesta: onko näillä sosiaalisilla ilmiöillä yhteys yksilön tasolla? Toisin sanoen vaikuttaako teknologian omaksuminen ikääntymisen konstruointiin ja miten toisaalta ikääntyneiden tulkintamaailma vaikuttaa teknologian kesyttämiseen? Tutkimuksessani halusin antaa ikääntyneille itselleen puheenvuoron ja tarkastella sitä, miten he merkityksellistävät niin vanhana olemisen kuin teknologian, ja miten nämä kaksi ilmiötä sitoutuvat heidän puheessaan.

Tutkimukseni teoreettinen tausta on sosiaalinen konstruktionismi. Näen, että ikääntymistä ja vanhuutta ilmiönä ei tulisi tarkastella objektiivisena selviönä, vaan ymmärtää se kulttuurisesti spesifinä asiana, jotta ylläpidetään ja rekonstruoidaan sosiaalisten prosessien kautta. Tutkimuksessani olenkin päätenyt sosiaalisen vanhuuden käsitteeseen, joka sisältää ajatuksen vanhuuden tarkastelusta ihmisten vuorovaikutukseen yhteiskunnan kanssa liittyvänä kysymyksenä. Teknologiaa ja teknologisia toimintoja tutkin niin ikään sosiaalisina konstruktioina. Ajattelussani nojaudun teknologian kesyttämisen käsitteistöön eli olen kiinnostunut niistä tavoista, joilla teknologiaa tehdään ymmärrettäväksi. Aineiston analyysin metodologisena välineenä käytän

diskurssianalyysiä. Paikallistamalla niin ikääntymisestä kuin teknologiasta tuotettuja diskursseja pyrin määrittämään teknologian kesyttämisen ja ikääntymisen välistä suhdetta.

Tutkielmani jakautuu teoria- ja empiiriseen osuuteen. Teoriaosan aluksi käsittelen vanhuuden tematiikkaa ja ikääntyneistä tehtyjä tutkimuksia ja käynnissä olevia hankkeita. Tämän jälkeen käyn lyhyesti läpi käynnissä olevaa tietoyhteiskuntakeskustelua ja tarkastelen teknologian käyttöön liittyviä tilastoja Suomesta. Teoriaosan loppuksi käynnän katseeni suomalaiseen matkapuhelinkulttuuriin ja teknologian kesytystä koskevaan teoriaan sekä tutkimukseen. Ennen aineiston analyysiä selvitän lyhyesti tutkimuksen toteutusta ja käyn läpi metodologisen käsitteistön. Tutkimuksen empiirisen osan jaan kahteen osaan: ensiksi tarkastelen ikääntymisestä tuotettuja selontekoja teknologian kontekstissa ja sen jälkeen selvitän matkapuhelimen kesytysprosessia. Päätän analyysin johtopäätöksiin, jossa kiinnitän huomion päälöydöksiin.

1. NÄKÖKULMIA VANHENEMISEEN

Vanhenemista voidaan tarkastella ainakin kolmesta eri näkökulmasta. Ensinnäkin voidaan lähteä siitä, että vanheneminen on biologinen prosessi, jota yhteiskunta ja kulttuuri kuitenkin vahvasti sääntelevät ja määrittävät ja jolle ne antavat merkityksiä (Jyrkämä 2001, 274). Biologisen vanhenemisen mukanaan tuomat fyysiset esteet, kuten heikentynyt motoriikka tai näkö, vaikuttavat vahvasti ikääntyneiden kykyyn ja myös haluun ottaa käyttöön uutta teknologiaa. Ikääntyneiden ja uuden teknologian välisen suhteen tarkastelu pelkän biologisen vanhenemisen valossa voi kuitenkin olla rajoittavaa. Fennell ym. (1988, 7) ovat nostaneet esille ongelmia, jotka liittyvät ikääntyneiden tutkimiseen ja nimenneet tällaisen rajoittumisen ongelman osaksi patologista mallia. Ikääntyneet nähdään ainoastaan erilaisten sairauksien, vammojen ja puutteiden valossa ja siten oletetaan, että he tarvitsevat jotain. Myös Spacapan ja Oskamp (1986, 9) toteavat, että yhteenkään elämän vaiheeseen ei varmasti liity niin paljon ristiriitoja tai myyttejä kuin vanhuuteen. Yleisten stereotyyppien mukaan ikääntyneet ovat epätyytyväisiä, yksinäisiä, heillä on huono terveys ja he pelkäävät rikollisuutta. Kuitenkin monet tutkimukset ja kolmannen iän käsite osoittavat, että ikääntyneet tuntevat itsensä jopa tyytyväisemmäksi kuin nuoret aikuiset (Spacapan ja Oskamp 1989; Laslett 1995).

Näen, että tämän tyyppinen rajoittuminen tai stereotyyppisen ajattelun vaara on erityisesti olemassa tutkittaessa ikääntyneitä ja erilaisten teknologisten laitteiden käyttöä. Ilmiötä voi helposti alkaa selittää vanhusten tarpeilla liittyen turvallisuuteen ja heikkoon kuntoon. Itse haluan kuitenkin päästä tätä syvemmälle. Varmasti etenkin matkapuhelin saattaa luoda vanhukselle turvallisuuden tunteen sen luoman saavutettavuuden kautta. Tilastot ja oma otokseni kuitenkin osoittavat, että vanhukset ovat mitä suurimmissa määrin ottaneet tietokoneet ja matkapuhelimet laajemminkin osaksi arkipäiväänsä. Mielenkiintoista on kuitenkin ottaa huomioon biologinen vanhuus tutkimuksessa siinä mielessä, että ikääntyneet tuovat sen itse esille puhuttaessa uudesta teknologiasta ja sen käyttöön otosta.

Toinen mahdollinen näkökulma vanhenemiseen on kiinnostus siihen, miten vanhenemisprosessia sosiaalisesti ja kulttuurisesti säännellään. Yhteiskunnassa vallitsee erilaisia ikänormeja, jotka sanelevat mikä on sopivaa ja mikä ei vanhoille ihmisille (Jyrkämä 2001, 274). Yhteiskunnat pyrkivät jakamaan ihmisten elinkaaren ennustettaviin, ikään perustuviin vaiheisiin, joissa ihmisten tulisi edistyä rooleista toiseen, kuten naimisiin meno, lasten hankinta, ammattiura ja eläkkeelle jääminen. Eri ikävaiheissa ihmiset tiedostavat statuksen ja roolit, jotka heidän kuuluisi sisäistää, samoin kuin velvollisuudet ja etuoikeudet, jotka heille kuuluvat eri elämänvaiheissa, ja heitä kannustetaan neuvottelemaan elämänvaiheeseensa sopiva sosiaalinen identiteetti ja minäkäsitys. (Hansson 1986, 35.) Yhteiskunnan käsitykset ikääntyneistä elävät vahvasti myös suhteessa tietotekniikkaan ja näkyvät esimerkiksi matkapuhelimien mainonnassa. Yhteiskunnassamme näyttäisi olevan vallalla käsitys, että vain nuoret ovat kiinnostuneita uudesta teknologiasta ja muodikkaista matkapuhelimista. Näin ollen ikääntyneet on täysin unohdettu niin mainonnassa kuin suunnittelussa - tämän päivän teknologia onkin kehitetty nuorten ja toimintakykyisten ihmisten tarpeista lähtien.

Tämä ongelma on kuitenkin nyt huomioitu niin Suomen kuin koko EU:n tasolla. Teknologia nähdään ennemminkin ratkaisuna ja mahdollisuutena, jonka avulla voidaan kohentaa ikääntyneiden asemaa ja hyvinvointia yhteiskunnassa ja toisaalta ratkaista yhteiskunnallisia ongelmia ikääntyneen väestön hoidon suhteen. Yhteiskunnan ikääntymiskehitykseen pyritään siis vastaamaan tutkimalla ja kehittämällä niin sanottua ikääntymisen teknologiaa (geronteknologia). Tarkoituksena on hyödyntää teknologiaa niin, että iäkkäät ihmiset voisivat säilyttää työkykynsä pidempään ja että he selviytyisivät itsenäisesti ja pystyisivät asumaan omassa kodissaan turvallisesti mahdollisimman pitkään. (Ikäihmisenä tietotekniikkaa tutkimassa 2001; Kaakinen ja Törmä 1999; Tuomioja 2000.) Ikääntyneiden hyvinvointi saa siis yhä enemmän huomiota ja samalla on myös havaittu uuden teknologian mahdollisuudet. Vuonna 1998 ilmestyneessä suomalaisessa hankeraportissa todetaankin:

”Väestön ikääntyminen on johtanut kansallisiin ja kansainvälisiin tutkimus- ja kehittelytoimintoihin sellaisten edellytysten luomiseksi, joiden avulla iäkkäät ihmiset säilyttäisivät kykynsä työskennellä, selviytyä omatoimisesti sekä asua itsenäisesti ja turvallisesti yksityisasunnoissaan kalliin laitoshoidon sijaan. Vanhuksen itsenäinen kotona asuminen ja viihtyminen on sekä inhimillisiltä näkökohdiltaan että taloudellisesta näkökulmasta parempaa. Myös EU on asettanut tavoitteekseen sellaisten yhteiskunnallisten muutosten, rakenteiden ja teknologioiden kehittämisen, korjaamisen ja tukemisen, jotka edesauttavat edellä mainittua tavoitetta.” (Kaakinen ja Törmä, 1999, 15.)

Näyttäisi siltä, että ikääntyneet ja heidän elämän laatunsa on huomioitu yhteiskunnallisella tasolla ja käynnissä on laajamittaista tutkimusta, jotta ikääntyneiden asemaa ja vointia yhteiskunnassa voitaisiin kehittää. Vaikka tämä on myönteinen kehityssuunta, en silti malta olla ajattelematta sitä, miten ikääntyneet itse kokevat tällaisen puheen? Tämän tyyppinen julkinen diskurssi erottaa ikääntyneet muista ikäryhmistä ja asettaa heidät ongelmakohtaksi, joka tulee ratkaista ja johon tulee kohdistaa toimenpiteitä. Koskinen (1994a, 34) puhuu ikäperustaisesta vanhuspolitiikasta, jossa vanhukset nähdään homogeenisena "palveluväestönä" ja näin ollen sosiaalisena ongelmana. Edelleen yhteiskunta asettaa ikääntyneille ihmisille tietynlaisen roolin ja statuksen, ja toisaalta velvoittaa heitä toimimaan tietyllä tavalla. Tässä tutkimuksessa haluan antaa ikääntyneille ihmisille itselleen puheenvuoron ja tutkia sitä, minkälaisia rooleja tai statuksia he omassa puheessaan itselleen tuottavat. Lisäksi haluan tarkastella sitä, peilaavatko nämä paljolti yhteiskunnan asettamia odotuksia ja vaatimuksia. Mielenkiintoista on varsinkin se, esiintyykö ikääntyneiden puheessa jonkinlaisia ristiriitoja heidän oman ja yhteiskunnassa vallitsevan minä - tai vanhuuskäsityksen välillä.

Yhteiskunnan ja ympäröivän sosiaalisen todellisuuden vaikutus minäkäsitykseen on ikääntyneiden ihmisten kohdalla siinäkin mielessä mielenkiintoinen, että ikääntyneiden voidaan ajatella altistuvan vähemmän sosiaalisille pakotteille ja rasitteille kuin muiden ihmisten. Hansson (1986, 36) käsittelee artikkelissaan "Testing the Parameters of Social Psychological Assumptions" sosiologi Rosowin (1985) ajatuksia vanhuuden rooliristiriidoista:

”Ikääntyneet ihmiset eivät enää ole sitoutuneita sellaisiin toiminnallisiin rooleihin, joihin liittyy selvästi määritelty (institutionalisoitu) status ja joihin kohdistuu roolisuoritukseen liittyviä selviä odotuksia ja standardeja (kuten ammatilliset ja perheroolit).”

Hansson tiivistää Rosowin ajatukset seuraavasti:

”Toiminnallisten roolien menettäminen sulkee ikääntyneet ulos merkityksellisestä osallistumisesta kulttuuriseen ryhmään ja kieltää heiltä entiset henkilökohtaisen palkitsemisen ja kunnioituksen lähteet, vähentäen roolien tuomaa rakennetta ja ennustettavuutta heidän elämässään ja hävittäen ne perustat, joihin sosiaalinen minäkäsitys perustuu.”

Hansson näkee, että ikääntyneiden voidaan olettaa olevan vähemmän sosiaalisesti vastaanottavia ja antavan vähemmän painoarvoa ihmistenvälisille kompetensseille, yhteisesti arvostetuille persoonallisuuspiirteille tai sosiaalisesti halutulle identiteetille. Voisi siis hyvin olettaa, että ikääntyneet ihmiset tosiaan altistuvat vähemmän sosiaalisille paineille kuin esimerkiksi nuoret ja ylipäättään antavat vähän painoarvoa sille, mitä tulisi tehdä ja sanoa. Toisaalta omat haastateltavani tuntuivat hyvin paljon painottavan puheessaan yleisiä käsityksiä ja heihin kohdistuvia odotuksia liittyen esimerkiksi uuden teknologian käytön oppimiseen. Sosiaalinen paine, ystävien ja sukulaisten asenteet, tulivat esille Jyväskylän ikääntyvien yliopiston tutkimusseminaarin löydöksissä liittyen ikääntyvien ihmisten tietokoneen käytön opetteluun. Päätös lähteä tietokonekurssille oli vaikea ja siinä punnittiin niin omat toiveet ja mahdollisuudet kuin omaisten ja tuttavien asenteetkin. Tämä voi selittää sitä, miksi senioriryhmään oltiin hyvin tyytyväisiä. Osallistujat kokivat uskaltavansa tunnustaa tietämättömyytensä, eivätkä oppimisen paineet olleet niin pakonomaiset kuin tutkintoon tai työpaikan säilyttämiseen tähtäävillä nuoremmilla yrittäjillä. Yhteenkuuluvuuden tunne, yhteinen tavoite ja vapautunut, jännittämätön ilmapiiri loivat perustan oppimiselle, vaikka opeteltava aine tuntui vaikealta. (Ikäihmisenä tietotekniikka tutkimassa – seuramatkalla bittimaahan 2001)

Tutkimuksessani haluan kiinnittää huomiota siihen, ovatko nämä oletukset ikääntyneistä totta vai onko sosiaalinen paine edelleen vahvasti läsnä myös ikääntyneiden keskuudessa jäsenettäessä käsitystä omasta itsestä ja vanhuudesta yleensä. Roolien ja sosiaalisten verkkojen menettäminen vanhemmalla iällä, jotka ovat aiemmin elämässä vahvistaneet omaa minäkäsitystä, voi asettaa vaikeuksia oman minäkäsityksen ylläpidolle ja johtaa identiteetin heikentymiseen. Kamptner ym. (1986, 79) esittävät mielenkiintoisen ajatuksen siitä, kuinka henkilökohtaiset omistustavarat, kuten erilaiset esineet, voivat toimia oman minäkäsityksen ylläpitäjinä muistuttamalla kokemuksista, tapahtumista, rooleista, suhteista ja arvoista, jotka ovat olleet tärkeitä ihmisen elinikäisen minäkäsityksen komponentteja. Lisäksi tällaiset henkilökohtaiset omistustavarat voivat mahdollistaa oman itsen kommunikoinnin muille. Tarkastellessani matkapuhelimen ja tietokoneen omistajuutta, en niinkään näe, että ne voisivat olla tällaisia muistoja ihmisen aiemmasta elämästä. Ne voivat silti toimia jonkinlaisina oman minäkäsityksen ja yleisemmin vanhuuskäsityksien rakennuspalikoina. Käyttämällä uutta teknologiaa ikääntynyt ihminen voi viestiä tietynlaista kuvaa itsestään ja vanhana olemisesta sekä muuttaa muiden käsityksiä itsestään ja ikääntyneistä yleensä.

Kolmas näkökulma vanhuuteen liittyy yhteiskuntakokonaisuuteen, siihen, miten väestön ikärakenne puolestaan vaikuttaa yhteiskunnan toimintaan, esimerkiksi ikäryhmien välisiin suhteisiin (Jyrämä 2001, 274). Väestön vanheneminen on tällä hetkellä erityisen nopeaa Suomessa. Kun vuonna 1950 yli 65-vuotiaita oli noin 6,7 prosenttia koko väestöstä, vuonna 2001 suhteellinen osuus oli noussut jo runsaaseen 15 prosenttiin. Muutos myös jatkuu. Vuonna 2030, kun sodanjälkeiset suuret ikäluokat ovat jo ikääntyneitä, tulee yli 65-vuotiaita suomalaisia olemaan noin 1 376 000. Heidän väestöosuutensa on silloin peräti 26 prosenttia koko väestöstä, mikä merkitsee EU-maiden ennakoidun keskiarvon selvää ylittämistä. (Väestötilastot 2002.) Näinkin mittava yhteiskunnan rakenteen muutos tulee varmasti vaikuttamaan ikääntyneen väestönosan asemaan, arvostukseen ja merkitykseen yhteiskunnassa. Vanhusväestön nopea kasvu herättää kysymyksen varsinkin siitä, kuinka yhä pienenevä työssä käyvä väestönosa pystyy huolehtimaan kaikista vanhuksista

tasapuolisesti. Saattaakin syntyä epätasa-arvoisuutta, kun hyvän vanhainkotipaikan tai sairaalahoidon saa vain yksityisiltä markkinoilta kalliiseen hintaan.

Epätasa-arvoisuutta saattaa myös syntyä tietoyhteiskuntakehityksen myötä. Tietotekninen osaaminen on usein yhdistetty työttömyysongelmaan, kun yhä suurempi osa etenkin vanhemmasta työvoimasta syrjäytyy tietoteknisten taitojen puutteessa. Toisaalta taitoa osata käyttää tietokonetta pidetään myös nuorten kohdalla ehdottoman tärkeänä kriteerinä työllistymisen kannalta. Väestön ikääntyessä kovaa vauhtia on kuitenkin yhä enemmän kiinnitetty huomiota sekä "ruohonjuuritasolla" (eläkeläisryhmät ja ammattihenkilöt) että virallisten instituutioiden ja tutkijain taholta vanhusväestön mahdollisuuksiin osallistua teknistyvään yhteisölliseen elämään. Keskeinen kysymys on, voivatko ja osaavatko ikääntyneet ihmiset hyödyntää tietotekniikkaa arkielämässään ja syrjäytyykö sellainen vanhus, joka ei osaa esimerkiksi käyttää matkapuhelinta? Kuusi (1998, 86-87) nostaa esille verkostoitumisen haasteen: *"Yksi keskeinen tietoyhteiskuntakehityksen haaste, joka asettaa ikääntyville kasvavia sopeutumisvaatimuksia, on verkottuminen"*. Mäensivu (2002, 22) taas puhuu palvelukulttuurin digitalisoitumisesta, joka merkitsee henkilökohtaisen asioinnin palvelujen vähenemistä ja yhä uusien palvelumuotojen digitalisoitumista ja siirtymistä sähköisiin tietoverkkoihin. Uuden palvelukulttuurin sisältämät taitovaatimukset voivatkin olla ongelmallisia ikääntyneiden kannalta. Toisaalta tietoteknisten taitojen oppiminen voi avata myös uusia mahdollisuuksia ikääntyneille – esimerkiksi internet voi lisätä sosiaalisten kontaktien määrää ja mahdollistaa uusia harrastuksia.

Teknologiaan ja tietoyhteiskuntakehitykseen liittyvä syrjäytyminen on ongelma-alue, joka on nyt laajalti huomioitu, kuten edellä mainitsin ja siihen on pureuduttu eri toiminta-alueilla. Ikääntyneille järjestetään räätälöityjä matkapuhelin- ja tietokonekursseja, kuten Tampereella Mummon Kammarin alaisuudessa toimiva Mukanetti¹, jonka tavoitteena on pyrkiä kouluttamaan Tampereen ja lähialueiden eläkeläisten tietoyhteiskuntavalmiuksia. Lisäksi on

1) www.mukanetti.fi

käynnissä lukuisia niin paikallisia kuin valtakunnallisia projekteja, joissa uuden tekniikan avulla yritetään luoda sellaisia ratkaisuja, jotka auttaisivat ikääntyneiden päivittäistä elämää. Näistä esimerkkeinä voisi mainita älykoti-projektit, kuten Suomen Ulkomaankauppaliiton, Stakesin, Hollannin asuntonministeriön ja Haagin kaupungin käynnistämän yhteistyöhankkeen ILSE ("Independent Living Environment for Seniors"), jonka tavoitteena on tukea itsenäistä elämistä ja elämänlaatua tietoyhteiskunnassa.

1.1. Sosiaalinen vanheneminen

Vanhuuden tutkimuksessa on noussut esille laaja sosiokulttuurinen näkemys, joka on astunut lääketieteellisen ajattelun rinnalle ja osittain sen sijaankin (Kaakinen ja Törmä 1999, 23). Vanhenemista tarkastellaan ihmisten vuorovaikutukseen yhteiskunnan kanssa liittyvänä kysymyksenä. Jokainen historiallinen vaihe tuottaa omanlaistaan vanhenemista, vaikka biologinen perusta pysyisikin samana. Sosiaalisen vanhenemisen ydin on siis siinä, että yhteiskunnalliset tekijät määrittävät vanhenemisprosessia ja tulevat osaksi ikääntyvien ihmisten ja vanhusten arkielämää, toimintaa ja tietoisuutta. Tämä prosessi on kuitenkin vahvasti vuorovaikutuksellinen, jossa vanhenevilla yksilöillä on keskeinen sija toimijoina. (Koskinen 1994a, 17.)

Sosiaalinen vanheneminen merkitsee sitä, että ihmiset vanhenevat aina jossain yhteiskunnassa. Kronologinen, biologinen ja psykologinen ikä karttavat ajassa ja paikassa. Vanheneva ihminen on jäsen erilaisissa yhteisöissä ja ryhmissä. Kukin yhteiskunta osa-alueineen ja toimintasoineen luo ympäristön ja puitteet vanhenemiselle ja vanhana olemiselle, jotka voivat olla hyvinkin erilaiset. (Jyrkämä 2001, 276.) Kuten jo edellä esitin, tulevaisuudessa nämä puitteet saattavat vaikuttaa hyvinkin paljon vanhuksen hyvinvointiin, sillä kuten Fennell, ym. (1998, 25) toteavat, yhteiskunnassa on eri tyyppisiä voimavaroja ja voimavarojen jakojärjestelmiä, joihin ihmisillä on erilaiset mahdollisuudet päästä käsiksi. Ikääntyneiden sosioekonominen asema voi vaikuttaa paitsi vanhuksen saaman hoidon tasoon ja palveluihin, myös hänen mahdollisuuteensa omaksua uutta teknologiaa. Kansallisen Multimediaohjelman kuluttajatutkimukset-

hankkeen mukaan vuonna 1998 esimerkiksi internetin käyttäjät työskentelivät useimmiten tietokonealalla tai opetus- ja asiantuntijatehtävissä. Nordic Information Society Statistics- tutkimuksen (2002, 29) mukaan taas Suomessa kolmannen asteen koulutuksen omaavista ihmisistä 80% oli tietokone käyttösään ja pääsy internetiin 69 %. Vastaavat luvut perusasteen tutkinnon omaavilla ihmisillä oli 51 % ja 44 %. Voisi siis olettaa, että myös ikääntyneiden kohdalla lähtökohdat voivat vaikuttaa siihen, kuinka helppoa tai luontevaa esimerkiksi internetin ja matkapuhelin omaksuminen on. Tämä taas osaltaan voi vaikuttaa siihen, miten vanhana oleminen tietoyhteiskunnan viitekehyksessä kokonaisuudessaan koetaan.

Tiettyyn yhteisöön tai ryhmään kuuluminen ei kuitenkaan merkitse vain tietynlaisia puitteita tai voimavaroja. Puhuttaessa sosiaalisesta vanhuudesta ja tietyn ryhmän tai yhteisön jäsenenä olemisesta, ei voi jättää huomioimatta tämän kyseessä olevan ryhmän vaikutusta siihen, miten vanheneminen ja vanhuus koetaan. Kangas ja Nikander (2001, 9) kirjoittavat seuraavasti:

”Kokemus ikääntymisestä muuttuu iän myötä. Olosuhteet, joissa ikääntyminen tapahtuu, asettavat tälle ikääntymisen kokemukselle omat reunaehdonsa kulttuurisen tarinavarannon tarjotessa tulkintavaihtoehtoja kokemusten jäsentämiseksi ja selittämiseksi.”

Tietyn sosiaalisen luokan jäsenyys, sukupuoli, etninen tausta tai eläminen tietynä ajanjaksona voi siis vahvasti muokata sitä, mitä merkityksiä vanhuudelle annetaan (Fennell ym. 1988, 134).

Vanhenemisen sosiaalinen luonne merkitsee siis myös sitä, että yhteiskunta ja ihmisen sosiaalinen ympäristö eivät ole ainoastaan paikallisesti ja ajallisesti muuttuva näyttämö, jolla ihminen vanhenee. Yhteiskunta vaikuttaa siihen, millaiseksi vanhana oleminen ja vanheneminen muodostuu. Toisaalta väestön vanheneminen vaikuttaa yhteiskunnan poliittisiin ja taloudellisiin rakenteisiin ja sen instituutioihin ja toimintoihin. (Jyrkämä 2001, 276; Kaakinen ja Törmä 1999, 23.) Aiempana olen käsitellyt yhteiskunnan tapaa jaksottaa ja vaihteistaa ihmisen elämänkaarta. Nikander (2001, 29) kirjoittaa toisenlaisesta näkemyk-

sestä, jonka mukaan ei voida enää puhua elämänkaaresta, vaan elämäkulusta. Keskimääräisen eliniän piteneminen, lääketieteen kehittyminen ja muut yhteiskunnalliset muutokset ovat vaikeuttaneet selkeiden rajojen vetämistä niin nuoruuden ja aikuisuuden kuin aikuisuuden ja vanhuuden välille. Nikander kirjoittaa seuraavasti:

”Ikävaiheiden rajojen hämärtyessä onkin mahdollista nykyään puhua pidentyneestä aikuisuudesta, useita vuosikymmeniä kestävästä elämänvaiheesta. Eri elämäntapahtumat, kuten vanhemmaksi tai isovanhemmaksi tuleminen, työelämään tai eläkkeelle siirtyminen sekä opiskelujaksot, voivat sijoittua tähän elämänvaiheeseen hyvin eriaikaisesti. Yksiselitteinen elämäntapa on toisin sanoen muuttumassa useita mahdollisia polkuja ja vaihtoehtoisia aikataulutuksia mahdollistavaksi elämänkuluksi.”

Nikander jatkaa esittelemällä yhdenikäisyyden kulttuuriin käsitteen, joka jatkaa pidentyneen aikuisuuden sisältämää ajatusta. Tämä käsite pitää sisällään ajatuksen siitä, että ikä ihmisten elämää ja minuutta määrittävänä kategoriana on menettämässä merkitystään ja näin ollen myös ikään sidotut käyttäytymisnormit ja ikäsopivuudet purkautuisivat. Iästä tulisi enemmän tyyliä, joka rakentuu valittavista ja ostettavista pukeutumis-, elämäntapa- ja harrastevalinnoista. Hän toteaa tällaisen ajatusmallin kuitenkin saaneen kritiikkiä, esimerkiksi siihen sisältyvän kulutusideologian takia. Myös itse olisin taipuvainen ajattelemaan melko lailla päinvastaisesti eli näen, että juuri iällä on suuri merkitys ihmisten elämää ja minuutta määrittävänä tekijänä. Miksi muuten ikääntyneiden tulisi tehdä tietynlaisia kulutusvalintoja, jotta he näyttäytyisivät tietynlaisen ikäidentiteetin valossa? Jos yhteiskunnassamme ei vallitsisi minkäänlaisia ikänormeja tai sopivaisuussääntöjä, miksi olisi edes tarve tuoda esille tietynlaisia identiteettiä kulutuksen kautta?

Uskon, että yhteiskunta vahvasti muokkaa ja luo ikääntymiselle annettuja merkityksiä. Toisaalta yksilöt eivät ole pelkkiä tahdottomia ja passiivisia yhteiskunnallisten tekijöiden kohteita, vaan myös oman olemisensa ja toimintansa subjekteja (Jyrkämä 2001, 277). Tämä kolmas vanhenemisen sosiaalisuuden ilmentymä liittyy siis siihen, että vanheneminen ei ole yksinomaan yhteiskunnal-

listen vaikutusten vastaanottamista ja enemmän tai vähemmän edeltä määrättyä sopeutumista muutoksiin. Sosiaalinen vanheneminen voidaan nähdä niinä muutoksina, joita biologinen ja psykologinen vanheneminen aiheuttavat yksilön ja yhteiskunnan välisissä vuoro-vaikutus-suhteissa (Koskinen 1987, 3). Kuten edellä, yhteiskunnan käsitykset vanhuudesta ja vanhana olemisesta muokkautuvat kaiken aikaa, varsinkin kun ollaan kokemassa mittavaa yhteiskunnan rakenteen muutosta. Toisaalta ikääntyneet itse muokkaavat ja uusintavat vanhuuden merkityksiä. Kangas ja Nikander (2001, 9) ovat tutkineet naisten ikääntymiskokemuksia ja toteavat, että joskus naisten subjektiivinen kokemus poikkeaa kulttuurisesta käsityksestä. Naiset eivät tunne itseään vanhoiksi tai ikäisiksi, vaikka muut heitä jo sellaisina pitävät. Uskon, että sama ilmiö pätee myös ikääntyneisiin yleensä. Ikääntyneet eivät välttämättä haluakaan jäädä mahdollisten yleisten käsitysten mukaisesti tietoyhteiskunnan kehityksen ulkopuolelle. Päinvastoin, he ovat erittäin innokkaita kokeilemaan ja oppimaan uusien laitteiden ja palvelujen käyttöä, ja näin samalla muuttavat vanhana olemisen merkityksiä. Sosiaalinen vanheneminen on siis yksilön ja yhteiskunnan, yksilön ja hänen sosiaalisen ympäristönsä välistä vuorovaikutusta. Yksilön perhe, vertaisryhmät ja koko ympäröivä yhteiskunta vaikuttavat vahvasti siihen, miten ihminen kokee vanhuuden ja toisaalta yksilö omalla toiminnallaan muuttaa ympäröivän maailman käsityksiä. Keskinäisessä vuorovaikutuksessa vanhuutta ja vanhana olemisen merkityksiä jatkuvasti tuotetaan, uusinnetaan ja muutetaan.

Itseäni tällainen konstruktionistinen sosiaalisen vanhenemisen ja vanhuuden kokemisen näkemys miellyttää juuri sen takia, että tutkimukseni keskittyy sellaisenaan uuteen ilmiöön kuin tietotekniikka. Se on monen vanhuksen elämässä hyvinkin uusi asia ja näin ollen sille ollaan vasta antamassa merkityksiä. Toisaalta se on kuitenkin tullut monelle osaksi arkipäivää ja näin ollen pakostikin pakottanut muuttamaan omaa käsitystä vanhana olemisesta: pitääkö tietotekniikkaan suhtautua kielteisesti vai ei, entä pitääkö sitä opetella käyttämään vai nähdä se 'nuorten hömpötyksenä'? Tämä näkökulma antaa hedelmällisen lähtökohdan ikääntyneiden ja uuden teknologian välisen suhteen tarkasteluun. Mielenkiintoisia ovat ne tavat, joilla oma ikä tuodaan esille puhuttaessa tietoteknisistä laitteista ja niiden käytöstä ja toisaalta se, miten nämä representaatiot heijastavat ympäröivän sosiaalisen maailman käsityksiä vanhuudesta.

2. IKÄÄNTYNEET OSANA TIETOYHTEISKUNTAA

2.1. Suomalainen tietoyhteiskunta

Suomi on yksi maailman kehittyneimpiä tietoyhteiskuntia, jossa internet ja matkapuhelin ovat tulleet osaksi yhä useamman ihmisen arkipäivää. Vuonna 2000 Suomi oli johtava maa maailmassa matkapuhelimen levinneisyyden suhteen. Myös internetin ja tietokoneen käytön suhteen Suomi on viiden kärkimaan joukossa. (Finland as an Information Society 2002.) Vuoden 2002 Pohjoismaita koskeva tutkimus (Nordic Information Society Statistics 2002) osoittaa Suomen olevan edelleen kärkisijoilla matkapuhelimen käytön suhteen, mutta tietokoneen ja internetin käytön suhteen Suomi on kuitenkin jäljessä muista Pohjoismaista. Suomalaiset ovat ottaneet tehokkaasti käyttöönsä myös tietoyhteiskunnan verkkopalvelut. Vuonna 1999 1.5 miljoonaa suomalaista käytti internetpohjaisia pankkipalveluja, joka oli tässä suhteessa maailman suurin osuus väestöstä (Finland as an Information Society 2000). Paitsi että Suomi on yksi maailman johtavia maita tietoyhteiskuntakehityksessä, se on myös poikkeava siinä mielessä, että se on samalla hyvin kehittynyt hyvinvointivaltio. Suomessa on ilmainen, julkinen ja korkeatasoinen koululaitos lastentarhasta yliopistoon, kaikkia koskeva julkinen terveydenhoitojärjestelmä ja vahva, merkittävän vanhuus- ja työkyvyttömyyseläkkeen sisältävä sosiaalisen tuen järjestelmä. Mielenkiintoista tässä on se, että Suomi on ollut suurimman osan historiastaan köyhä maa ja lisäksi syvä taloudellinen lama vuosina 1990-1993 uhkasi romuttaa sekä tietoyhteiskunnan että hyvinvointivaltion. Vuosikymmenien kuluessa tehdyt yhteiskunnalliset toimet, yritysten rakennemuutos, innovatiiviset yksilöt ja syvälle käypä yhteistyö eri tahojen välillä käänisivät kuitenkin talouden kulun, loivat uutta teknologiaa ja panivat yhteiskunnan liikkeeseen. Sekä suomalainen tietoyhteiskunta että hyvinvointivaltio on siis rakennettu viime vuosikymmeninä. (Castells ja Himanen 2001, 15-16.)

Yhtäaikainen puhe hyvinvointivaltiosta ja tietoyhteiskunnasta on kuitenkin herättänyt paljon kritiikkiä. Koski (1998, 49-50) puhuu tietoyhteiskunnasta

läntisten teollisuusmaiden utopiana, jota jo vahvasti eletään ja jonka tulevaa sisältöä ja luonnetta parhaillaan rakennetaan. Virtuaalitodellisuuden ja tietoverkkojen ajatellaan edistävän suvaitsevaisuutta, parantavan kommunikation laatua sekä vähentävän väkivaltaisuutta. Teknoutopisesti nähdään yhteiskunnan ongelmiin olevan tekninen ratkaisu ja uskotaan, että teknologisen kehityksen avulla tuotetaan laadullisia parannuksia ja kaikkinaisen hyvinvoinnin lisääntymistä. Tekniikan kehittymiseen on aina liittynyt sekä utopistisia toiveita, mutta myös pelkoja ja vastustusta. Aro (1997, 33) toteaa teknologian ilmenevän meille joko vapauttavana voimana tai tälle vastakohtaisesti sivilisaatiota tuhoavana voimana: *”Kulttuurissamme yksiselitteinen teknologian ihannoiti ei ole mahdollista, sillä paikalle ilmestyy aina joku muistuttamaan ekokatastrofista ja niistä julmuuksista, joita teknologian avulla on tehty”*. Tietoyhteiskuntapuhe on aina puhetta teknologiasta, jonka ambivalentti luonne ilmenee kuvattaessa sitä haasteen ja uhan kautta. Teknologia itsessään näyttäytyy neutraalina välineenä, mutta se sisältää lupauksen siitä, että sen avulla on mahdollisuus saavuttaa monenlaista hyvää: tietoja, taitoja, varallisuutta, henkilökohtaista ja kansainvälistä kilpailukykyä. Teknologia on uhka taas siksi, että se voi aiheuttaa mitä moninaisempia yhteiskunnallisia riskejä, ongelmia, eriarvoisuutta, alati tehokkaampaa ihmisten valvontaa ja hallintaa, uudentyypistä rikollisuutta ja moraalittomuutta.

Castellsin ja Himasen (2001, 168) mukaan Suomi osoittaa tietoyhteiskunnan ja hyvinvointivaltion olevan keskenään yhteensopivia. Myös he kuitenkin toteavat, että uusi talous tuo myös paineita suomalaisen tasa-arvoisen yhteiskunnan ihanteelle. Voidaan siis puhua uusien eriarvoisuuden muotojen noususta. Tätä digitaalisten viestimien yleistymiseen liittyvää eriarvoistumista kutsutaan digitaaliseksi kahtiajakautumiseksi (digital divide). Tällä kahtiajakautumisella tarkoitetaan kuilua niiden välillä, joilla on pääsy ja joilla ei ole pääsyä uusimpaan informaatioteknologiaan. Kahtiajakautumisen voidaan ymmärtää toteutuvan toisaalta välineiden puutteen kautta ja toisaalta tarvittavien taitojen puutteen takia. (Mäensivu 2002, 27.) Välineiden puute esiintyy Suomessa ensinnäkin maantieteellisenä eriarvoisuutena. Vaikka esimerkiksi matkapuhelimet ovat yleistyneet melkein kaikkialla Suomessa, niin verkkoyhteydet kotitalouksissa ovat edelleen yleisempiä pääkaupunkiseudulla ja kasvukeskuksissa (Finland as

an Information Society 2000; Nordic Information Society Statistics 2002). Toisaalta informaatio- ja kommunikaatioteknologia ei ole levittänyt epätasaisesti vain alueellisesti, vaan myös väestön sisällä. Kehittyneissä teollisuusvaltioissa on ryhmiä, kuten juuri ikääntyneet tai vähemmän koulutetut, joilla ei ole pääsyä tietokoneelle tai internetiin tai riittävää taitoa siihen. (Finland as an Information Society 2000.)

Täytyy kuitenkin huomata, että teknologian kehittäminen ja sen leviäminen osaksi jokaisen ihmisen arkea ei saisi olla päämäärä itsessään. Se kuinka tietoyhteiskuntakehitys ja uudet teknologiset laitteet parantavat elämisen laatua, on mielenkiintoinen kysymys. Nykyisen tietoyhteiskuntamallin sosiaaliset ongelmat ovat jo havaittavissa, mutta ne eivät johdu yksinään informaatioyhteiskunnasta tai informaatioteknologiasta. Pikemminkin sosiaaliset vaikutukset ovat riippuvaisia niistä ehdoista ja periaatteista, joiden puitteissa tietoyhteiskuntaa toteutetaan. Esimerkiksi alueellista eriarvoisuutta ei poisteta pelkällä verkkolukutaidolla, kuten Castells ja Himanen (2001, 169) toteavat: *”Sosiaalinen mukaanotto tietoyhteiskuntakehitykseen ei yksinään luo koulutusta ja työtä ja estä syrjäseutujen autioitumista, vaan siihen tarvitaan vanhasta taloudesta uuteen siirtymistä ja uudenlaisia yrittäjähenkeä”*. Teknologia itsessään voi kuitenkin olla erinomainen keino eräiden yhteiskunnallisten päämäärien toteuttamiseksi, kuten Wilenius (2000, 277) toteaa. Aiemmin käsitelty geronteknologian käsite ja yhteiskunnalliset projektit, joissa yritetään luoda sellaisia teknisiä ratkaisuja, jotka kohentaisivat ikääntyneiden elämän laatua, ovat tästä hyvä esimerkki.

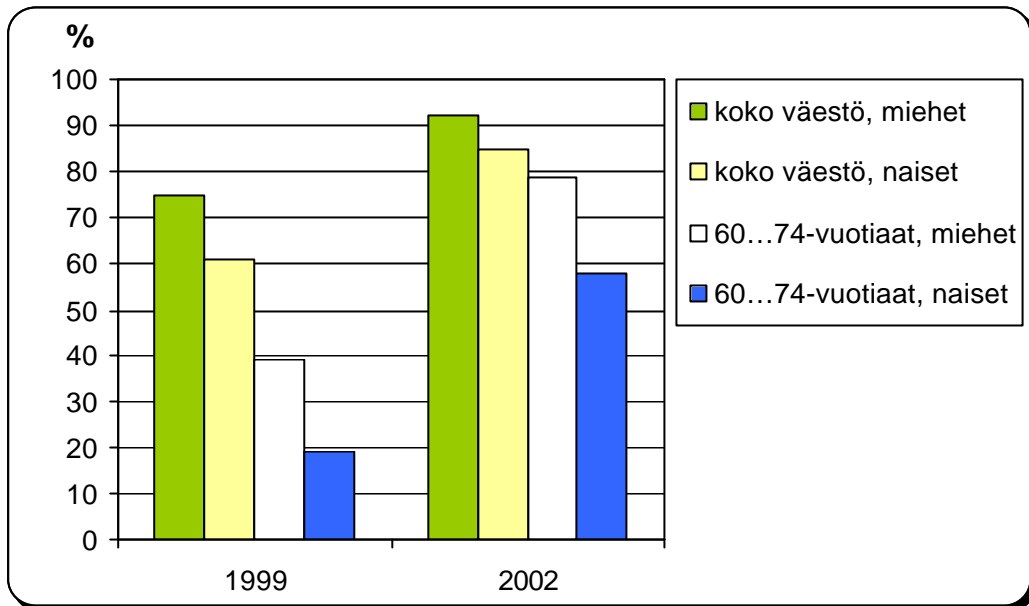
Näen, että nopeasti kehittyneenä hyvinvointivaltiona ja tietoyhteiskuntana Suomi tarjoaa mielenkiintoiset kulttuuriset ja yhteiskunnalliset puitteet tutkimukselleni. Juuri ikääntyneet ihmiset ovat eläneet näinä kehityksen vuosina ja kokeneet niin yhteiskunnan ylä- kuin alamäet. Toisaalta täytyy huomioida, että tutkimukseni voidaan ymmärtää vain tässä yhteiskunnallisessa viitekehyksessä, joka vaikuttaa vahvasti haastateltavieni kokemukseen omasta itsestään, teknologian kehityksestä ja vanhana olemisesta. Uskon, että ikääntyminen ja vanhana oleminen saavat aivan uudenlaisia merkityksiä tietoyhteiskunnan kontekstissa, jota haluan tällä tutkimuksella tuoda esille. Ehkä tällainen

ymmärrys voi omalta osaltaan tukea oikeanlaista tietoyhteiskuntakehitystä ja auttaa pureutumaan sosiaalisiin ongelmiin, jotka väistämättä seuraavat nopeaa yhteiskuntakehitystä.

2.2. Matkapuhelin, internet ja ikääntyneet Suomessa

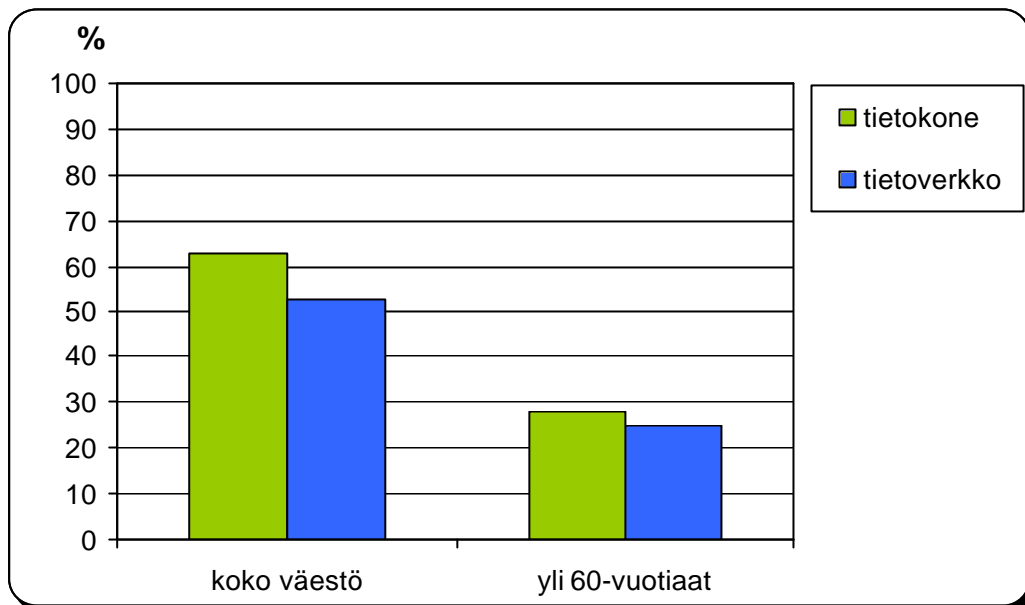
Suomi on johtava maa informaatioteknologian käytön suhteen. Tämän tutkimuksen valossa mielenkiintoisinta on kuitenkin se, mitkä ovat ikääntyneiden osuudet niin matkapuhelimien kuin internetin käytössä. Seuraavaksi esittelen joitakin levinneisyyslukuja niin koko Suomen tasolla kuin ikääntyneiden osalta.

Tilastokeskuksen verkkokauppatutkimuksen (2002) mukaan matkapuhelin on nopeaa vauhtia tulossa osaksi melkein jokaisen suomalaisen arkea (kuva 1). Vuonna 2002 92 % miehistä ja noin 85 % naisista oli matkapuhelin omassa käytössään. Tämä luku on kasvanut hyvin nopeasti, sillä vielä vuonna 1999 miesten vastaava luku oli 75 % ja naisten 61 %. Vielä suurempi muutos on tapahtunut matkapuhelinten omistuksessa ikääntyneiden keskuudessa. Vuonna 1999 60...74-vuotiaista miehistä 39 % oli matkapuhelin omassa käytössään ja naisista vain 19 %. Vuoden 2002 luvut olivat jo huomattavasti korkeammat. 79 % 60...74-vuotiaista miehistä ja noin 58 % naisista oli jo oma matkapuhelin käytössään. Näyttäisi siis siltä, että matkapuhelinten osalta ikääntyneet ovat vahvasti seuranneet yhteiskunnan teknologisoitumista.

Kuva 1. Matkapuhelin omassa käytössä prosentteina sukupuolen mukaan vuosina 1999 ja 2001. Vertailussa koko väestö ja 60...74-vuotiaat. (Verkkokauppatutkimus.)

Nordic Information Society Statistics-tutkimuksen (2002, 29) mukaan tietokoneen ja tietoverkkojen käyttö ovat yleistyneet hitaammin suomalaisten keskuudessa (kuva 2). Vuonna 2002 63 % suomalaisista oli tietokone käytössä kotonaan, ja mahdollisuus käyttää tietoverkkoja (myös muualla kuin kotona) 53 %. Samana vuonna vain 28 % yli 60-vuotiaista oli tietokone käytössään kotona. Ikääntyneiden mahdollisuudet käyttää tietoverkkoja olivat silloin myös alhaiset, vain noin 25 % oli tämä mahdollisuus.

Kuva 2. Tietokone kotona sekä mahdollisuus käyttää tietoverkkoja prosentteina. Vertailussa koko väestö ja yli 60-vuotiaat. (Nordic Information Society Statistics 2002.)

Tietokoneiden osalta vanhuksista vain melko pienen osan voi katsoa seuranneen tietoyhteiskuntakehitystä. Osa tietoyhteiskunnan rakentamista ovat erilaiset hankkeet, kuten e-Tampere¹, jossa tarkoituksena on siirtää mahdollisimman paljon kunnallisia palveluja verkkoon. Peilattaessa näitä edellä mainittuja lukuja, aiemmin esittämäni pelko vanhusten syrjäytymisestä tuntuu entistä mahdollisemmalta. Sellaisella vanhuksella, joka omistaa tietokoneen ja osaa käyttää verkkopalveluja, voi tulevaisuudessa olla huomattavasti paremmat mahdollisuudet päästä käsiksi erilaisiin palveluihin ja yleisesti saada tietoa eri asioista, kuin sellaisella, jolla näitä mahdollisuuksia ei ole. Ja tämä kehityssuunta ei välttämättä koske vain ikääntyneitä. Nurmelan (1998, 123) tutkimuksen mukaan yli 31-vuotiaista yli 40 % oli täysin samaa mieltä ”Tunnen jääväni täysin uuden tieto- ja viestintäteknikan etenemisen jalkoihin” – väittämän kanssa. Samainen tutkimus osoittaa tietoyhteiskuntapelkojen lisääntyvän lähes systemaattisesti iän myötä niiden ollessa vahvimpia yli 60-vuotiaiden keskuudessa.

1) www.etampere.fi

Pitää kuitenkin mainita se, että mainitsemani tietoyhteiskuntahankkeet voivat osaltaan myös vahvasti sitouttaa vanhuksia osaksi tietoyhteiskuntaa. Ainakin osana edellä mainittua e-Tampere-hanketta on järjestetty varta vasten vanhuksille tarkoitettuja tietokone- ja internet-koulutuksia. Nurmela (emt., 41) toteaaakin, että kokemus ja tiedolliset valmiudet suhteessa uuteen tieto- ja viestintäteknikkaan eivät ainakaan lisää epäilyä sitä kohtaan, vaan päinvastoin, luovat myönteistä suhtautumista tietoyhteiskuntakehitykseen.

3. SUOMALAINEN KÄNNYKKÄKULTTUURI

Edellä olevat luvut osoittavat Suomen olevan maailman kärkisijoilla varsinkin matkapuhelimen käytössä. Matkapuhelin onkin saanut Suomessa runsaasti huomiota. Lukuisat julkaistut selvitykset ja tutkimukset suoltavat erilaisia lukuja tämän viestintävälineen arkipäiväistäytymisestä kasvattaen Suomen mainetta yhtenä edelläkävijämaista uuden teknologian käytön saralla. Hyvin vähän on kuitenkin tutkimuksessa kiinnitetty huomiota matkapuhelimen käytön selviönä pidettyihin kulttuuripiirteisiin, kuten puhelujen sisältöön (Kasesniemi ja Rautiainen 2001, 102). Tiedossa on siis se, kuinka levinneitä matkapuhelimet ovat, mutta mitä suomalaiset näillä laitteilla todella keskellä arkea tekevät? Entä mitä erilaisia merkityksiä tälle arkielämän pysyväksi osaksi muodostuneelle laitteelle annetaan ja mitä nämä merkityksenannot kertovat laitteen käyttäjistä itsestään?

3.1. Matkapuhelinkulttuurin synty

Matkapuhelimien on todettu tulleen osaksi suomalaisten arkipäivää, jopa niinkin itsestään selväksi osaksi, että ne ovat osaltaan jääneet myös tutkimuksen ulkopuolelle. Roos ja Hoikkala (2000, 13) toteavat, että matkapuhelin kuuluu niihin elämää helpottaviin, hyödyllisiin asioihin, jotka solahtavat paikalleen itsestään selviksi koettuna ja joita ei sitten oikeastaan edes ajattele. Pantzar (1997) on tutkinut erilaisten laitteiden ja välineiden kulkua ylellisyshyödykkeistä osaksi arkipäivää ja löytänyt erilaisten laitteiden väliltä hyvin saman tyyppisen kesytysprosessin. Niin radio, polkupyörä, televisio, auto kuin puhelinkin ovat

vuorollaan kulkeneet läpi prosessin, jossa ne lopulta vakavoituvat osaksi arkipäivää. Ennen teknologian kesyyntymistä ja vakiintumista kukin innovaatio on vuorollaan kohdannut suurta innostusta, vastarintaa ja lopulta vakavoitumisen, jolloin uutuudet muuttuvat arjen näkymättömiksi – sekä toimintaa mahdollistaviksi että rajaaviksi - osasiksi. Samalla lailla myös matkapuhelin on liukunut juppileiman kautta statusesineestä arjen kulutustavaraksi. Kasesniemi ja Rautiainen (2001, 87-95) ovat määritelleet nuorten kännykkäkulttuuria koskevassa tutkimuksessaan kännyköiden tulon osaksi arkipäivää neljän aallon kautta. He näkevät suomalaisten nuorten kännykkäkulttuurin alkaneen vuonna 1995, jolloin ensimmäiset niin sanotut pioneerinuoret hankkivat matkapuhelimen. Matkapuhelimet alkoivat toden teolla yleistyä vuonna 1996-1997, jolloin ne paitsi levisivät kaupungeista maaseudulle, niin myös yhä nuorempien käyttäjien keskuuteen. Kolmas aalto vuosina 1998-1999 tarkoitti nuorten mobiiliviestinnän kasvamista räjähdysten tavoin; matkapuhelin ei enää ollut niinkään statussymboli vaan joukkoon kulumisen symboli. Vuonna 1999 jo melkein jokaisella nuorella oli matkapuhelin ja tässä neljännessä aallossa vaikuttaa kaksi osin vastakkaista voimaa: kännykän käyttö samanaikaisesti sekä arkipäiväistyy että monipuolistuu. Nämä neljä aaltoa ovat tunnistettavissa melkeinpä koko suomalaisen yhteiskunnan tasolla (vrt. Kopomaa 2000, 29-30). Uskon, että myös ikääntyneiden joukosta löytyy niin pioneereja, kuin niitä, jotka vasta matkapuhelimien todella yleistyttyä ovat joko itse hankkineet laitteen tai saaneet sen esimerkiksi sukulaisiltaan. Vaikka itse aion tarkastella matkapuhelimen arkistumista enemmän mikrotasolla, näen, että myös tällainen makrotason viitekehys on hyvä pitää mielessä. Ikääntyneet ovat hyvin heterogeeninen ryhmä ja heidän välillään on varmastikin hyvin erilaisia tapoja merkityksellistää uutta teknologiaa. Toisaalta voi olla myös niin, että jokaisesta haastateltavasta löytyy niin edelläkävijä kuin niin sanottu massakäyttäjänkin.

3.2. Kännykän monet merkitykset

Kopomaa (2002, 33) on tutkinut matkapuhelimen sosiaalisia merkityksiä, johon hän on yhdistänyt kaupunkikulttuurin tarkastelun. Tehdyissä ryhmähaastatteluissa kännykän merkitys tiivistyi nimityksiin, jotka toisaalta painottivat sen

hyödyllisyyttä ja välineellisyyttä, kuten ”turvaväline” tai ”käyttöväline”, ja toisaalta nimityksiin, jotka kuvasivat matkapuhelinta elämyksellisenä, viihteellisenä ja sosiaalisena laitteena. Kopomaa toteaa näiden kahden suunnan, joihin kännykkä on käytön myötä merkityksellistynyt, olevan pikemminkin kietoutuneita yhteen kuin olevan käsitteinä toisilleen vastakkaisia. Yhtäältä vakava työ ja välttämätön asioiden hoito helpottuvat, toisaalta jatkuvasta yhteydenpidosta ja tavoitettavuudesta tulee välttämättömyys. J. P. Roos (1993) näkee matkapuhelimen enemmän paradoksaalisena ja postmodernina ilmiönä. Tuntuu luonnolliselta määritellä matkapuhelinta liikkuvuuden, saavutettavuuden, välittömyyden, yksityisyyden ja henkilökohtaisen käytön kautta. Matkapuhelimen luonne on kuitenkin hyvin monimerkityksinen ja paradoksaalinen. Matkapuhelin lisää saavutettavuutta, mutta toisaalta myös eristyksissä olemista, samoin kuin se kasvattaa intiimiä yksityisyyttä ja puhelinkommunikaation julkista luonnetta.

Matkapuhelinta selitetään hyvin paljon juuri saavutettavuuden kautta. Itselleni herää kysymys siitä, selitetäänkö ja kuvataanko matkapuhelinta samoin tavoin myös ikääntyneiden keskuudessa ja onko matkapuhelin yhtä paradoksaali myös heille? Niin Kopomaan (2002) kuin Kasesniemen ja Rautiaisen (2001) tutkimukset korostavat matkapuhelimen tarjoamaa tunnetta kyvystä hallita monimutkaistuvaa arkea. Mutta mikä on kännykän merkitys sellaisille ihmisille, joiden arkea ei ehkä enää leimaakaan kiire, lukuisat sosiaaliset kontaktit ja runsas informaatiotulva? Tämä käsitys ikääntyneistä voi olla osa omia stereotyyppioitani, mutta toisaalta se voisi liittyä ”Eihän sitä enää tässä iässä” – tyyppiisiin selityksiin, joita haastatteluissa tiuhaan esiintyi. Toisaalta herää kiinnostava kysymys siitä, ovatko haastateltavien puheessa myös esiintyneet turvallisuuteen vetoavat selitykset osa tällaista selitysvelvollisuutta? Korvajärvi (2001, 89) on työelämän ikäsyrijintää koskevassa tutkimuksessaan löytänyt hyvin samantyyppisen ilmiön, kun haastateltu 50-vuotias nainen vältti työpaikallaan tuomasta esille uuteen tietojärjestelmään liittyviä ideoitaan. Korvajärvi kysyykin: *”Kuuluiko tämän naisen ensisijaisesti osoittaa pelkäävänsä uutta tietotekniikkaa ja välttää omien ideoiden esille tuomista, koska hän oli jo 50-vuotias ja nainen?”* Tietotekniikkaan liittyvä asiantuntemus näyttäytyy sekä symbolisesti että kulttuurisesti miehisenä asiana, jota naisten ei ole helppo

kiinnittää osaksi omaa identiteettiään. Ehkä siis myös ikääntyneiden on kulttuurisesti sopivaa selittää matkapuhelimen hankinta turvallisuusaspektien kautta.

Paitsi turvallisuuden takaajana, matkapuhelimella niin kuin myös sähköpostilla voisi olettaa olevan suuri rooli kontaktien ylläpidossa. Tätä osoittaa jo vuonna 1988 Australiassa tehty tutkimus, jossa lankapuhelin osoittautui erittäin tärkeäksi yhteydenpitovälineeksi juuri ikääntyneiden kohdalla (Moyal 1995, 295). Vuonna 1986 tehdyssä tutkimuksessa taas tutkijat Bikson ja Goodchilds (1986, 104) uskovat elektronisen teknologian edistävän sosiaalisen verkoston kehittymistä ja ylläpitoa. Mäenpää (2000, 136) puhuu kännykkäyhteisöstä: *”Kännykkä mahdollistaa reaaliaikaisen kontrollin modernin elämänmuodon mukaiseen, epäpaikalliseksi hajautuneeseen ihmissuhdeverkkoon”*. Mäenpää painottaa kännykkäyhteisöjen yhteisöllistä utopiaa ja niiden 'reality-TV:n' tyyppistä luonnetta, jossa elämän, tietojen ja tunteiden, jatkuva jakaminen etäältä toisten kanssa saa sosiaalisena muotona erityistä lumoa. Tämän tyyppinen kokeminen voi olla erityisen merkityksellistä ikääntyneille, jotka monessa tapauksessa ovat hyvinkin etäällä fyysisesti lähimmäisistään. Matkapuhelin, sähköposti sekä internet voivat mahdollistaa aivan uudenlaisen yhteisöllisyyden kokemuksen niin omien lähimmäisten, kuin uusien tuttavuuksien kanssa. Klasonin (1995, 170) tutkimuksessa liittyen ikääntyneiden ihmisten sosiaaliseen verkostoon ja minäkäsitykseen varsinkin perheestä koostuvan sosiaalisen verkoston merkitys korostui vahvasti. Perheenjäsenet olivat ensiksikin ihmisiä, joille voi uskoutua. Toiseksi, heidän koettiin arvostavan omaa itseä, joka osaltaan vahvisti sosiaalista identiteettiä. Olen aiemmin käsitellyt sitä, kuinka varsinkin eläkkeelle siirryttäessä roolien ja sosiaalisten verkkojen menettäminen voi asettaa vaikeuksia oman minäkäsityksen ylläpidolle ja johtaa identiteetin heikentymiseen. Tässä mielessä pysyvillä sosiaalisilla kontakteilla on siis merkittävä rooli, koska ne synnyttävät tunteen kuulumisesta johonkin.

Kasesniemi ja Rautiainen (2001) nostavat esille matkapuhelimen roolin sosiaalisen identiteetin rakentamisessa. Myös tästä näkökulmasta edellä kuvaamani tyyppiset kännykästä tehdyt selonteot ikääntyneiden keskuudessa ovat mielenkiintoisia. Kännykkänuoria tutkineet Ling ja Helmersen (sit.

Kasesniemi ja Rautiainen 2001, 195-196) ovat löytäneet matkapuhelimelle useita symbolisia merkityksiä: laite paitsi viestittää käyttäjänsä olevan niin suosittu, että hänen pitää olla saavutettavissa kaiken aikaa, myös käyttäjän teknisestä kompetenssista ja taloudellisesta asemasta. Matkapuhelimen avulla voidaan siis kuuluttaa tietynlaista sosiaalista identiteettiä. Mäenpää (2000, 147) näkee matkapuhelimen käytön sosiaalisena esityksenä melko eri lailla kuin Ling ja Helmersen: *”Kännykän käyttö sosiaalisena esityksenä tuskin on niinkään sosiaalisen statuksen kohottamista sellaisessa merkityksessä, että kännykkä viestisi varallisuudesta ja sen runsas käyttö sen käyttäjänsä yhteiskunnallisesta merkittävydestä.”* Mäenpää näkee kännykän kanssa esiintymisen liittyvän käyttäjän suvereenisuuteen oman minuuden alueen suhteen. Esittäessään kännykkää käyttäessään itseään ihminen esittää ja uusintaa oman minuutensa eheyttä suhteessa ulkomaailmaan. Näin hän näyttää, että hänellä on oma persoonallisuus ja siihen kiinnittyvä omien persoonallisten suhteiden jäsentämä maailma, jota hän pätevästi hallitsee.

Tällaisen näkemyksen puitteissa voisi ajatella, että ikääntyneiden kokemus omasta minuudesta suhteessa ulkomaailmaan ei ole täysin jäsentynyt ja eheä. Toisaalta taas matkapuhelin ei välttämättä ole vielä täysin kesyyntynyt ikääntyneiden jokapäiväisen elämän osaksi ja siksi minuus suhteessa siihen on vielä jotenkin hauras. Vaikka Mäenpään näkemys matkapuhelimen roolista sosiaalisessa esittämisessä on mielenkiintoinen, en kuitenkaan täysin kieltäisi matkapuhelimen voivan myös toimivan statussymbolina. Tällöin matkapuhelimesta tuotetut sosiaaliset representaatiot ovatkin mielenkiintoisia, koska ainakin alustavasti näytti siltä, että matkapuhelin ei juurikaan toiminut tässä roolissa.

4. UUSI TEKNOLOGIA OSAKSI ARKIPÄIVÄÄ – TEKNOLOGIAN KESYTYS

Edellä olen tarkastellut matkapuhelimen kesytystä osaksi arkipäivää makrotasolla ja toisaalta keskittynyt matkapuhelimelle annettuihin merkityksiin ja sen käytön kulttuurisiin piirteisiin. Nyt haluan tutkia syvällisemmin sitä, mitä

uuden teknologian kesyttäminen oikeastaan tarkoittaa ihmisen arkipäivässä – mitä teknologialle annetut merkitykset kertovat ihmisestä itsestään ja häntä ympäröivästä yhteiskunnasta.

Teknologian kehittyminen ja sen aluevaltaus monilla uusilla elämänalueilla on valtava muutostekijä, vai onko? Erilaiset tietotekniset laitteet ja koneet valtaavat tilaa niin ihmisten työelämässä kuin arjessa, kun yhä useampi työ- ja kotiaskare hoituu jonkinlaisen koneen tai laitteen avulla tai välityksellä. Varsinkin työelämä kokee edelleen valtavaa murrosaikaa, kun yhä useamman työnkuva vaatii tietoteknistä osaamista tieto- ja viestintätekniiikan tullessa osaksi melkein jokaista työtehtävää. Tietoyhteiskunnan työmarkkinoilla syntyy suuria eroavaisuuksia, kuten Kasvio (1999) toteaa:

”Uuden työvoiman kysyntä suuntautuu voimakkaimmin nuoriin ja koulutettuihin ihmisiin ja heidän joukossaan varsinkin sellaisiin, joilla on tietointensiivisen kasvun kärkialoilla tarvittavaa erityisosaamista. Kaikkein heikoimmaksi asema muodostuu sen sijaan niiden työnhakijoiden kohdalla, joilla on liikaa ikää, joilla ei ole riittävästi koulutusta tai työkokemusta, joiden osaaminen edustaa taantuvia toimialoja tai ammatteja tai joiden kotipaikka on sellaisilla alueilla, joilla uuden työvoiman kysyntä on vähäistä.”

Tietotekniikka valtaa tilaa kuitenkin myös ihmisten arjessa. Korhonen (1999, 33) näkee tutkimuksen liukuvan väärille raiteille, jos unohdetaan esineiden merkitys osana ihmisten arkea. Hänen mukaansa katse tulee suunnata siihen, mitä jokapäiväiset esineet kullekin merkitsevät ja mitä niillä tehdään. Esineet kun säätelevät arkeamme ja juhlaamme, ne leimaavat käsityksiämme ajasta ja tilasta. Varsinkin matkapuhelin ja kotitietokone ovat tulleet osaksi melkein jokaisen suomalaisen arkipäivää muuttaen suuresti varsinkin yhteydenpito- ja vapaa-ajan viettotapoja. Ihmisen arkipäivä rakentuu uudestaan; asioita hoidetaan uusilla tavoilla, vuorovaikutus saa uusia muotoja ja toisaalta ihmiset joutuvat jatkuvan uuden oppimisen ja ymmärtämisen paineen alle. Herääkin kiinnostus siihen, kuinka syvällisiä ovat uuden teknologian vaikutukset ihmisen arkipäiväiseen kokemukseen. Kuinka uudet laitteet ja tekniikka otetaan osaksi

arkipäivän rutiineja ja miten toisaalta tämä arkipäivän muutos vaikuttaa käsityksiimme itsestä me ja ympäröivästä kulttuurista?

Lie ja Soerensen (1996) ovat lähestyneet näitä kysymyksiä kesyttämisen (domestication) käsitteen kautta (katso myös Silverstone ym. 1992). Kesyttäminen viittaa niihin toimintoihin, joilla uusi teknologia tehdään ymmärrettäväksi ja osaksi arkipäivää. Käsitteen takana on käsitys ihmisestä aktiivisena toimijana, joka aktiivisesti muokkaa elämäänsä manipuloimalla luovasti artefakteja, symboleja ja sosiaalisia suhteita suhteessa omiin tarpeisiinsa ja kykyihinsä. Yksilön tarpeet taas voivat olla myös kielellisesti tuotettuja, eikä niinkään objektiivisia 'todellisia' tarpeita, ja kielellistyessään tarpeet voivat myös muuttua (Pantzar 2000, 16). Kesyttämisen prosessi on toimintaa niin käytännöllisellä kuin symbolisella tasolla. Uuden teknologian käyttöönotto vaatii paitsi muuttamaan arkisia rutiineja ja käytäntöjä, myös määrittelemään ne uudelleen. Juuri matkapuhelin on oiva esimerkki siitä, kuinka ihmiset itse 'löysivät' tarpeen sille ja kuinka syntyi aivan uusi elämäntapa, jopa ihmistyyppi, jonka elämään matkapuhelin oleellisesti kuuluu (emt.). Uudelleenmäärittelyt tehdään vuorovaikutuksessa oman sosiaalisen ympäristön kanssa. Perhe tai ympäröivä kulttuuri tarjoavat pohjan niille tavoille, joilla uutta teknologiaa käytetään samoin kuin neuvotteluille, joita käydään teknologialle annettavista sosiaalisista ja symbolisista merkityksistä. Teknologiat ja teknologiset toiminnot ovat siis sosiaalisia konstruktioita, jotka rakentuvat neuvotteluiden kautta, joita usein ajavat osallistujien sosiaaliset intressit (Bijker ja Law 1992, 13).

Lie ja Soerensen (1996, 10) toteavat, että teknologian kesytysprosessi voi sisältää konfliktin tai muutoksen, mutta kuinka laajasta muutoksesta tai todellisuuden rekonstruoinnista voi olla kysymys? He keskittyvät etupäässä uuden teknologian tutuksi ja läheiseksi tekemiseen ja niihin prosesseihin, joilla siihen liitetään symbolisia ilmauksia ja osoitetaan kiintymystä. Itseäni alkoi kuitenkin kiinnostaa kokonaisvaltaisemmin se, miten teknologian kesytysprosessi vaikuttaa ihmisen sosiaaliseen todellisuuteen. Jos kesytysprosessi sisältää arkisten rutiinien ja käytäntöjen uudelleen määrittelyn, niin miten se vaikuttaa käsitykseen omasta itsestä ja koko ympäröivästä maailmasta? Sosiaalisen konstruktionismin näkökulmasta tietty ilmiö tai tiedon muoto

saavutetaan ihmisen toiminnan kautta. Tällöin voisi olettaa, että arkipäivän toiminnan ja vuorovaikutuksen muuttuessa myös todellisuus täytyy konstruoida uudelleen. Mielenkiintoisiksi kysymyksiksi nousevat siis esimerkiksi sosiaaliset identiteetit; miten uuden teknologian käyttöönotto muuttaa tai muuttaako se esimerkiksi sukupuolikäsityksiä ja -rooleja? Tai tämän tutkimuksen kohdalla, vaikuttaako uuden teknologian omaksuminen käsityksiin vanhuudesta, koetaanko vanhana oleminen jotenkin uudella, erilaisella tavalla?

4.1. Teknologia, vuorovaikutus, muutos

Vestbyn (1996) mukaan teknologiaa voidaan tarkastella muutoksen katalysaattorina, joka muuttaa kulttuurisia käsityksiä ja koodeja tietystä ilmiöstä. Vestby lähtee tutkimuksessaan siitä näkökulmasta, että lapsuus ja vanhemuus ovat kulttuurisia ilmiöitä, joita jatkuvasti muunnetaan ja rekonstruoidaan. Tutkimuksessaan, jossa hän keskittyi tarkastelemaan vanhempien toiminnan ja artefaktien käytön vaikutusta lapsen itsenäisyyden rakentumisprosessiin, hän osoittaa, kuinka uuden teknologian kesyttäminen vaikuttaa lasten ja vanhempien väliseen vuorovaikutukseen. Tämä taas osaltaan johtaa vanhemmuuden rekonstruointiin. Teknologian kesytysprosessi tarjoaa siis tässä tapauksessa monenlaisia mahdollisuuksia vanhemmuuden identiteetin muodostamiseen ja kommunikointiin. Esimerkiksi matkapuhelin voi toimia lapsen ja vanhempien välisessä vuorovaikutuksessa hyvin monenlaisissa rooleissa. Toisaalta se on kontrollin väline, jolla vanhemmat voivat jossain määrin hallita lastensa elämää, kun taas toisaalta se voi mahdollistaa lapsen itsenäistymisen. Se, miten matkapuhelin kesytetään perheessä ja minkälaisia merkityksiä sille annetaan, vaikuttaa ja muuntaa vanhempien ja lasten välistä vuorovaikutusta ja sitä kautta myös vanhemmuuden ja lapsen identiteettejä.

Livingstone (1994) on pohtinut sitä, kuinka teknologioiden ymmärtäminen ja käsittäminen vaikuttaa sukupuolisuhteiden rakentumiseen perheessä. Hän pohjaa ajatuksensa siis myös kesyttämisen käsitteeseen miettiessään sitä, kuinka materiaalisille objekteille annetaan sosiaalinen merkitys ja kuinka ne sisällytetään jokapäiväiseen kokemukseen. Livingstonen tutkimuksen keskiössä

on puhe. Kun objektit toimivat minän jatkumoina ja ovat henkilökohtaisten ja perheen merkitysten verhoamia, kieli, jolla ihmiset puhuvat teknologioista, kertoo meille heidän identiteeteistään, heidän tarpeistaan ja haluistaan, heidän tavoistaan tulkita maailmaa ja heidän suhteistaan muihin. Livingstone analysoi aviopuolisoiden puhetta erilaisista teknisistä laitteista ja toteaa sukupuolten välillä olevan suuri ero niin siinä, kuinka tiettyä laitetta käytetään, kuin myös siinä, kuinka kyseessä oleva laite ymmärretään. Eroja, joilla teknologioita selitetään ja ymmärretään, Livingstone kuvaa neljän käsitteen avulla. Naisten kohdalla korostuvat teknologian tarpeellisuus ja sen antama tai siitä oleva kontrolli. Miehet taas korostavat teknologian olevan puhtaasti toiminallista. Neljäs käsite, sosiaalisuus, saa myös hyvin erilaisia merkityksiä miesten ja naisten välillä: naiset kokevat teknologian tukevan sosiaalisten kontaktien ylläpitoa, kun taas miehet kokevat sen sosiaalisen kontaktin korvikkeena. Nämä erilaiset tavat puhua teknologiasta paljastavat tekniikalle annettuja merkityksiä ja myös laajemmalti jotain perheen sisäisestä dynamiikasta, jota Livingstone analysoi akselilla koheesiivinen - hajaantunut.

Hyvin samaan tapaan aion itse tässä tutkimuksessa keskittyä ikääntyneiden puheeseen teknologiasta ja paljastaa sieltä paitsi itse teknologiasta tehtyjä tulkintoja, myös erilaisia vanhuudelle ja vanhana olemiselle annettuja merkityksiä. Näiden eri merkityksenantojen toivon paljastavan jotain itse puhujan tavasta käsitteellistää asioita, mutta myös niistä kulttuurisista resursseista, joihin puheessa tukeudutaan. Edellä määritellyt neljä käsitettä, joilla Livingstone kuvaa naisten ja miesten välisiä eroja käsitteellistää teknisiä laitteita, voi myös yhdistää laajempaan kulttuuriseen kehykseen. Livingstone tekeekin tämän huomioimalla mainos ja markkinointimaailman tavat merkityksellistää teknologioita. Mainoksissa naisten tarpeet ja halut jätetään huomioimatta, joka itsessään kertoo yhteiskunnassa vallitsevista käsityksistä naisista ja tekniikasta. Näkisin, että kun näin tehdään, naiset tuntevat erityistä tarvetta selittää tietyn laitteen ostopäätöstä. Tästä näkökulmasta teknologian tarpeellisuuteen ja kontrolliin viittaavat selitykset tuntuvat hyvin ymmärrettäviltä. Kuten naisiin, myös vanhuksiin, liittyy yhteiskunnassamme hyvin vahvoja käsityksiä ja merkityksiä. Näenkin niiden analysoinnin varsinkin nyt väestön ikääntyessä tärkeänä. Uskon, että juuri ikääntyneiden oma puhe teknologiasta

voi paljastaa mielenkiintoisella tavalla merkityksiä, joita liitetään ikäihmisten ja uuden teknologian väliseen suhteeseen, samoin kuin ikääntyneisiin yleensä.

Mitä muutokseen tulee, näyttäisi siltä, että uusi teknologia tosiaan voi toimia jonkinlaisena muutoksen katalysaattorina. Miksei se siis vaikuttaisi myös vanhuudelle annettuihin merkityksiin ja vanhuuden kokemiseen? Voihan tietysti olla myös niin, että uusi teknologia vahvistaa jo olemassa olevia käsityksiä tai vain tuo ne uudella tavalla esille. Muutokseen on kiinnitetty huomiota varsinkin tutkittaessa tekniikan ja sukupuolen välistä suhdetta. Voisi olettaa, että uusi tekniikka vain vahvistaa naisten ja miesten välistä erottelua, onhan tekniikka tunnetusti ollut osa miesten maailmaa. Lie (1996) on tarkastellut maskuliinisuutta ja pohtinut sitä, onko teknologialla määräävä rooli tietyn maskuliinisuuden käsityksen rakentumisessa. Entä jos tämä käsitys on saavuttanut asteen, jolloin siitä on tullut stereotyyppinen ja yleinen käsitys, mitä tapahtuu, kun teknologia muuttuu? Lie tutki tekniikan käyttöä työssä. Varsinkin perinteisissä tehtaissa pidetään yllä tietynlaista käsitystä maskuliinisuudesta, sillä ainoastaan miehet hoitavat ja osaavat käsitellä tehtaan koneita ja toisaalta työ vaatii myös fyysistä kestävyyttä. Mielenkiintoista onkin työelämän murros, jossa tietokoneet valtaavat alaa perinteisiltä töiltä ja myös naiset alkavat yhä enemmän käyttää töissään tietokoneita. Maskuliinisuus täytyy muotoilla uudelleen, sillä vertaus tehdään nyt tietokoneisiin, joiden yhteydessä maskuliinisuuden metaforana ei voi enää olla niin sanottu fyysinen voima vaan pikemminkin älykkyys.

Uusi teknologia tarjoaa välineen oman identiteetin esittämiselle ja vahvistamiselle, kuten olen aiemmin esittänyt matkapuhelimen merkityksistä puhuttaessa. Uusi artefakti voi toimia myös niin sanottuna identiteetin tai ilmiön, kuten vanhemmuus, 'rakennuspalikkana'. Uuden artefaktin käyttöön oton kautta syntyy uudenlaista vuorovaikutusta ja sitä kautta luodaan uusia representaatiota niin itsestä kuin ympäröivästä maailmasta. Voisi siis sanoa, että uusi teknologia on niin muutostekijä kuin ylläpitäväkin asia. Naisten ja miesten väliset sukupuoliroolit ja niiden välinen jaottelu eivät siis häviä minnekään, ja maskuliinisuus ilmiönä on edelleen olemassa. Uusi teknologia kuitenkin muuttaa arkipäiväisiä käytäntöjä. Tämä muutos vaatii paitsi kesyttämään uuden tekno-

logian eli antamaan sille yhteisen jaetun merkityksen, niin myös rekonstruoimaan sosiaaliset roolit.

Olen tähän mennessä käsitellyt tutkimukseni kahteen pääteemaan, ikääntymiseen ja uuteen teknologiaan, liittyvää teoriaa ja tutkimusta. Olen päätenyt tarkastelemaan molempia ilmiöitä sosiaalisen konstruktionismin näkökulmasta, ymmärtämällä ne sosiaalisina prosesseina, joita vuorovaikutuksessa tuotetaan ja uusinnetaan. Nyt siirryn käsittelemään tutkimukseni metodologiaa ja teoreettista orientaatiota, diskurssianalyysiä, joka myöskin nojaa sosiaalisen konstruktionismin perinteeseen.

5. TEOREETTINEN ORIENTAATIO – SOSIAALINEN KONSTRUKTIONISMI JA DISKURSSIANALYYSI

5.1. Diskurssianalyysin sosiaalikonstruktionistinen tausta

Olen aiempänä viitannut sosiaalisen konstruktionismin näkemykseen, jonka mukaan ikääntymistä ja vanhuutta ilmiönä ei tulisi tarkastella objektiivisena selviönä, vaan ymmärtää se kulttuurisesti spesifinä asiana, jota ylläpidetään ja rekonstruoidaan sosiaalisten prosessien kautta. Nämä ovat sosiaalisen konstruktionismin lähtöoletuksia, joskin Burrin sanoin (1995, 2) *”ei ole olemassa yhtä kuvausta, jolla voisi kattaa koko sosiaalisen konstruktionismin kirjon”*. Burr kuitenkin kokoaa yhteen joitain piirteitä, jotka ovat yhteisiä kaikille tämän näkemyksen piiriin itsensä määrittäville teoreetikoille. Ensinnäkin sosiaalinen konstruktionismi sisältää kriittisen asenteen selviönä pidettyä tietoa kohtaan. Todellisuus ei siis ole jotain objektiivista, jota tarkkailemalla voimme saada absoluuttisen tietämyksen siitä. Emme myöskään ole lukittuja tiettyyn ymmärryksen konventioon (Gergen 1999, 48). Tämä tarkoittaa sitä, että kategoriat, joiden avulla me ymmärrämme maailmaa, eivät välttämättä viittaa mihinkään todellisiin jakoihin. Näin ollen esimerkiksi biologiseen ikään perustavat ihmisten määritykset ovat vain yksi tapa ymmärtää maailmaa – yhtä hyvin ihmiset voitaisiin jaotella vaikka pituuden mukaan. Toisaalta, vaikka

jaottelutapa olisi samantyyppinen eri yhteiskunnissa, kullekin kategorialle annettu merkitys voi olla melko erilainen.

Toiseksi ne tavat, joilla me ymmärrämme todellisuutta, käytetyt kategoriat ja määritykset, ovat historiallisesti ja kulttuurisesti spesifejä ja suhteellisia. Ne ovat tietyn kulttuurin ja yhteiskunnan tuottamia ja riippuvaisia tietyistä sosiaalisista ja taloudellisista järjestelyistä, jotka vallitsevat sinä aikana siinä kulttuurissa. Myös vanhuuskäsitykset ovat osa kulttuurista maailmaa ja siten hyvin kulttuurisidonnaisia. Toisaalta vanhuuskäsitykset ovat historiallisesti muuntuvia ja siten aikaan sidottuja. (Koskinen 1994b, 12.) Tutkimukseni pitääkin ymmärtää haastateltavieni kulttuurin ja kontekstin valossa, ja siinä mielessä suhteellisena. Toisaalta pitää huomioida että tutkijana, tuottaessani tekstiä, itse osallistun sosiaalisen todellisuuden konstruointiin enkä siis yksiselitteisesti kuvaa todellisuutta. Sosiaalisen konstruktioismin näkemyksen mukaan niin sanottujen tieteellisten faktojen nähdään syntyvän vuorovaikutuksessa. Yksittäinen tutkija ei olekaan niinkään sosiaalisten voimien pelinappula, vaan osallinen monimuotoisissa suhteissa, joissa jaettu ymmärrys syntyy (Gergen 1999, 55).

Burrin (1995) mukaan kolmas sosiaalisen konstruktioismin lähtökohta on tiedon ylläpito sosiaalisten prosessien kautta. Tieto rakennetaan ihmisten välillä, jaettu ymmärrys maailmasta rakentuu päivittäisissä vuorovaikutuksissa. Se, minkä näemme totuutena ei ole se, mitä objektiivisesti maailmasta havainnoimme, vaan sosiaalisten prosessien ja vuorovaikutuksen tuote. Näin ollen kieli ja muut representaation muodot saavat merkityksensä tavoista, joilla niitä käytetään vuorovaikutuksessa. Yksilöllinen mieli (ajatus, kokemus) ei siten synnytä merkitystä, luo kieltä tai löydä maailman luonnetta, vaan merkitykset syntyvät ihmisten välisestä yhteistyöstä, sopimuksista, neuvotteluista ja vakuutteluista. Tämä oletamus johtaa siihen, että itse asiassa mitkään pitkäaikaiset kulttuurisen elämämme traditiot tai instituutiot eivät ole pysyviä. Traditoiden ylläpito, koskien niin itseämme, totuutta, moraalisuutta, koulutusta ja niin edelleen, vaatii jatkuvaa merkityksen yhdessä luomista. (Gergen 1999, 49.)

Tieto ja sosiaalinen toiminta kulkevat käsi kädessä. Tämä on neljäs sosiaalisen konstruktionismin lähtökohta. Tietystä ilmiöstä voi olla lukuisia sosiaalisia konstruktioita ja jokainen näistä synnyttää eri tyyppistä toimintaa. Olen aiemmin käsitellyt erilaisia yhteiskunnallisia projekteja, joiden päämääränä on edesauttaa ikääntyneiden selviämistä yksin kotona ja yleensä parantaa heidän elämänlaatuaan. Näkisin, että tämä on juuri esimerkki uudenlaisesta sosiaalisesta konstruktiosta. Aikaisemmin ikääntyneet on nähty erilaisten sairauksien valossa, kyvyttöminä selviytymään yksin. Tällöin on keskitytty järjestämään heille laitostavaa vanhainkotiasumista. Nyt ikääntyneet nähdään jossain määrin uudessa valossa, joskin myös yhteiskunnan ikäkehitys vaikuttaa tähän. Heille pyritään suunnittelemaan omia tuotteita ja palveluita, ja näin kannustetaan heitä olemaan aktiivisia, jotta elämä voisi pysyä täyspainoisena ja nautittavaa mahdollisimman pitkään. Sosiaalinen konstruktionismi tarjoaakin rohkean kutsun sosiaalisen elämän muuttamiseen, uuden tulevaisuuden rakentamiseen (Gergen 1999, 49).

Sosiaalisen konstruktionismin mukaan todellisuus, yhteinen ymmärrys ilmiöistä, rakentuu ihmisten välisessä vuorovaikutuksessa. Tämän konstruointiprosessin nähdään olevan juurtuneen kieleen, sillä koko luonteemme ihmisenä, ajatukset, tunteet ja kokemukset, on itse asiassa kielen seurausta, sen tulos. Kielen käyttöä ei tarkastella siltana todellisuuteen vaan osana todellisuutta (Jokinen ym. 1993, 9). Tapa, jolla kieli on jäsentynyt, tarjoaa meille pohjan käsityksillemme itsestämme ja identiteetistämme. Yksi tapa tarkastella kielen jäsentyneisyyttä on ajatus kielen jäsentymisestä lukuisiin diskursseihin ja että minkä tahansa merkitsijän (esimerkiksi sanan) merkitys riippuu kontekstista, jossa diskurssia käytetään (Burr 1995, 46).

Burr (emt., 48) kuvaa diskurssia seuraavasti:

”Diskurssi viittaa joukkoon merkityksiä, metaforia, representaatioita, kuvia, tarinoita, väittämiä ja niin edelleen, jotka jollain tapaa yhdessä tuottavat tietynlaisen version tapahtuneesta. Se viittaa tietynlaiseen kuvaan, joka on maalattu tapahtumasta (tai ihmisestä), tietynlaiseen tapaan esittää asia tietyssä valossa.”

Jokinen ym. (1993, 27) puhuvat merkityssysteemeistä:

”...näemme diskurssin ja repertuaarin käsitteiden olevan niin läheisiä sukulaisia, että määrittelemme ne molemmat verrattain eheiksi säännömukaisten merkityssuhteiden systeemeiksi, jotka rakentuvat sosiaalisissa käytännöissä ja samalla rakentavat sosiaalista todellisuutta”.

Kielen käyttö on käytäntö, joka ei ainoastaan kuvaa maailmaa, vaan merkityksellistää ja samalla järjestää ja rakentaa, uusintaa ja muuntaa sosiaalista todellisuutta, jossa elämme (emt. 18). Kieltä käytettäessä konstruoidaan eli merkityksellistetään kohteet, joista puhutaan tai kirjoitetaan. Ihmiset siis konstruoivat puheellaan sosiaalisesta maailmasta erilaisia versioita, jotka näyttäytyvät kielen variaationa. Potter ja Wetherell (2001) nimeävät kielen konstruoivalle luonteelle kolme syytä. Ensiksikin selonteot rakentuvat lukuisista jo olemassa olevista kielellisistä resursseista. Toiseksi, konstruointi viittaa aktiiviseen valintaan – joitakin resursseja käytetään, jotkut laiminlyödään. Viimeiseksi konstruktio painottaa selontekojen vaikutuskykyistä, seurauksellista luonnetta – selonteot siis konstruoivat todellisuuden. Yhtä ja samaa ilmiötä voidaan merkityksellistää hyvin eri tavoin, mikä tarkoittaa sitä, että yhtä ilmiötä voi ympäröidä lukuisia erilaisia diskursseja. Paitsi että diskurssit voivat toimia rinnakkaisina, niin ne voivat olla myös keskenään kilpailevia merkityssysteemejä. Jokainen näistä diskursseista on 'totuus' itsessään, joka rakennetaan yhteisen toiminnan kautta.

Konstruktivistinen näkökulma kieleen sisältää ei-heijastavuuden idean, jonka mukaan kieltä tai kielen käyttöä ei oleteta todellisuuden kuvaksi (Jokinen ym. 1993, 20). Tutkijana minun ei tulisikaan kuvata niitä kategorioita, joita haastateltavien puheessa esimerkiksi juuri ikään liittyen esiintyy, vaan pyrkiä ymmärtämään niitä tapoja, joilla tällaisia jaotteluja puheessa tuotetaan ja myös sitä, miksi niitä tuotetaan. Täytyy kuitenkin huomioida myös se, että vaikka nämä kategoriat ovat sosiaalisesti tuotettuja, niin se ei vähennä niiden todellisuusarvoa. Kuten Jokinen ym. (1993, 21) Wetherellin ja Potterin (1992) ajatteluun pohjautuen toteavat: *”Tiettyjen merkitysten vakiintuminen on sosiaalinen prosessi, jota yksi toimija ei kykene murtamaan”.* Kielen käyttöä

tutkittaessa ei tule myöskään tarttua yksittäisiin sanoihin tai lauseisiin siinä mielessä, että sanat ja lauseet itsessään eivät kuulu mihinkään tiettyyn diskurssiin. Itse asiassa sen merkitys mitä sanomme pikemminkin riippuu diskursiivisesta kontekstista. Diskurssin voidaan ajatella olevan jonkinlainen viitteellinen kehys, jota vasten lausumia voidaan tulkita. Diskurssin ja sen välillä, mitä ihmiset todella sanovat tai kirjoittavat, on siis kaksisuuntainen suhde. Diskurssit esiintyvät asioissa, joita ihmiset sanovat ja tekevät, ja toisaalta nämä asiat ovat merkityksessään riippuvaisia diskursiivisesta kontekstista, jossa ne esiintyvät (Burr 1995, 50).

Kielen käyttö sosiaalisena toimintana sisältää sen ajatuksen, että kaikilla lausumilla tehdään jotain (Jokinen ym. 1993, 41) tai kuten Burr (1995, 117) kuvaa kieltä: *”tulkinnalliset repertuaarit ovat kuin resursseista koostuva työkalusarja, jota ihmiset voivat hyväksikäyttää omia tarkoituksiaan varten”*. Puheella voi olla tietoisia tai tiedostamattomia funktioita, ihminen voi puheellaan tietoisesti pyrkiä johonkin päämäärään, kuten tietynlaisen kuvan antamiseen itsestään, tai funktiot ovat tiedostamattomasti läsnä tai aktualisoituvat vuorovaikutussuhteissa. Huomaamattomasti toteutetuissa funktioissa kiinnostavaa on ennen kaikkea se, mitä kaikkia asiantiloja toimija tulee puheteoillaan tehneeksi mahdolliseksi, mitä tulkintamahdollisuuksia sosiaalisesti läsnä oleviksi ja reflektoiduiksi. Omissa haastatteluissani aionkin kiinnittää huomion niihin tulkintamahdollisuuksiin, joiden puitteissa tuotetaan ikääntymisen merkityksiä ja joiden puitteissa teknologia kesyyntyy. Lisäksi on kiinnostavaa pohtia puheen funktionaalisuutta varsinkin siitä näkökulmasta, kuinka paljon haastateltavat puheellaan rekonstruoivat näitä tulkintamahdollisuuksia. Suoninen (1999, 23) kiinnittää huomion sosiaalisten rakenteiden uudelleen rakentamiseen:

”(Selonteossa) viittauksen kohteena olevat diskurssit eivät ole selkeitä ja tarkkarajaisia, vaan niiden kulttuurisesti annettua varantoa rajataan, muotoillaan ja täsmennetään kielenkäytön tilanteissa käsityömäisesti. Tästä syystä kyse ei olekaan pelkästään sosiaalisten rakenteiden mekaanisesta uusimisesta, vaan niiden rakentamisesta yhä uudelleen hieman erilaisina, johonkin suuntaa pienemmässä tai suuremmassa määrin muuntuvina kokonaisuuksina.”

5.2. Huomio puheen kontekstiin

Diskursseja tuotetaan, uusinnetaan ja muunnetaan erilaisissa sosiaalisissa käytännöissä. Analysoitaessa puhetta toimintana, sitä tulkitaan aina tietyssä ajassa ja paikassa, kontekstisidonnaisesti. Jokinen ym. (1993, 30) toteavat, että konteksti voidaan ymmärtää hyvin monella tapaa liikkuen ajassa vaihteluvälillä sekunnista ihmiskunnan historiaan ja paikassa neliömetristä globaaliin. He kuitenkin hahmottelevat joitakin konteksteja, joiden valossa analyysiä voidaan tehdä. Konteksti voidaan ensinnäkin ymmärtää niinkin 'pienenä', kuin sanojen yhteys lauseeseen tai yksittäisen teon rakentuminen suhteessa toiminta-episiin. Toisaalta voidaan tarkastella vuorovaikutuksen kulkua kiinnittämällä huomio niihin vuorovaikutuksen ominaisuuksiin, jotka ovat lausumien tulkinnan kannalta olennaisia. Paitsi että konteksti voidaan ymmärtää näin aineisto-sidonnaisesti, rakentuvan aktuaalisessa toiminnassa, niin se voidaan myös ymmärtää laajemmin kulttuurisena kontekstina. Tällöin kielen käytön ajatellaan suhteutuvan myös konkreettisen tapahtumatilanteen ulkopuolelle. Analysoitaessa puhetta kulttuurisen kontekstin tasolla voidaan pohtia sitä, kuinka kielen käyttäjä suhteuttaa lausumansa mahdollisiin vasta-argumentteihin. Puhuja voi siis jo puhuessaan huomioida tietämänsä stereotyyppiset käsitykset ja mahdollisen kritiikin. Ehkäpä tämä selittää myös sitä, kuinka haastateltavat jollain tapaa puolustelivat tai vähätelivät matkapuhelimen käyttöä – tällaisella puhetavalla voitiin reagoida ennalta jonkinlaisiin stereotypioihin, joita oletettiin haastattelijalla tai laajemmalti yhteiskunnalla olevan ikääntyneistä. Neljäntenä tapana ymmärtää konteksti Jokinen, Juhila ja Suoninen erottavat reunaehtojen tarkastelun. Tällöin analyysin huomio kiinnitetään puheen tuottamiseksi, jotka voivat olla ominaisia varsinkin esimerkiksi tieteellisen tekstin tuottamiselle tai institutionaaliselle puheelle.

Olen aiemmin todennut ikääntymisen ja vanhuuden olevan sellaisia ilmiöitä, joihin liittyy paljon merkityksenantoa ja jopa erilaisia stereotypioita. Näistä lähtökohdista kiinnostukseni keskittyi yhä suuremmissa määrin tulkintaresursseihin ja –mahdollisuuksiin, joihin haastateltavien puhe nojautuu ja joiden rajoissa se rakentuu. Näin ollen näen analyysini tulkintakontekstina kulttuurisen

kontekstin siinä mielessä, että haluan selvittää mitä kulttuurisia tulkintamalleja nousee esille ikääntyneiden puhuessa omasta itsestään ja suhteestaan teknologiaan. Toisaalta, tarkastellessani puhetta tekemisenä, en voi rajoittaa analyysiä erilaisten resurssien tarkasteluun, vaan huomio pitää kiinnittää myös kulttuurin tuottamiseen ja uusintamiseen. Jokinen ja Juhila (1999, 66) toteavat: *”Kyse ei ole yleisten kulttuuristen merkitysten tunkeutumisesta yksittäisiin puhetilanteisiin, vaan vastavuoroisesta suhteesta. Yksittäisissä puhetilanteissa kulttuuriset merkitykset ovat toimijoiden käytössä olevia tulkintaresursseja. Näissä tilanteissa niitä paitsi uusinnetaan, myös koetellaan ja muovataan uudelleen.”*

Haluni tarkastella laajempaa kulttuurista kontekstia sai minut kiinnostumaan kulttuurin jatkuvasti rakentuvista kehistä tutkimuksen välineenä. Tutkimuksen keskiössä on tietystä tilanteesta toteutuva vuorovaikutuksellinen keskustelu, kuten tässä tutkimuksessa haastattelu. Sitä ympäröiviä kehiä Juhila (1999, 182) kuvaa lainaten Gergenin käsitteitä: *”Vuorovaikutuksellista keskustelua ympäröivät kerrostumat koostuvat vakiintuneista kuvaamisen tavoista eli yhteisymmärryksellisistä ontologioista, jotka ovat osoittautuneet menestyksekkäiksi ja toistuviksi kulttuuristen keskustelujen virrassa”*. Ydin ja kerrostumat ovat saman sosiaalisen todellisuuden osia, mutta toisin kuin vuorovaikutuksellinen keskustelu, joka on kiinni tässä ja nyt toiminnassa, niin kerrostumat ovat kiinni tapahtuneessa toiminnassa. Kerrostumat toimivat tulkintaresursseina, mutta niitä voidaan myös liikutella ja kyseenalaistaa. Gee (1999, 58) puhuu ihmisten puheessa käyttämistä tulkintaresursseista hyvin samaan tapaan käyttäen käsitettä kulttuurinen malli. Hän toteaa kulttuuristen mallien olevan tärkeä analyysin työkalu, koska se toimii niin sanottuna sovittelijana vuorovaikutuksen mikrotason ja instituutioiden makrotason välillä. Kulttuuriset mallit ovat pelkistyskäsitteitä maailmasta, jotka jättävät monet monimutkaisuudet ulkopuolelle. Mutta koska puheella on seurauksia tuottava luonne, voidaan ajatella, että myös nämä pelkistykset ovat hyödyllisiä tiettyjä tarkoituksia varten. Samoin kun puhe voi sisältää lukuisia erilaisia, toisilleen vastakkaisiakin diskursseja, niin myös kulttuuriset mallit voivat esiintyä rinnakkain ja olla keskenään ristiriitaisia. Kulttuuriset mallit ovat myös kulttuurisesti ja historiallisesti spesifejä, kuten Geen esimerkissä, jossa hän

vertaa erilaisten kulttuuristen mallien muuttumista, jotka ovat eri aikoina vaikuttaneet heteroseksuaalista romanssia koskeviin diskursseihin.

Tässä tutkimuksessa haluan pohtia haastattelujeni kulttuurista kontekstikehää ja kartoittaa niitä yleisiä tulkintamalleja, joihin yhteiskunnassamme nojaututaan puhuttaessa ikääntymisestä ja vanhana olemisesta. Vaikka analyysissäni on tarkastelun kohteena laajempi kulttuurinen konteksti, en kuitenkaan halua jättää yksilöitä analyysin ulkopuolella, vaan kiinnittää huomion myös mahdollisiin ristiriitaisuuksiin ja epäjatkuvuuksiin, joita esiintyy yksittäisten henkilöiden puheessa vastakkainasetteluina jaettuina tulkintamalleja kohtaan.

5.3. Minän asema diskursiivisessa maailmassa

Siinä missä minkä tahansa asian tai ilmiön merkitys nähdään rakentuvan sosiaalisissa käytännöissä ja määräytyissä konteksteissa, niin myös minän merkitykset rakentuvat sosiaalisessa vuorovaikutuksessa. Näin määriteltynä huomio kiinnittyy sellaiseen joustavuuteen ja muuntuvuuteen, jonka mukaan sama fyysinen toimija voi liikkua hyvin monenlaisissa toiminnallisissa positioissa (Jokinen ym. 1993, 37). Erilaisissa konteksteissa kullekin yksilölle voi siis rakentua monta minää yhden yhtenäisen minän sijasta. Diskurssit tarjoavat meille käsitteellisiä repertuaareja, joiden puitteissa voimme rakentaa oman itsemme ja muut ihmiset. Jokainen diskurssi sisältää implisiittisesti lukuisia subjektipositiota, jotka aiheuttavat tietynlaisia seuraamuksia niihin asettuvalle ihmiselle. Diskurssien sisältämät positiot tuovat mukanaan oikeuksien rakenteen. Positiot tarjoavat meille ne mahdollisuudet ja rajoitukset, mitä voimme tehdä ja vaatia itsellemme tietyn diskurssin rajoissa (Burr 1993, 146).

Subjektipositiot eivät vain pakota tai muotoile tekemisiämme, vaan ne myös tarjoavat meille ymmärryksen omasta itsestämme, ajatukset ja metaforat joilla ajattelemme ja minänarratiivit, joita käytämme puhuessamme ja ajatellessamme itseämme. Ihmisellä on siis emotionaalinen sitoumus ja sijoitus subjekti-positioihinsa, joka ylittää pelkän ohjeiden noudattamisen. Burr (emt. 153) kuitenkin toteaa joidenkin teoreetikkojen, kuten Davies ja Harré, olevan

sitoutuneita näkemykseen, jonka mukaan ihmisellä on jonkin verran neuvotteluvaltaa ja tilaa taktikoida. Ihmisellä on siis tarjolla vaihtoehtoja sen suhteen, ottaako hän vastaan vai kieltäytyykö hän tarjotusta positiosta ja tässä määrin ihminen voidaankin nähdä oman identiteettinsä neuvottelijana.

Minäkäsitys tai identiteetti eivät niinkään tule olemaan tutkimukseni keskiössä, mutta en voi täysin olla huomioimattakaan näitä käsitteitä. Onhan eläkkeelle siirtyminen ja ikääntyminen yleensä ihmisen elämässä sellaisia vaiheita, jossa pakostakin tapahtuu paljon oman minän pohdintaa ja identiteetin rekonstruointia. Uskon, että subjektipositiot tulevat hedelmällisimmiksi esille analyysissäni kuitenkin siinä ristiriitaisessa suhteessa, joka ikääntyvän ihmisen teknologian käytön ja ikäihmisille tarjottavien ja heidän itsensä kutsumien positioiden välille rakentuu. Tuntui siltä, että haastateltavat saattoivat itse asettua diskurssin käyttäjäksi, joka näkee, että vanhukset eivät tarvitse esimerkiksi tietokoneita tai että he eivät opi niitä käyttämään, mutta kuitenkin tietokoneista saatettiin puhua hyvinkin innostuneesti ja nähdä ne tarpeellisena. Voiko siis ikääntymiseen liittyvän diskurssin tarjoama subjektipositio ja teknologian käyttöön liittyvä positio velvollisuuksineen ollakin ristiriidassa keskenään?

6. TUTKIMUKSEN TOTEUTUKSESTA

6.1. Tutkimusotoksen määrittely

Vanhuus ja ikääntyneet ovat käsitteitä, jotka ovat hyvin monimerkityksisiä ja joita pelkästään sosiaalitieteissä voidaan lähestyä hyvin monesta näkökulmasta. Siksi myös otoksen määrittely on jossain määrin hankalaa: tutkin ikääntyneitä, mutta keitä he ovat? Pelkästään ikää voidaan tarkastella monesta näkökulmasta, muuan muassa fyysisestä, biologisesta, psykologisesta, sosiaalisesta ja sisäisestä näkökulmasta (Uutela ym. 1994, 15). Otoksen määrittely iän mukaan tuntuikin vaikealta, koska ikä määritteenä on paitsi hyvin monimerkityksinen niin myös melko epäkuvaava. Olen vanhuutta ilmiönä

tarkastellessani päätynyt sosiaaliseen vanhuuden käsitteeseen ja tuntui luontevalta soveltaa sitä myös otosta valitessani. Tikka (1994, 89) kuvaa sosiaalista ikää seuraavasti:

”Sosiaalinen ikä tarkoittaa sitä, miten ihminen heijastuu sosiaalisesta peilistä, joka taas antaa heijasteelle värit ja muodot. Kuvajaisen värit vaihtelevat historiallisen ajan, kulttuurin, sukupuolen ja yhteiskuntaluokan mukaan. Samalla henkilöllä voi olla monta sosiaalista ikää, jotka joko vastaavat tai eivät vastaa hänen kronologista ikäänsä.”

Ikä nähdään kulttuurisena konstruktiona, joka eletään ja koetaan, tuotetaan ja tehdään. Ikä on kulttuurinen väline, 'konstruktio', jolla ihmisiä merkitään, annetaan heille identiteetti ja asetetaan heidät erilaisiin valta- auktoriteettisuhteisiin (Julkunen 2003, 67). Sosiaalisen iän käsitteen voi nähdä siis kulkevan käsi kädessä sosiaalisen vanhuuden käsitteen kanssa. Näen, että otosta ei tulisi ainakaan määrittellä biologisen tai kronologisen iän perusteella. Pikemminkin halusin otoksen sisältävän ihmisiä, jotka kokevat olevansa ikääntyneitä. Näin ollen otokseni sisältää siis esimerkiksi alle 60-vuotiaan ihmisen, joka monessa yhteiskunnallisessa keskustelussa varmasti jätettäisiin huomioimatta ikääntyneenä, mutta joka haastattelussa kuitenkin vahvasti toi itsensä esille ikäihmisenä. Tällainen otos tarjoaa mielenkiintoisen näkökulman siihen, miten ihmiset subjektiivisesti määrittävät käsitykset ikääntynyt ja vanhuus ja mistä asioista vanhuus n konstruoi.

6.1.1. Kolmas ja neljäs ikä

Tällä hetkellä gerontologinen tutkimus korostaa, että vanhoista ja vanhuudesta voidaan puhua vasta 85 ikävuodesta lähtien. Työelämästä irrottautumisen ja vanhuuden väliin jää siten noin 20 vuoden mittainen elämän vaihe. Tätä vaihetta kutsutaan kolmanneksi iäksi, ja se ulotetaan alkamaan jo noin 55 vuoden iässä. Kolmas ikä kuvaillaan työstä vetäytymisen jälkeiseksi aktiiviseksi ja itsenäiseksi elämänvaiheeksi, jolloin ikääntyneellä henkilöllä on sekä näkemys siitä, mitä hän haluaa tehdä, että vapaus ja mahdollisuus toteuttaa

tahtonsa. Neljäs ikä, jonka ajatellaan alkavan noin 85 vuoden iässä, tuo jo mukanaan erilaisia vaivoja ja sairauksia sekä riippuvuutta muista ihmisistä ja hoitojärjestelmistä. Ikäkausia on ryhdytty jakamaan näin siksi, että ihmisen keskimääräisen eliniän pidentyessä myös vanhuuden aika on pidentynyt. Vanhuutta ei voi siis enää ajatella yhtenä elämänvaiheena, jolle tietyt piirteet ovat tunnusomaisia. Pisimmillään 30 vuotta tai ylikin kestävä ikääntyneisyyden aikana ihmisen tilanne saattaa vaihdella itsenäisyydestä ja aktiivisuudesta täyteen riippuvaisuuteen ja kyvyttömyyteen huolehtia itsestään. (Kaakinen ja Törmä 1999, 22-23; Laslett 1995.)

Vaikka itse otosta valitessani olen soveltanut sosiaalisen vanhenemisen käsitettä, niin haluaisin kuitenkin huomioida nämä kolmannen ja neljännen iän käsitteet, jotka pohjautuvat kronologiseen ikään. Nämä käsitteet kuvaavat hyvin vanhuuden laajuutta ilmiönä ja muistuttavat siitä, että ikääntyneistä ei tulisi puhua homogeenisenä ryhmänä tai yksittäisenä ilmiönä. Päinvastoin, ikääntyneet ovat hyvin heterogeeninen ryhmä, jotka kokevat vanhuuden hyvin eri tavoin. Näitä käsitteitä ja jaotteluja käytettäessä tulee huomioida se, että kronologista ikää ei tulisi nostaa määrääväksi tekijäksi, sillä myöskään samanikäisyys ei tee ikääntyneistä homogeenistä ryhmää. Otokseni sisältää ainoastaan tähän niin katsottuun kolmanteen ikään kuuluvia ihmisiä, mutta en kuitenkaan aio käyttää sitä analyysin välineenä, vaan yritän analysoida jokaisen haastateltavan puhetta täysin yksilöllisesti ja vasta sen perusteella katsoa, miten haastateltavat vanhuuden kokevat. (Kaakinen ja Törmä 1999, 23.)

6.2. Tutkimusaineiston keräys

Tutkimusaineisto kerättiin osana silloiseen työhöni liittyvää tutkimusprojektia. Kyseisen projektin vaatimuksista johtuen otokseen valikoitiin ainoastaan ihmisiä, joilla oli käytössään matkapuhelin. Lälle ei asetettu tarkkoja vaatimuksia, kriteerinä toimi etupäässä eläkkeellä olo. Kuten edellä olen ikää pohtinut, en nähnyt ikää kriteerinä myöskään pro gradu työssäni, vaan olen sisällyttänyt tutkimukseen melko eri ikäisiä ihmisiä. Otoksen keräys ei ollut systemaattista, vaan tutkittavia haettiin melko satunnaisesti ja keskittyen vain Pirkanmaan

seudulle. Loppujen lopuksi otos koostui yhteensä seitsemästä haastateltavasta, kolmesta naispuolisesta Tampereen kaupungin eläkeläisten neuvottelukunnan jäsenestä ja neljästä miespuolisesta Mukanetin jäsenestä.

Tutkimusotokseni koostuu melko aktiivisista järjestöihmisistä, ja on siten poikkeuksellisen valikoitunut. Kaikki haastateltavani toimivat joko erilaisissa eläkeläisyhdistyksissä tai osallistuivat ikääntyneille tietotekniikan käyttöä opettavan Mukanetin toimintaan. Haastatteluaineistoni on myös melko suppea, koostuen vain seitsemästä ihmisestä. Onkin hyvin tärkeää huomioida nämä seikat tulkittaessa aineistoa ja varsinkin yleistettäessä tutkimustuloksia. Löydöksiäni ei voi yleistää kattamaan kaikkia ikääntyneitä, vaan ne täytyy ymmärtää haastateltavieni jakaman yhteisen kulttuurin kontekstissa. Lisäksi täytyy huomioida se, että otos on kerätty ainoastaan Tampereen kaupungin ja sen lähikuntien piiristä. Tietoyhteiskunnasta puhuttaessa on kiinnitetty huomio juuri alueelliseen eriarvoisuuteen, joka tarkoittaa sitä, että mahdollisuudet oppia ja päästä käyttämään tietotekniikkaa ovat huomattavasti heikommat syrjäseuduilla kuin suuremmissa kaupungeissa. Tämän vuoksi löydöksiäni ei myöskään voi yleistää koko ikääntyvään väestöön Suomessa.

Tutkimusaineisto kerättiin huhtikuun aikana 2002. Suurin osa haastatteluista tehtiin tutkijapareittain, itse olin mukana neljässä haastattelussa seitsemästä. Kaikki haastattelut nauhoitettiin, jotka sitten litteroin pro gradu työtä varten. Kyseinen työprojekti tehtiin käyttämällä Contextual Design metodia (katso Beyer ja Holtzblatt 1998), jonka olennainen osa on tutkittavien havainnointi heidän omassa käyttökontekstissaan. Haastattelukonteksti oli siis paikka, jossa haastateltavat yleensä käyttävät matkapuhelinta ja/tai tietokonetta, tässä tapauksessa useimmiten koti. Näen, että ihmisten haastattelu heille luonnollisessa ympäristössä on arvokas lisä myös omassa tutkimuksessani, koska tällä tavoin pystyin sisältämään etnografista otetta tutkimukseeni ja lisäksi haastateltavat olivat mahdollisesti rentoutuneempia heille tutussa kontekstissa kuin esimerkiksi kokoustiloissa.

Haastattelut tehtiin teemahaastatteluina, noudattaen puolistrukturoitua haastattelurunkoa (katso liite 1). Haastatteluissa pyrittiin kattamaan tietyt teemat

ja kysymykset, mutta haastateltavien annettiin silti puhua melko vapaasti, myös muihin aihealueisiin eksyen. Puolistrukturoidussa haastattelussa haastateltaville annetaan vapaus vastata kysymyksiin painottaen heille tärkeitä asioita. Heillä on siis mahdollisuus valita mitä he kertovat tetystä aiheesta ja kuinka paljon (Arksey ja Knight 1999, 7). Teemahaastattelun luonteeseen kuuluu, että myös tutkittava – eikä vain tutkija – toimii tarkentajana. Se, miten jokin ilmiö konkretisoituu tutkittavan maailmassa ja hänen ajatuksissaan, riippuu juuri tutkittavasta ja hänen elämäntilanteestaan (Hirsjärvi ja Hurme 2001, 66). Omassa tutkimuksessani, teoreettisen orientaation ollessa sosiaalinen konstruktionismi ja diskurssianalyysi, väljä haastattelurunko olikin ehdottoman tärkeää. Tutkijan valitsemien teema-alueiden tulisi olla niin väljiä, että se moninainen rikkaus, joka tutkittavaan ilmiöön yleensä todellisuudessa sisältyy, myös mahdollisimman hyvin paljastuu (emt.).

7. AINEISTON ANALYYSI

7.1. Selontekoja ikääntymisestä teknologian kontekstissa

Perimmäinen tutkimuskysymykseni on se, onko ikääntymisellä sosiaalisena ilmiönä ja teknologian kesytysprosessilla yhteys. Sekä teknologia että ikääntyminen voidaan nähdä kulttuurisina ilmiöinä, joita jatkuvasti muunnetaan ja rekonstruoidaan, mutta miten nämä ilmiöt kietoutuvat yhteen? Tämä kysymys tuntuu mielestäni entistä ajankohtaisemmalta nyt, kun ikääntyneiden asemaan tietoyhteiskunnassa on kiinnitetty yhä enemmän huomiota. Keskustelu mahdollisesta syrjäytymisongelmasta ja siihen kohdistuvat toimenpiteet ovat tärkeitä, mutta itseäni on kuitenkin mitä suuremmissa määrin alkanut kiinnostaa se, miten ikääntyvät ihmiset itse asian kokevat. Miten ikääntyneet ylipäättään itse esittävät vanhana olemisen ja sidotaanko se tekniikan käyttöön? Vaikuttaako tekniikan kesytysprosessi ikääntymisen kokemiseen? Entä kuinka teknologia yleensä tehdään ymmärrettäväksi – onko se uhka ja tragedia, jotain innostavaa ja mahdollistavaa vai vain melko tyhjänpäiväinen asia heidän elämässään? Entä kuinka vahvasti ikääntyneiden itsensä selontekoja leimaavat yleiset käsitykset yhteiskunnassa?

Ikääntyneet ja eläkeläiset ovat viime aikoina nousseet poliittisten keskustelujen keskiöön. Yhteiskuntamme on kovaa vauhtia ikääntymässä, mikä samanaikaisen teknologisoitumisen kanssa pakottaa kohdistamaan toimenpiteitä ikääntyviin kansalaisiin. Eläkeläisiä yritetään entistä enemmän sitouttaa tietoyhteiskuntakehitykseen ja samalla rohkaista heitä aktiiviseen elämään. Tällainen julkinen diskurssi on innostanut monia tutkijoita ja ongelman ympärille on syntynyt jopa oma tieteenalansa, geronteknologia, joka pyrkii vastaamaan yhteiskunnan ikääntymiskehitykseen tutkimalla ja kehittämällä niin sanottua ikääntymisen teknologiaa. Näissä yhteyksissä on tehty lukuisia tutkimuksia ikääntyneiden tietotekniikan käytöstä, kuten Mäensivun 'Ikääntyvien viestintävalmiudet' ja Tilastokeskuksen 'Suomalaiset ja tuleva tietoyhteiskunta'-hanke,

jotka keskittyvät etupäässä faktatasolla ikääntyneiden asenteisiin ja mielipiteisiin, samoin kuin konkreettisiin tekniikan käyttötottumuksiin.

Arja Aula-Matila on sosiaalipsykologian pro gradu-tutkielmassaan 'Tietotekniikka ikäihmisen elämäkokonaisuudessa' lähestynyt ilmiötä hyvin samantapaisen käsitteistön kautta kuin itse olen tehnyt tässä tutkimuksessa. Hän myös määrittää tutkimuksensa tavoitteen samaan tapaan: millaista 'ikäihmisyyttä' tietotekniikka yksilöllisenä ja kollektiivisena toimintakäytäntönä tuottaa? Näen oman tutkimukseni hyvänä jatkeena Arja Aula-Matilan tutkimukselle, joka keskittyy tietokoneen ja internetin käyttöön matkapuhelimen ollessa oman tutkimukseni keskiössä. Toisaalta, metodologisista eroista johtuen, uskon oman analyysini tuottavan melko erityyppisiä löydöksiä. Kokonaisuudessaan, uskon juuri metodologian olevan tärkeä erottava erityispiirre tutkimukseni paikantumisessa sekä jo tehtyyn että tekeillä olevaan tutkimukseen. Lähestymällä ilmiötä niin diskurssianalyysin kuin teknologian kesytysmallin kautta voin omalta osaltani valottaa yksilöiden ja yhteiskunnan välistä vuorovaikutuksellista prosessia, jossa tuotetaan ja uusinnetaan teknologian ja ikääntymisen jaettuja merkityksiä.

Valitsin diskurssianalyysin teoreettiseksi viitekehikseksi ja metodologiseksi työvälineeksi, koska jo tehdessäni haastatteluja yllätyin niistä erilaisista tavoista, joilla puhuttiin uuden teknologian omaksumisesta ja käytöstä ja kuinka tässä puheessa tuotiin esille oma ikä ja yleensä vanhana oleminen.

"Emmää... Jos te poikaa haastattelisitte, ni sillä on nää kaikki käytössä. Se käyttää niin paljon. Niinku mä sanoin silloin puhelimessa, ni mä sanoinkin, että mä oon niin vähän käyttäny, ja huono käyttäjä, että ei mulla oo siinä paljo sitte."

Näinkin vahvan ilmauksen, kuin 'huono käyttäjä', käyttäminen kuvaa mielenkiintoisella tavalla sitä, kuinka erityistä puhe uudesta tekniikasta ja varsinkin puhe omasta itsestä käyttäjänä saattoi olla. Varsinkin ikä tuntui olevan vahva määrittäjä puheessa, joka tuotiin esille joskus useammin, joskus

harvemmin. Tietyt niin sanotut 'fraasit', kuten tekniikasta puhuminen nuorten hömpötyksenä ja sen kokeminen turhana, esiintyivät melkein joka haastattelussa, vaikka melkein samassa lauseessa saatettiin myöntää, että himoitaan uusinta puhelinmallia. Tällainen ristiriitaisuus, selontekojen kirjo, yhdistettynä ikääntyneenä olemisen vahvalla latauksella sai minut kiinnostamaan juuri tästä aineistosta ja analyysin tekemisestä juuri näiden kyseisten haastattelujen kontekstissa. Minusta tuntui, että parhaiten pääsen sukeltamaan haastateltavieni maailmaan erottelemalla ja analysoimalla erilaisia konstruktioita, diskursseja, joita he puheessaan tuottavat niin uudesta tekniikasta kuin ikääntymisestä. Lisäksi, jotta voisin täysin ymmärtää haastateltavien puheen ristiriitaisuutta, minun täytyy suhteuttaa heidän puheensa erilaisiin tulkintakehyksiin, joihin he nojaavat rakentaessaan merkityksiä. Tämän toivon saavuttavani kulttuurista kontekstikehää analysoimalla, hahmottamalla niitä yleisiä tulkintamalleja, joihin yhteiskunnassamme nojaudutaan puhuttaessa ikääntymisestä ja vanhana olemisesta.

Aloitan analyysini keskittymällä ensimmäiseksi selontekoihin, joita haastateltavat tuottavat itsestään ja ikääntyneenä olemisesta sekä suhteestaan teknologiaan. Nojaudun sosiaalisen vanhenemisen teoriaan, jonka mukaan vanhuus ja ikääntyminen ovat vuorovaikutuksessa merkityksensä saavia ilmiöitä. Tässä osiossa pyrin selvittämään sitä, kuinka teknologia ja yhteiskunnan teknologisoituminen muokkaavat ikääntymisen kokemusta ja vastakohtaisesti kuinka ikääntyneet itse tuottavat ja uusintavat ikääntymisen merkityksiä. Analyysissäni keskityn etupäässä puheeseen, joka tuottaa ikääntyneet omana yhteiskuntaryhmänään, joka vahvasti erottautuu vanhuksista. Olen ottanut tämän ilmiön analyysin keskiöön, sillä ensiksikin se nousi aineistosta hyvin selvästi esille. Toiseksi, se myös toimii kiinnostavana tulkintakehyksenä tietotekniikkasuhteesta tuotetulle puheelle, joka on jossain määrin ristiriitaista ikääntymisestä yleensä tuotettujen selontekojen kanssa. Ikääntyneiden ja vanhusten välille tehty eronteko ei sinänsä ole uusi löydös, vaan se on löydetty lukuisissa tutkimuksissa (katso esimerkiksi Jyrkämä 1996; Jolanki ym. 2000). Mielenkiintoista tässä ilmiössä on kuitenkin se, kuinka se suhteutuu teknologian kesytykseen ja muuntuuko se tämän prosessin myötä.

7.1.1. Aktiivinen ja toimielias eläkeläinen

Aloitan analyysini kuvaamalla tapoja, joilla haastateltavat tuottivat itsensä eläkeläisenä. Eläkkeellä olo tuotiin avoimesti esille, mutta näihin selontekoihin liittyi usein oman itsensä esittäminen aktiivisena toimijana. Näyttäisi siltä, että yhteiskunnassamme vallitseva ihmisen elinkaaren jaksottaminen ennustettaviin, ikään perustuviin vaiheisiin on vahvasti omaksuttu (Hansson 1986, 35). Nämä jaksot tuntuvat selvästi olevan eräänlainen tulkintakehys, jonka puitteissa sosiaalinen identiteetti muotoutuu. Varsinkin työssä käyminen vaikuttaa edelleen jonkinlaisena kulttuurisena arvona siihen, miten haastateltavat määrittävät itsensä. Siksi juuri eläkkeelle siirtyminen sai haastateltavat vahvasti kokemaan itsensä osaksi tiettyä ihmisryhmää, joka erottuu työssäkäyvistä ihmisistä.

Työstä pois jäämiseen liittyy suuri elämänmuutos, kun työhön liittyvien roolien tuoma rakenne ja ennustettavuus vähenee elämässä hävittäen ne perustat, joihin sosiaalinen minäkäsitys perustuu (emt.). Haddonin ja Silverstonen (1996, 32) tutkimuksessa koskien ikääntyvien ihmisten suhdetta informaatio-tekniologiaan tutkittavat olivat eläkkeelle jäätyään luoneet omia 'työnkuvia', kuten esimerkiksi erilaisissa yhteisöissä toimiminen. Tällaiset työnkuvat tarjosivat heille paitsi rakentavan roolin niin myös strukturoivat heidän aikansa. Samantapainen ilmiö oli havaittavissa myös omien haastateltavieni kohdalla, jotka olivat hyvinkin sitoutuneita erilaisiin järjestöihin ja vapaaehtoistoimintoihin. Täytyy kuitenkin huomioida se, että otos oli jossain määrin vinoutunut, koska haastateltavat rekrytoitiin erilaisista järjestötoiminnoista.

Haastateltavat olivat melko eri ikäisiä, vaihdellen 58-vuotiaasta 75-vuotiaaseen. Nuorin haastateltava oli juuri siirtymässä eläkkeelle oltuaan työttömänä noin kuusi vuotta ja vanhin taas oli siirtynyt eläkkeellä kymmenisen vuotta sitten. Iästä ja eläkevuosista huolimatta haastateltavat toivat puheessaan selvästi esille olevansa eläkeläisiä ja ikääntyneitä. Itsensä eläkeläisenä esittämiseen liittyi kuitenkin oman aktiivisuuden ja jopa ajan puutteen painottaminen. Tällainen ambivalenssi näyttää vahvasti määrittävän ikääntyneen ihmisen sosiaalisen identiteetin rakentumista nyky-yhteiskunnassamme: miten olla

ikäntynyt, mutta ei passiivinen? Jonkinlainen aktiivisuus tai aktiivinen elämäntapa tuntuvat olevan hyveitä nykyajan ikääntyvässä yhteiskunnassa. Aktiivisuusteoriassa, joka on nykyisin saanut yhä enemmän kannatusta etenkin käytännön vanhustyössä, pidetään tärkeänä, että vanhetessaankin ihmisellä on erilaista tekemistä ja erilaisia rooleja. Ajatellaan, että mitä aktiivisempi ihminen on, sitä tyytyväisempi ja sopeutuvampi hän on (Elovainio 1996, 23). Aktiivisuuden painottaminen voi kuitenkin muodostua myös normatiiviseksi pakkopaidaksi ikääntyville ihmisille. Ikääntyville saatetaan yhä enemmän tarjota jonkinasteista pakonomaista aktiivisuusmallia. Jos et ole aktiivinen ja säilytä itseäsi nuorekkaana, kuulut toiseen, raihaisten vanhuksien joukkoon. Stephen Katzin (2000) tutkimuksessa ikääntyneiden haastateltavien puheessa esiintyy aktiivisuuden kääntöpuoli heidän kritisoidessaan kokemuksiaan Floridalaisesta vapaa-ajankeskuksesta, jossa lukujärjestyksen omainen aktiivinen ajanvietto alkoi muistuttaa paluuta koulun penkille. He puhuvat aktiivisuuden tärkeydestä, mutta toisaalta kääntävät kokemuksensa aktiivisuudesta ja sosiaalisesta osallistumisesta kriittiseksi reflektoinniksi liittyen nykyajan sosiaaliseen vanhenemiseen.

Tällainen yhteiskunnassamme vallalla oleva aktiivisuuden ylistäminen saattoi ainakin osittain pakottaa haastateltavat tuottamaan itsensä toimeliaina eläkeläisinä. Usein aktiivisuus tuotiin esille välittömästi sen jälkeen, kun oli kerrottu kuinka kauan on oltu eläkkeellä.

”Täytyi viime joulukuus kuuskymmentä ja ollu kymmenen vuotta eläkkeellä. Ja koko ajan harrastanu työkyvyttömyys-eläkeläisyhdistystä. Ja harrastan koko ajan muutakin. Ja harrastan kyllä muutakin sitte, että mä oon tuolla luontoyhdistyksessä hommissa aktiivisesti kaiket kesät”. (N1.)

Haastateltava tuo voimakkaasti esille sen, että vaikka onkin ollut jo kymmenen vuotta eläkkeellä, hän on koko ajan harrastanut yhdistystoimintaa sekä paljon muuta. Edes kesiä ei olla oltu toimettomana, vaan silloinkin on tehty töitä. Selityksen voimakkuutta saattoi vahvistaa se, että kyseinen haastateltava oli

joutunut työkyvyttömyyseläkkeelle ja siten joutunut jäämään työelämästä pois jo normaalia aikaisemmin. Hän kuvaa eläkkeellä jääntiä pakkona.

"...sillon ku mä jouduin eläkkeelle jäämää...(N1.)

Toinen haastateltava taas kertoo edelleen tehneensä työtä, vaikka onkin ollut jo eläkkeellä jonkun aikaa. Nyt hän kuitenkin näkee, että on aika lopettaa työnteko ainakin osittain.

"Mä oon ollu eläkkeellä, hetkinen yhdeksän kaks vuodesta. Mutta, se että mä oon ollu eläkkeellä, ni nyt mä vasta lopetin työt esimerkiks seurakunnissa. Koska mä olin ammatiltani varatuomari, ni mul on, ja sitten on vieläkin näitä varatuomarin tehtäviä, mutta noin... Kyllä mä nyt oon päättäny että mä lopetan kaikki työt seurakunnissa." (N2.)

Nämä puheenvuorot ovat siinä mielessä mielenkiintoisia, että nyky-yhteiskunnassamme käydään juuri nyt kiivasta keskustelua uhkaavasta työvoimapulasta ja työmoraalista, kun yhä suurempi osa niin sanotuista likaisista töistä tehdään maahanmuuttajien voimin. Onko työnteko siis laajemminkin väistymässä kulttuurimme arvomaailmasta ja merkityksellistävätkö nuoret itsensä erilaisten viitekehysten puitteissa? Työn tekemisen merkitystä toi esille varsinkin haastateltavan puheenvuoro, jossa hän kertoo työllistymisen vaikeudesta ja omista tunnoistaan jouduttuaan työttömäksi yli viisikymmentävuotiaana.

"Ja sitte työttömänä, kuinkas monta vuotta nyt oon ollu, viis vai kuus. Ja sekin johtuu siitä, että ei oo enää kuulemma työtä tän ikäsille. (...) siellä mää olin kolmekymmentä ja seitsemän vuotta. Sitte annettiin vaan kenkää persuuksille ja sanottiin että ei ollu sitten enää tarjota työtä. Sitten niin ikävästi ku siinä kävi..."

... ja sitte sieltä tuli lappu, että tota otamme työhaastatteluun neljä henkilöä, mutta ette ole niiden joukossa. Sitten mää tunsin sieltä yhden henkilön ja mää kysyin että mikähän siinä on, että ei ne perkele, mut olivat saaneet ohjeet, että ei yli kolmekymmentävuotiasta oteta. Laitosmiehiä sinne otettiin, mutta niidenkin täytyy olla nuoria ja komeita. Kyllähän siinä, kun näin kävi, niin kyllähän siinä oli toi yläpää aika tiukilla yhteen aikaan. Ja se oli ihan toivotonta edes hakee, mut olihan mulla se etu puolellani, että mä yli viiskytvuotiaana pääsin siihen niin sanottuun putkeen, mikä ei oo mikään, mä en jumalauta edes pahimmalle vihamiehelleni toivo sitä et työttömäks joutus. (M6.)

Hän kuvaa kuinka on suuri helpotus päästä eläkkeelle, kun ei tarvitse enää sanoa olevansa työtön. Näyttäisi siis siltä, että eläkkeellä oloon ei liity samanlaista negatiivista leimaa tai statusta kuin työttömyyteen, vaan ihminen voi arvokkaasti kertoa olevansa eläkeläinen ja näin ollen tehneensä oman osuutensa työelämässä.

”Mut on tässä menty ja kun syksyllä kuuskymmentä täyttää, niin voi sanoa, että mä oon eläkkeellä. Se on kamalaa sanoo, et on työtön. Eläkeläinen, on se ihan toisenlaista sanoo kun työtön.” (M6.)

Eläkkeellä oleminen tuotettiin myönteisenä asiana ja se tuotiin puheessa selvästi esiin. Aktiivisuuden painottamisella tuskin yritettiin vähätellä eläkkeellä olemista sinänsä tai peitellä sitä, vaan pikemminkin tätä puhetta voidaan ainakin jossain määrin tarkastella näiden ihmisten historiallis-kulttuurisessa viitekehyksessä. He ovat syntyneet ja eläneet aikoina, jolloin työnteko on ollut paitsi mahdollisuus, niin myös tärkeä osa ihmisen sosiaalista identiteettiä. Työstä poisjääminen vaatii oikeutuksen, joka osaltaan syntyy selonteolla omasta aktiivisuudesta ja toisaalta pitkän (ja edelleen jatkuvan) työuran esiintuomisella. Myös Julkusen (2003, 235) tutkimuksessa eläkeikää lähenevistä työntekijöistä pitkä työura painottuu perusteltaessa oikeutta eläkkeeseen: pitkä työura, varhain aloitettu itsensä elättäminen ja tunne että

'olen jo tehnyt tarpeeksi' ovat eläketoiveiden tärkeimmät perustelijat ja oikeuttajat.

Toki toimeliaan eläkeläisen diskurssia täytyy tarkastella myös funktionaalisen ja tiedostetusti sellaisena. Tämän tyyppinen selonteko omasta itsestä eläkeläisenä kuuluttaa tietynlaista eläkeläiskuvaa ja toisaalta vastaa yhteiskunnan vaatimuksiin. Ikääntyneet itse omalla puheellaan tuottavat kuvaa aktiivisesta eläkeläisestä, joka ei ole toimeettomana, vaan toimii erilaisissa järjestöissä ja sen lisäksi vielä harrastaa vapaa-aikanaan. Usein ongelmana olikin ajanpuute.

"Joo, kyllä harrastuksia on niin paljon, että en ehdi kaikkia asioita tekemään. Että on useampia. Aina sitte joku niistä pikkusen vähemmälle, ku joku toinen. Kun ei pysty repeämään joka paikkaan, ku haluais kaikessa olla mukana". (M3.)

Puhe ajanpuutteesta on siinä mielessä mielenkiintoista, että eläkkeellä oloon ei yleisesti yhdistetä kiirettä tai puutetta ajasta. Suurin osa haastateltavista kuitenkin painotti aktiviteettiensa määrää ja sitä, kuinka aika ei riitä kaikkeen. Puheessa esiintyi kuitenkin myös jonkinlaista kamppailua näiden kahden käsityksen välillä.

"Mulle tulee oikeestaan Aamulehti ja se on se tärkein lehti tällä hetkellä, kun on aikaa lukee. Luin mä sen ennen töihin menoakin ... Mutta kyllä mä sanon, että Aamulehdes on niin hyvät ne televisio... ne mitä minä katson, niin tuota kerkiän kattella. Emmä kovin paljon kyllä sitä televisioo kyllä kattele, mul ei oikeen oo aikaa, et aika kuluu tuol muualla." (N4.)

Median käytöstä puhuttaessa haastateltava tuo ensiksi esille sen, kuinka nyt on aikaa lukea sanomalehteä. Heti perään, puhuessaan television katselusta, hän kuitenkin sanoo olevansa sen verran kiireinen, että siihen ei juurikaan jää aikaa. Luultavasti sanomalehden lukeminen itsessään on jotain sellaista, johon kuuluu

ja on sopivaa käyttää aikaa, kun taas television katselu on pikemminkin huono asia. Puhe ajasta on kuitenkin kiinnostavaa, koska haastateltava tekee vertauksen työssäoloaikaan ja tuo siis esille sen, että nyt jää, tai ainakin kuuluisi jäädä enemmän aikaa juuri esimerkiksi medioiden seuraamiseen. Sen jälkeen hän kuitenkin kiirehtii selittämään, että hänen kohdallaan television katseluun ei juurikaan liikene vapaa-aikaa.

7.1.2. Me ikääntyneet, mutta ei kuitenkaan vanhukset

Edellä kuvasin tapoja, joilla haastateltavat tuottivat itsensä eläkeläisenä. Nyt siirryn puheeseen, joka vahvasti sitoutuu edelliseen diskurssiin, eli puheeseen ikääntyneistä. Haastateltavien maailma ja oma minäkuva tuntuivat jäsentyvän selkeästi jonkinlaisten kategorioiden kautta. Nämä kategoriat pohjautuivat löyhästi kronologiseen ikään, mutta vielä vahvemmin työssä käymiseen. Haastateltavat määrittivät itsensä eläkeläisiksi ja ikääntyneiksi ja rinnastivat puheensa joko nuorisoon tai työssä käyviin. Nämä luokittelut sinänsä eivät ole kuitenkaan niin kiinnostavia kuin se, kuinka ne rakentuvat ja kuinka haastateltavat asemoivat itsensä suhteessa niihin. Haastateltavieni esiintuoma tunne kuulumisesta ikääntyneisiin onkin jossain määrin yllättävää, erityisesti ottaen huomioon haastateltavien ikäjakauman. Vanhuus ja ikääntyminen näyttäytyvät pitkälti sosiaalisina konstruktioina, jotka ovat täysin riippumattomia varsinkin kronologisesta iästä.

län subjektiivisen kokemisen ja kronologisen iän välisen suhteen poissaoloa todistavat lukuisat tutkimukset. Esimerkiksi Jyrkämän (1996) tutkimuksessa vuodelta 1995, jossa yli kahdeksalta sadalta 55...74-vuotiaalta kysyttiin ”Pidätkö te itseänne vanhana?” tulos oli selvä: kolme neljästä vastaajasta ei pidä itseään vanhana. Sama ”vanhuksen” ja ”vanhan” karttaminen tuli näkyviin vuoden 1994 vanhuusbarometrissa (sit. Jyrkämä 1996, 111), jossa vastaajilta kysyttiin muun muassa, mitä pidetään parhaana ilmaisuna kuvaamaan yli 60-vuotiasta ihmistä. Vastaajien keskuudessa suosituimpia ilmauksia olivat ikääntyneet, sitten ikäihmiset ja lopulta eläkeläiset. Vaikka omassa tutkimuksessani haastattelun painotus oli muissa aihealueissa, vastaava

vanhuuden karttaminen nousi esille monen haastateltavan puheessa. Vanhuuden ja ikääntymisen välille tehtiin selvä ero. Ikääntyneistä ei koskaan käytetty sanaa vanhus tai vanha, vaan etupäässä puhuttiin senioreista tai esimerkiksi ikäihmisistä. Kuten Jyrkämä (emt.) arvelee, vanhus-sanan karttelun taustalla voivat ainakin osin olla vanhuuteen liittyvät stereotyyppit ja niiden leimaavuus. Termi vanhus on yleistävä, stereotyyppit eivät anna yksilöllisille eroille paljoakaan liikkumavaraa. Eräs haastateltava puki sen sanoiksi.

”Ja koska vanhussanaahan ei oikeastaan voi käyttää vielä eläkeläisistä, kun niitä on niin monen moisia. Ja kyllä se on vielä häpee, jos aletaan sanoa, kun puhutaan jostain kuuskytviis viiva seitkytviisvuotiaasta naisestakin, et sä oot vanhus. Kun nykyäänkin kättelee, ni ei ees tiedä, et on sen ikänen. Et kun menee puhumaan vanhukses, ni on se vähän hävytöntä kyllä. Että käytetään sitä mielummin jossain siellä myöhemmässä iässä. Ei haluta ketään loukata”. (M7.)

Vanhuus sijoittuu haastateltavan puheessa 'jonnekin sinne', myöhempään ikään, kun taas eläkeläisyys on tässä ja nyt. Eläkeläisenä olo esiintyy haastateltavien puheessa aktiivisena ja jopa kiireisenä aikana ja ikääntyminen sitoutuu tähän diskurssiin. Vanha ja vanhuus sisältävät negatiivisen konnotaation, kun taas ikääntyminen ei ole millään tavalla rajoittavaa, vaan pikemminkin arvokasta ja jopa mahdollistavaa.

“No mä oon sellanen spontaani ihminen, et mä saatan tehdä mitä hyvänsä vieläkin.” (M5.)

Ikääntyneenä oleminen koettiin ja tuotettiin hyvin samalla tavalla, kuin puhutaan kolmannen iän käsitteestä. Kolmas ikä on työstä vetäytymisen jälkeinen aktiivinen ja itsenäinen elämänvaihe, jolloin ikääntyneellä henkilöllä on sekä näkemys siitä, mitä hän haluaa tehdä, että vapaus ja mahdollisuus toteuttaa tahtonsa. (Kaakinen ja Törmä 1999, 23; Laslett 1995.)

”Sitten me käytiin yhdessä tennistä pelaamassa, mut nyt se on jääny. Ja ollaan ajateltu, et koska sen aloittais, mutta noin ilmeisesti sitte kun täytetään kahdeksankymmentä!” (N2.)

Tässä puheenvuorossa oma elämänvaihe esitetään vahvasti tulevaisuussuuntautuneena ja eläkkeellä olo aikana, jolloin voi vielä aloittaa uusia asioita. Tämä onkin selvä ero ikääntymisen ja vanhuuden välillä. Sama haastateltava, kuluttamisesta puhuttaessa, kokee lisäksi ikääntyvien olevan nuorempia viisaampia, olevan kaiken 'maallisen' yläpuolella.

”Viidestäkymmenestä kun pääsee yli, ni osaa niin paljon jo siivilöidä kaikkea semmosia. Osaa jo kattoo, onko toi ollenkaa tota välttämätön, tarttenko mä tota ja mitä mä sillä teen. Elämälle tulee niinku monta muuta tarkotusta kuin tää maallinen hömpötys”. (N2.)

Samanlaisia piirteitä löytyy Jolangin ym. (2000) ikääntyneiden puheesta paikallistamasta valintarepertuaarista (choice repertoire). Tämä repertuaari mahdollistaa vanhan iän määrittämisen lukuisilla eri tavoilla, jolloin ihminen voi valita sopivimman määritelmän aina tilanteen mukaan. Valintarepertuaari rakensi myönteistä kuvaa vanhasta iästä. Ikääntyneet ovat itsenäisiä, sosiaalisista normeista vapautuneita yksilöitä, joilla on oikeus tehdä omat päätöksensä ja olla huomioimatta sosiaalisia odotuksia. Heitä tulisi myös kunnioittaa heidän ikänsä tuoman viisauden tähden.

Vanha tai vanhus sanoja käytettiin etupäässä kuvaamaan muita, joitakin toisia ihmisiä, tuoden selvästi esille se, että itse ei kuuluta tähän ryhmään. Seuraavassa puheenvuorossa vanhuuskäsitykseen liittyy avun tarvitseminen, ongelmat opeteltaessa käyttämään matkapuhelinta. Konstruoitu vanhuus lähenee patologista mallia: vanhukset nähdään erilaisten sairauksien, vammojen ja puutteiden valossa ja siten oletetaan, että he tarvitsevat jotain (Fennell ym. 1988, 7). Haastateltavan selonteko onkin muotoiltu tavalla, joka jättää hänet tämän ryhmän ulkopuolelle.

”Että sitte tämmönen koulutus... kouluttaminen on aika tärkeä, jotta vanha väki ostaa näitä, niin rinnalle sitte vois, porkkanaksikin jopa, tämmösen koulutuksen. Niit on aika paljon ihmisiä, jotka haluaa sitte, että joku niinku oikein persoonakohtasesti ohjaa. Ettei sitä tarvii sitte lukee sieltä jostain ruudusta vaan. Siellä oli paljon ihmisiä. Varmaan kymmeniä, siellä koulutuksessa. Ja varmaan moni sai kimmokkeen ostaa kännykän.” (N4.)

Kun sama haastateltava puhuu omista ongelmistaan liittyen kännykän käyttöön, hän mainitsee taas vanhuksia. Tässäkin, vaikka puhuu itsestään, hän tekee jonkinlaisen yleistyksen, ikään kuin ehdottaisi parannuksia toisille käyttäjille, vanhuksille.

”Jos vois sitte olla yksinkertasempii. Mä aina vähän seikkailen ton poistamisen kans. Et mist tää nyt poistettiin ja mä aina laitan ja laitan... ja sit mä tajuunkin et tosta ja tosta se menikin nii et tosta se poistetaan. Et se nyt ainakin vois olla vanhukselle, että se on sitte niin selkeesti sitte, ettei tarvii ku kerran ku halua sen tekstin siältä poistaa.” (N4.)

Itsestä saatettiin puhua vanhana humoristiseen sävyyn, tosin silloinkin varautuneesti.

”...vaikka opiskeleen jotain kieltä esimerkiks, kun mä oon vieläkin semmosesta kiinnostunu, vaik oon vanha mies, no vanha ja vanha.” (M5.)

Seuraava puheenvuoro taas tuo esille sitä, kuinka muut voivat suhtautua itseen vanhuksena ja jopa yrittää hyväksikäyttää sitä. Haastateltava kuitenkin selvästi ilmaisee sen, että itse vielä hallitsee asiat ja on omien ostopäätöstensä takana. Toisaalta hän joutuu jopa hieman puolustamaan käyttäytymistään, selittäessään olevansa 'vähän vanha', jonka vuoksi pitää olla tarkkana.

” Mä oon vähän semmonen vanha ihminen ja pitää olla varman päälle... Juu, ja siel on sitte niitä niitä semmosia työntekijöitä, jotka varmaan tietää sitte, kun toi vanha täti tulee ja luottaa meihin ja mä en valitettavasti niitä käsikaupasta”. (N4.)

Haastateltavat tuottivat siis hyvin vahvasti niin sanottua ei-vanhus identiteettiä, joskin he kuitenkin erottautuivat selvästi sekä työssäkäyvistä että nuorisosta. Tämä erottelu tuotiin erityisesti esiin juuri suhteessa uuteen teknologiaan ja varsinkin suhteessa matkapuhelimiin.

“Emmä tiedä, miksei oo ollenkaan tullu kiinnostuneeks siihen tekstiviestien lähettämiseen. Kyl mä tossa kuuntelen, ku lastenlapset puhuu, et taas lähti ja taas lähettävät ja muuta. Mut ei mua kiinnosta se ollenkaan. Ei mul oo semmottia asioita, et tekstiviestejä lähettäis.” (M7.)

Lieneekö tähän syynä se, että varsinkin matkapuhelimelle ollaan vasta neuvottelemassa jaettuja merkityksiä? Matkapuhelin on jo löytänyt paikkansa varsinkin nuorison keskuudessa, osana sosiaalisen identiteetin tuottamista, mutta se on vasta viime vuosina alkanut tosissaan yleistyä ikääntyneiden keskuudessa (katso luku 2.2). Näin ollen sen merkitykset eivät ole vakiintuneet ja siksi se haastaa myös ikääntymisen kokemuksen. Tämä voisi selittää sitä, miksi haastateltavat kokivat, että tekniikan suhteen heidät tulee huomioida omana käyttäjäryhmänään ja heidän tarpeensa tulee ottaa huomioon.

”Niin kyllähän sitä tällä iällä, nuoriso varmasti tietää tarpeensa, mut on meilläkin samanlaiset ne tarpeet. Mutta harvoin meiltä ikäihmisiltä tullaan kysyyn, että mitä te.” (M6.)

”Pitäis olla semmonen peruskännykkä, joka olis oikein semmonen seniorikännykkä, mis ois oikein kato noi vaan noi perustoiminnot. Eikä hirveesti tällasta kaikennäköstä matopeliä mitä täälläkin on.

Mut pitäis suunnitella sillai, et ois ikäkausikännnykät. Kaikilla on ne tarpeet, ja sen mukaan”. (N2.)

Haastateltavat tuottivat itsensä käyttäjäryhmänä, joka eroaa nuorista ja työssä käyvistä, ja jolla on omat erityistarpeet, jotka tulisi huomioida. Näillä selonteoilla haastateltavat neuvottelevat niin matkapuhelimen itsensä roolia kuin ikääntymisen suhdetta sen käyttöön. Kaikilla haastateltavilla kun oli matkapuhelin käytössään, osalla hyvin aktiivisessakin käytössä, mutta silti he kokivat, että kyseinen laite ei ollut juuri heitä varten. Matkapuhelimen tarvitseminen ei näyttäneenkään olevan täysin hyväksyttävää. Jatkossa tarkastelen lähemmin matkapuhelimesta tuotettuja ristiriitaisia diskursseja, nyt kuitenkin halusin kiinnittää huomion ikääntymisen ja teknologian väliseen suhteeseen. Tunne kuulumisesta ikääntyneisiin näyttää vahvasti konstruoivan puhetta matkapuhelimen käytöstä. Matkapuhelimen käyttäjien jaottelu nuoriin, työssä käyviin ja eläkeläisiin viittaa siihen, että ikääntyneen ihmisen ei ole 'sallittua' jakaa samoja merkityksiä kyseisestä laitteesta kuin muiden ihmisten ja tätä kautta selittää sen tarpeellisuutta. Toisaalta haastateltavien puheessa kuului se, että ikääntyneitä ei tule myöskään erottaa teknologiasta vaan se on tai on ainakin tulossa osaksi jokaisen arkipäivää.

“Ja kyllä täytyy sanoa, että kun oon ittekin ollu järjestämässä tuolla piirin puitteissa tietokonekurssia, en vetämässä tietenkään, vaan oon ollu järjestön kanssa yhteistyössä, niin kyllä paljon ikäihmiset on alkaneet oppimaan tietokoneiden käyttöä. Et vielä se siis meidänkin piirissä leviää. Mut täytyy kuitenkin muistaa eläkeläisten kohdalla se, että niitä on paljon sairauden takia jääneet eläkkeelle, jotka iältään ei oo kauheen vanhoja. Siitä huolimatta. Ja onhan meillä liitollakin oikeen tietokonekurssihuone tuolla Helsingissä... Että kyllä eläkeläiset kiinnostuneita on tietokoneista, mutta se, että tuota eihän sille kovin pitkälle varmaankaan kaikki mene, vaan ne haluaa jotain... Mut siis kiinnostus on lisääntynyt, vaikka ollaan ikäihmisiä.” (M7.)

Myös tässä puheenvuorossa eläkeläiset erotetaan vanhuksista, mutta myös muista tietokoneen käyttäjistä viittaamalla eläkeläisten haluun saada jotain erityistä. Vaikka ikääntyneistä rakennetaan omaa käyttäjäkuntaa, tämä ei kuitenkaan tarkoita sitä, että ikäihmiset tulisi sulkea tietoyhteiskuntakehityksen ulkopuolelle.

7.1.3. Ne vanhuuden vaivat

Haastattelija: Onks teillä tossa tän hetkisessä kännykän käytössä jotain ongelmia?

” On juu, niit vanhuuden tuomii”. (N4).

Siirryn nyt käsittelemään edellä kuvatun kaltaisia selontekoja, joita tehtiin ikääntymisen mukanaan tuomista vaivoista ja ongelmista. Yleensäkin niistä puhuttiin hyvin vähän ja jos ne mainittiin, tuotiin esiin niiden itsestään selvä luonne tuottamalla ne jonain, jonka kaikki tuntevat ja ymmärtävät.

Jolanki ym. (2000) ovat nimenneet aineistostaan löytämän samantyyppisen ilmiön välttämättömyys repertuaariksi (necessity repertoire). Haastateltavat, puhuessaan ikääntymisen kokemuksesta, kokivat, että ikääntymiseen liittyy rappeutumista, ja että sairaudet ja heikkous ovat paitsi ikääntymisen merkkejä, myös koko ikääntymisen ydin. Vaikka haastateltavat saattoivat puheessaan vastustaa yleisiä uskomuksia esimerkiksi liittyen ikääntyneen ihmisen mahdollisuuksiin pärjätä yksinään, he kuitenkin tuottivat itsensä myös realisteina, jotka ymmärtävät, ettei vanhuus tule yksin. Näyttää siltä, että ikääntyneet ihmiset joutuvat jatkuvasti tasapainottelemaan kahden vastakkaisen diskurssin välillä, joiden taustalla on yhteiskunnassamme vallalla oleva aktiivisuuden painottamisen trendi ja toisaalta 'perinteisempi' stereotypia, jonka mukaan ikääntymiseen liittyy välttämättömästi sairaudet ja muut ruumiilliset vaivat.

Tällaista tasapainottelua esiintyi myös omien haastateltavieni puheessa, jossa ohimennen mainittiin vanhuuden mukanaan tuomat vaivat ja niiden haitat matkapuhelimen käytössä. Usein, puhuttaessa matkapuhelimista ja ikääntyneistä käyttäjistä, näkee huomion kohdistuvan laitteiden pieneen kokoon ja toisaalta vanhusten heikentyvään näköön ja motoriikkaan, joka tekee käytön vaikeaksi, ellei mahdottomaksi. Tällainen puhe on itsessään melko leimaavaa ja näyttikin siltä, että haastateltavani eivät halunneet lukea itseään tähän käyttäjäryhmään, vaan pikemminkin ohittivat kysymyksen. Mahdollisia ongelmia ei siis lähdetty ruotimaan yksityiskohtaisesti. Haastateltavat tuottivat itsensä silti edellä kuvatun kaltaisesti 'realistena', jotka ovat tietoisia iän mukanaan tuomista vaivoista.

"Katos kun tällain iällä tulee se, et ei muista aina kaikkea". (M6.)

Samaan tapaan kuin vanhuus, myös ikääntymisen vaivat olivat jotain, jotka eivät juurikaan koskettaneet itseä ja sijoittuivat siis hamaan tulevaisuuteen.

"Että se kuuleminen on, kuulohan saattaa tästä heikentyä. Mä luulen että ei se ainakaan parane." (M5.)

Puhumattomuus vanhuuden vaivoista, niiden sijoittaminen tulevaisuuteen ja myös niiden yleistäminen vahvistavat ikääntymisestä rakennettua kuvaa. Ikääntyminen ja eläkkeellä olo tuotetaan toimeliaina ja mahdollistavina asioina, jota vastaan vanhuuden vaivat taistelevat. Toisaalta ikääntymiseen liittyvä fyysisen suorituskyvyn huononeminen ja sen vaikutus matkapuhelimen käyttöön on vääjäämätöntä, ainakin sosiaalisella tasolla. Haastateltavat tuottivatkin selontekoja, joissa yleisluontoisesti viitattiin vanhuuden vaivoihin, jolloin ei liikaa horjutettu ikääntyneistä rakennettua kuvaa tai käännytty aktiivisen eläkeläisen ihannetta vastaan. Vaikka puhe saattoi syntyä omista kokemuksista, selonteot kohdatuista ongelmista olivat usein hyvin yleisluontoisia. Toisaalta, jos haastateltava käsitteli konkreettisesti omia ongelmiaan matkapuhelimen käytössä kuten seuraavassa, hän vetoaa siihen, että on varmasti muitakin, jotka kokevat samantyyppisiä ongelmia.

No ei toi tarpeeks suuri oo, koska vanhus tarvii näön vuoks taas... et siin pitäis olla ihan... et ihan varmaan meit tulee olee tällasia ikäihmisiä, jotka mielellään nähdään kokoakin tuossa puhelimes, koska ei siihen saa niit suuria kirjaimiin näppäimiin tai muualle. Että kun niit on näinkin pieniä tämmösiä, emmää semmost voi hankkii koskaa. Enhän mä nää sit mitä mä painelen. Motoriikka heikkenee. (N4.)

Tässä haastateltava ensinnäkin aloittaa selontekonsa puhumalla vanhuksista, mutta heti kun puhe kääntyy itseän (meihin), hän käyttää sanaa ikäihmiset. Hän kuitenkin ilmaisee selvästi sen, että juuri hän itse kokee pienen laitteen käytön heikentyvän motoriikan takia vaikeaksi. Tätä myönnytystä edeltää kuitenkin puolustelu siitä, että hän ei varmasti ole ainoa. Kiinnostavaa on se, että palattaessa tähän aiheeseen myöhemmin haastattelun aikana, haastateltava puhuu samoista ongelmista ulkoistaen ne täysin itsestään ja puhuen muista ihmisistä sulkien itsensä pois. Lisäksi hän vielä liittää selontekoonsa lyhyen humoristisen tarinan jostain toisesta ihmisestä, jonka matkapuhelimen käyttöä hän oli seurannut.

No nimenomaan nää, jol on huonot näöt, ni nää... Et se kannattais tää näköasia ottaa huomioon. Et se saattaa estää monia, ja sit toisilla on toi motoriikka todella mitä mä sanoin. Just nää sormijutut, että... että kuinka niinkö, niinko näitä painellaan täältä. Se voi mennä vähän viereen jos ei oikeen kädet käy. Onhan näihin olemassa, mä oon huomannu, että muutamat tekee näin tota... paras oli tässä toissapäivänä ku mä näin yks kun ei saanu millään pois tuolt ni se teki tälleen... (naurua ja näyttää, kuinka painellaan silmälasien sangalla näppäimiä). Mä sanoin, et sun sangat kyllä menee, et ne oli aika hennot ne sangat. Et sitte olettais, että ikäihmisiä varten vois olla tässä joku semmonen tasku, jossa niillä sitte todella aina ois saatavilla se tikku millä ne tekee näin. (N4.)

Vanhuuden vaivat sitoutuivat haastatteluissa etupäässä matkapuhelimen käyttöön. Tämä voi osaltaan selittää matkapuhelimen ei-kesyyntyntä luonnetta ikääntyneiden keskuudessa. Viittaukset nuoriin ja työssä käyviin matkapuhelimen käyttäjinä kertovat siitä, että matkapuhelimella on selvä rooli heidän arjessaan. Haastattelemillani ikääntyneillä näin ei kuitenkaan ollut, vaan he olivat vasta neuvottelemassa tämän laitteen merkityksiä. Samoin kun puhe ikääntyneistä omana käyttäjäryhmänään, joka tarvitsee omanlaisensa matkapuhelimen, myös viittaukset vanhuuden mukanaan tuomiin vaivoihin ovat retorisia keinoja, joilla osaltaan vastataan yhteiskunnan yleisiin käsityksiin eläkeläisistä ja ikääntyneistä. Heidän ei siis välttämättä ole sopivaa tarvita matkapuhelinta, tuota elämänhallinnan laitetta, muuten kuin turvallisuusvälineenä. Näin ollen vaivoista puhuminen matkapuhelimen yhteydessä on jollain tapaa sopivaa ja oletettuakin, vaikka muuten se on ristiriidassa tuotetun omakuvan kanssa. Tätä viestivät seuraavat selonteot.

"Mä oon ollu kolme kesää siellä, mut nyt mä siirryn pelkästään paperityöläiseks. On noi kädet jo menny niin huonoo kuntoo, et mul on semmoset tuet täällä käsissä. Mut se on niin noloo siäl sit semmosten tukien kans. Ihmiset kattoo, ja siinähan tuet likastuu ja kaikenlaista. Et emmää sinne sit enää... Mää teen vaan paperitöitä." (N1.)

Haastateltava esittää vaivaisena esiintymisen hävettävänä, jonka haluaa peittää. Myöhemmin haastattelussa, kun hän esittää himoitsevansa poikansa uutta pientä matkapuhelinta, hän kuitenkin vetoaa heti tämän kerrottuaan nivelvaivoihinsa, jolla niin sanotusti palauttaa itsensä omaan rooliinsa. Tosin vielä sen jälkeen painottaa olevansa aktiivinen puhelimen käyttäjä.

"Mut mä himoitsen hänen sitä pientä kännykkää, se on niin näpsä. Et mää ilmoitan koko ajan et koska sää ostat uuden, ku se on kuullu et taas ois joku uus tullu. Mää himoitten et koska mä saan sen pienen."

H: Miten toi nykyinen kännykkä on käyttä, et onko ollu jotain ongelmia?

”Tää on ollu hyvä käyttä, tää on oikeestaan hyvä että emmää niin kiireellä sitä pojan pientä, ku on nää nivelet tulehtunu. Tää on hyvä ku tää pysyy kädes. Kyllä mää käytän ihan, et kauhee puhelinlasku on aina.” (N1.)

7.1.4. Osaava tekniikan käyttäjä, mutta ei asiantuntija

Ikääntyminen ja eläkkeellä olo rakentuvat haastateltavien puheessa myönteisenä elämänvaiheena, jolloin ei niin sanotusti 'levätä laakereillaan', vaan harrastetaan ja opetellaan uutta. Samalla tehdään selvä ero vanhuuteen painottamalla sitä, että kaikki on vielä mahdollista ja että ikääntyminen ei rajoita mitään. Tietokoneen ja varsinkin matkapuhelimen tunkeutuminen ikääntyneiden arkeen sekoittaa tätä kuvaa. He erottautuvat vanhuksista, mutta matkapuhelimesta puhuttaessa otetaan esiin kuitenkin vanhuuden mukanaan tuomat vaivat – vaikka ikääntyminen tuotetaan mahdollistavana asiana, se kuitenkin saattaa estää tai haitata uuden teknologian käyttöä ja omaksumista. Tämä heijastuu myös haastateltavien selonteoissa omasta itsestä tekniikan käyttäjänä, johon liittyviä selontekoja käsittelen seuraavaksi.

H: Teil on aika hyvä tietämys noista akuista. Mitä kautta se on tullu, et nimenomaan litiumakku?

”Noo, mä oon varmasti vaan kuullu sen joltakin, et tää litiumakku on sellanen jota voi ladata tiuhempaan. Että se on vaan tällanen, et jostain vaan tullu tää tieto, ja oon sitte tonkinu tonne sisälle, et jaha, se pitää olla litiumakku.” (M3.)

Haastateltava tietää mistä puhuu ja tuntee asian, mutta silti se tuodaan esille epävarmasti, vähätellen tiedon lähdettä ja myös itse tietoa. Hyvin usein ensikäden tiedonlähde liittyen tekniikkaan oli oma lapsi. Varsinkin hankittaessa

matkapuhelinta tukeuduttiin melkein aina lapsen neuvoihin ja mielipiteeseen. Klasonin tutkimus (1995, 170) ikääntyneiden ihmisten sosiaalisesta verkostosta ja minäkäsityksestä painotti myös perheestä koostuvan sosiaalisen verkoston merkitystä. Perheellä näyttikin olevan erityisen vahva rooli juuri suhteessa teknologian käytön opetteluun ja sen ostamiseen. Ikääntyneet esittäytyivät hyvin kriittisinä kuluttajina ja ehkä osaltaan siksi ostopäätöstä ei haluttu tehdä yksin ja toisaalta ei uskallettu luottaa omiin tietoihin.

“Enkä mä sitä sitte yksin mee ostaa, toi poika on varmasti mukana. Koska se tietää noi, sen takia ku se on paneutunu kaikkiin noihin”.
(M7.)

Vaikka omat mielipiteet kulutuksesta saattoivat olla hyvinkin varmoja, samoin kuin suhtautuminen esimerkiksi mainontaan, matkapuhelimen ostaminen herätti epävarmuutta. Matkapuhelimen hankinta oli jonkinlainen riski, mutta se saattoi myös pelottaa, koska se oli tilanne, jossa joutui tietämättömyytensä vuoksi niin sanotusti alta vastaavaksi. Julkunen (2003, 87) puhuu iän paljastumisesta:

”Omat lapset, nuoret työtoverit, ikääntymisestä puhuva julkisuus, eläkeikä ja pyöreiden vuosien täyttäminen paljastavat ikämme. Vaikka ei itse kokisi ikäänsä, muistaisi tai ajattelisi sitä ihmeemmin, niin sosiaaliset käytännöt, ikään ja varsinkin kymmenen vuoden rajapyykkeihin liittyvät siirtymät, muistuttavat iästä.”

Jollain tapaa myös konkreettinen matkapuhelimen ostotapahtuma tai yleensä puhuminen tekniikasta ja oman tietotaidon tai sen puutteen paljastaminen saattoivat olla uhka tuotetulle identiteetille. Puhumalla väärin asioista olisi saattanut uhata rakennettua kuvaa itsestä ja ikääntyneistä, joka muuten painotti iän tuomaa viisautta, ja samalla vahvistaa stereotyyppioita ikääntyneiden kyvyttömyydestä oppia käyttämään uusia tietoteknisiä laitteita.

“No siinä oli sellanen tilanne kyllä, kun mä menin tällä lailla vaihtotilanteeseen ja siinä oli aika paljon ihmisiä ja myyjällä kiire,

mutta mä tiedän, että siinä liikkeessä on, mainitsematta nimeltä, niin pari henkilöö... että mä tilaan ajan... Mää kyllä kylmän rauhallisesti sanon, että mä en nyt ymmärrä yhtään mitään, jos autatte mua. Siellä kyllä saa sitte sen ajan. Vähän kyllä jännitti. Että toistakymmentä vuotta nuorempi.” (N4.)

Lapselta saadulla tiedolla tuntui olevan selvästi enemmän painoarvoa ja se toimi luotettavuuden takaajana myös omille tiedoille.

”Mää lähinnä sitä oon siinä ajatellut, kato kun, se käyttö, jos mää nyt oikeen ymmärrän, ja mä oon lukenut siitä, että siinä ei esimerkiksi ajasta veloteta kun se lähettää jotain, vaan se datan määrä, siitä velotetaan”. (M6.)

Tässäkin tapauksessa haastateltavalla on selvä ymmärrys asiasta, mutta silti omaa tietämystä vähätellään. Puhuttaessa samasta asiasta myöhemmin, haastateltava on vieläkin epävarmempi ja perustelee tietoaan sillä, että poika on sen hänelle kertonut.

”Se on muuten ilmeisesti sellainen tulevaisuuden alue, hommeli, että se voi olla semmonen, eiks gee pee är äs jo pelaa silleen vai pelaako se? Puhunkohan mä nyt väärin, mut kun se poika sano, että tällä voisit sitten lukea sähköpostias. Joo, niin se sano sillä lailla.” (M6.)

Toisen haastateltavan puheessa ilmenee kuitenkin myös lievää ärtymystä koskien lapsen roolia matkapuhelimen käytön asiantuntijana.

”No joo, kyllä tytär neuvoo, neuvoo vaikkei pyydetäiskään. Anna tänne se, an tänne se. On se hyvä että on tytär.” (M5.)

Aula-Matila (1999, 71) on myös lähestynyt asiantuntijuuden kysymystä omassa tutkimuksessaan liittyen ikäihmisten tietotekniikan käyttöön. Kysyessään ikääntyneiltä suoran kysymyksen asiantuntijuudesta, paljastui, että se määriteltiin tiukasti muiden ominaisuudeksi: *”kaikki nuoret osaavat ja hallitsevat tietotekniikan ja kursseilla olevilla muilla ikäihmisillä on tietoa ja taitoa”*. Kuten edellä olen todennut, omissa haastatteluissani tällainen toiseus ilmeni verrattaessa omia taitoja nuorempiin ihmisiin. Kuitenkin kun vertaus tehtiin muihin ikätovereihin, se tehtiin aina niin päin, että itse omattiin hieman paremmat taidot kuin toinen, joskaan ei kuitenkaan puhuttu itsestä minään asiantuntijana. Tässä kohden täytyy kuitenkin huomioida otokseni valikoituneisuus. Haastateltavat olivat järjestötoiminnan kautta hyvinkin tuttuja tietokoneiden kanssa ja täten saattoivat olla kokeneempia käyttäjiä kuin ikätoverinsa.

Joissain tapauksissa oltiin siis kehotettu ikätoveria seuraamaan kehitystä, kuten itse oli tehty, jonka yhteydessä tuotiin selvästi esille oma edistysellisyys.

”Nytkin jouduin kyl lähettämään kirjeen yhdelle tuttavalle, kun oltiin tekstiviestiyhteydessä muutoin noin, mut hänel ei ollu sähköpostiosoitetta. Ja jouduin lähettämään kirjeen. Se oli eilen, et hanki nyt viimeistään sähköposti. Et vaikkei sulla konetta olekaan, sä voit käydä sen lukemassa kuitenkin. Ja me voitais enemmän keskustella, jos sul olis tää sähköpostiyhteys. Että sen jouduin lähettämään. Että oonko varsinaisesti vuoteen kirjettä lähettänyt, en varmaan.” (M3.)

”Mulla on yks kaveri, joka lähettää aina kuvia ja kun saatana mä en saa sitä oppiin että pistäis ne kuvat vähän pienempään. Mää aina ajattelen, katos kun se lähettää ne ihan siinä muodossa, se ei pakkaa sitä, sitte se tulee siellä viistoista kakskyt minuuttia.” (M6.)

Tämän tyyppisiä selontekoja tuotettiin myös tekemällä ero vanhuksiin yleensä.

”Mä oon käyny sitte jo noille vanhemmille ihmisille, kun ne ei oikeen uskalla koskea koneisiin, niin sitte niillä menee sähköpostit sekasin ja millon mitäkin, ni mä oon sitte käyny vähän asentelemassa ja asetuksia korjailemassa siellä ja hoidan sitte kuntoon, että on menny näinkin pitkälle, et on nääkin asiat ruvennu kiinnostamaan.”
(M3.)

Vanhat ihmiset, joihin itse ei kuuluta, tuotetaan pelokkaina käyttäjinä, joilla on ongelmia tietokoneiden käytön kanssa. Mielenkiintoista on vielä haastateltavan tapa, jolla hän kuvaa omaa suhdettaan tekniikkaan, joka on mennyt 'niinkin pitkälle', että häntä on alkanut kiinnostaa tietokoneiden asennus. Puhetta omista teknisistä tiedoista ja taidoista sävytti siis jonkinlainen häveliäisyys, itsestä ei suoraa voitu puhua asiantuntijana ja kokeneena käyttäjänä. Kuitenkin suhteessa omaan ikäryhmään ja erityisesti puhuttaessa vanhuksista, tuotettu omakuva oli rohkeampi. Oman ikäryhmän puitteissa puhuminen näytti siis tarjoavan kontekstin, jossa oli hyväksyttävää puhua omasta osaamisesta ja oppimisesta, kuten seuraava niin sanottu 'selviytymistarina'.

”Onhan tietysti se, että sekottaahan ne voi, jos sanotaan että ihan olis, että yhtäkkiä lyötäis tän ikäiselle, joka ei oo ikinä kännykkää käyttäny, et se on siinä, meepäs kattoon, niin sekasinhan se on. Määkin sen opettelin sillain, että mää päätin, et nyt se täytyy opetella, et se on niinku ittelle selvä. Menin sen ihan niinku kaikki valikot läpi. Et kun mä sain sen silloin ittelleni selväksi.” (M6.)

Erottelu nuoriin ihmisiin esiintyi myös tässä diskurssissa.

”Näitä toimintoja ei välttämättä saa siitä vihkosta selville. Että se on kirjoitettu vähän niinku insinöörit keskenään. Että se ei oo kirjoitettu niinku sanotaanko ny vaikka eläkeläisille. Minun mielestäni semmosta että nuorihan semmosen omaksuu paremmin ja ne kokeilee kaikennäkösii, tuppaaavat koko ajan pelaamaan tuon puhelimen kanssa.” (M5.)

Haastateltava myöntää ongelmat, mutta kääntää syyn muualle ja mainitsee eläkeläiset yhtenä esimerkkiryhmänä, jolla voi olla vaikeata ymmärtää käyttöohjeita – oletuksena on, että myös muilla on varmasti ongelmia. Kuitenkin nuoret on hyväksyttävää erottaa omaksi ryhmäkseen, joille asioiden omaksuminen on helpompaa.

7.2. Teknologian kesytys ikääntymisen kontekstissa

Tarkasteltuani ikääntymisestä ja teknologiasuhteesta tuotettua puhetta, siirryn tekniikasta itsestään tehtyihin selontekoihin: miten teknologia tehdään ymmärrettäväksi, miten sitä on sopivaa selittää? Olen edellä osoittanut ikääntymisen suhteen niin tietokoneen ja varsinkin matkapuhelimen käyttöön olevan konstruoitumassa. Omaa ja yleisemmin ikääntyneiden roolia rakennetaan tekemällä eroa niin nuorison kuin toisaalta vanhuksiin. Merkityksenantoprosessi näytti siis olevan kesken. Haastateltavien selonteoissa liittyen omaan itseän tekniikan käyttäjänä ja tietämykseen teknisistä asioista sisältyi selvä ristiriitaisuus. Osaksi itsestä tuotettiin kuvaa, joka ehkä enemmän vastaa yhteiskunnassa yleensä vallitsevia käsityksiä – ikääntyvät eivät ole kiinnostuneita uusista teknologioista tai ymmärrä niitä. Toisaalta puheessa puski esiin toisenlainen kuva – kuva itsestä jonkinlaisena edelläkävijänä, joka on ottanut selvää asioista ja päässyt ongelmien ylitse. Nyt on mielenkiintoista kääntää katse itse matkapuhelimesta ja tietokoneesta tuotettuihin merkityksiin ja selvittää sitä, ovatko nämä selonteot yhtä ristiriitaisia. Millä tavoin uutta teknologiaa tehdään ymmärrettäväksi ja onko kesytysprosessissa ikääntyneiden keskuudessa jotain erityistä tai erilaista?

Matkapuhelin ja sen merkityksellistäminen on saanut runsaasti huomiota tutkijoiden keskuudessa. Matkapuhelimen yleistyminen on ollut Suomessa hyvin nopeaa ja tällä hetkellä melkein jokainen suomalainen puhuu omaan matkapuhelimeensa. Kännykän valtava suosio varsinkin nuorison keskuudessa on saanut tutkijat kiinnostumaan sen monimuotoisesta roolista ihmisten vuorovaikutuksessa. Kopomaan (2002, 33) tutkimuksessa kännykän merkitys tiivistyi nimityksiin, jotka toisaalta painottivat sen hyödyllisyyttä ja välineellisyyttä

ja toisaalta nimityksiin, jotka kuvasivat matkapuhelinta elämyksellisenä, viihteellisenä ja sosiaalisena laitteena. Kasesniemen ja Rautiaisen (2001) tutkimuksessa matkapuhelin esiintyy paitsi arjen hallinnan välineenä, myös sosiaalisen identiteetin esittäjänä. Saattaapa kännykästä muotoutua jopa epäesinemäinen 'toveri' sen nimeämisen, elollistamisen ja siihen kohdistuvan hoivasuhteen kautta. Kaiken kaikkiaan matkapuhelimesta näyttää kehittyneen pakko: joko konkreettinen työn edellyttämä pakko tai vertaisryhmän sanelema sosiaalinen pakko. Tässä viitekehityksessä ikääntyneiden matkapuhelimelle rakentamat merkitykset muodostuvat kiinnostaviksi. Eläkkeelle jäädessään ihminen vapautuu lukuisista pakotteista ja normeista, ja ainakin konkreettinen työn edellyttämä tarve opetella käyttämään uutta teknologiaa väistyy. Minkälaisen viitekehysten puitteissa matkapuhelin sitten kesyyntyy ikääntyneiden keskuudessa? Entä minkälaiset pakotteet tätä prosessia muokkaavat vai onko se vapaa kaikenlaisista sosiaalisista pakotteista?

Pureudun tässä analyysin osassa tarkemmin matkapuhelimesta ja myös tietokoneesta tuotettuihin diskursseihin, joiden kautta yritän määritellä niiden kesytysprosessia. Aune (1996, 94), pohjautuen Silverstonen ym. (1992, 21-26) käsitteistöön, jakaa teknologian kesytysprosessin seuraavanlaisiin vaiheisiin: omaksi otto (appropriation), objektivointi (objectification), liittäminen (incorporation) ja konversio (conversion). Näiden vaiheiden avulla pyritään ymmärtämään sitä, kuinka teknologia tehdään fyysisesti ja mentaalisesti ymmärrettäväksi, kuinka siitä puhutaan, miten se asettuu osaksi arkipäiväisiä rutiineja ja miten sen avulla lopulta viestitään omista arvoista tai kulttuurista. Omassa tutkimuksessani en ole niinkään pyrkinyt tunnistamaan näitä eri vaihteita, vaan analyysini rajoittuu pikemminkin kahteen ensimmäiseen vaiheeseen, omaksi otto ja objektifikaatio. Keskityn siis analyysissäni tarkastelemaan sitä, kuinka teknologiaa tehdään ymmärrettäväksi oman kulttuurin viitekehityksessä. Tämä siksi, että ensinnäkin aineistoni perusteella näytti siltä, että varsinkaan matkapuhelin ei näyttänyt vielä liittyneen osaksi arkipäiväisiä rutiineja ja sen kesytysprosessi oli siis vasta aluillaan. Toiseksi, matkapuhelimen ja tietokoneen kesytysprosessin vaiheiden tunnistaminen ei tuntunut tarkoituksenmukaiselta kysymyksenasettelustani johtuen. Pääta-voitteenani on tutkia kesyttämisen ja ikääntymisen välistä suhdetta, eikä

niinkään tarkalla tasolla määritellä uuden teknologian kesytysvaiheita ikääntyneiden keskuudessa.

Olen kiinnostanut teknologian kesytysprosessista muutoksen katalysaattorina, sen mahdollisesta kyvystä muuttaa kulttuurisia käsityksiä ja koodeja tietystä ilmiöstä. Tässä ajattelussa pohjaan Vestbyn (1996) ja Livingstonen (1994) tekemiin tutkimuksiin. Tutkiessaan vanhemmuutta Vestby osoittaa, kuinka uuden teknologian kesyttäminen vaikuttaa lasten ja vanhempien väliseen vuorovaikutukseen, joka taas osaltaan johtaa vanhemmuuden rekonstruointiin. Livingstonen tutkimuksen keskiössä on taas puhe. Hän näkee että kieli, jolla ihmiset puhuvat teknologioista, kertoo meille heidän identiteeteistään, heidän tavoistaan tulkita maailmaa ja heidän suhteistaan muihin. Myös oman analyysini keskiössä on puhe. Havainnoimalla teknologiasta tuotettua puhetta ja sen sisältämää ristiriitaisuutta uskon löytäväni viitteitä paitsi matkapuhelimen ja tietokoneen kesytysprosessin luonteesta, myös tämän prosessin vaikutuksesta ikääntymisen konstruointiin. Kuten edellisessä analyysiosiossa, olen tuottanut havaintoja aineistolähtöisesti, ottamalla huomion kohteeksi aineistosta selvimmin esiin nousevat ilmiöt. Lisäksi olen erityisesti tarkastellut sellaisia selontekoja, joissa esiintyy ambivalenssia joko suhteessa haastateltavien ikääntymisestä tuottamaan puheeseen tai suhteessa muissa tutkimuksissa paikallistettuihin merkityksiin matkapuhelimista.

7.2.1. Silkkaa turhuutta

Haluan aloittaa tietokoneesta ja matkapuhelimesta tuotettujen diskurssien tarkastelun vähiten yllättävimmällä, mutta kuitenkin kovin kiintoisalla selonteolla eli puheella teknologian turhuudesta. Jo ennen haastattelujen tekoa osasin odottaa tämän tyyppisen puheen tulevan esille, enkä ollut väärässä. Kyseinen stereotypia tuntuu elävän hyvin vahvana tämän hetkisessä yhteiskunnassamme. Ikääntyneet kokevat uudet tekniset laitteet turhina hömpötyksinä, tai näin heidän ainakin tulisi asia esittää. Samantyyppisiä selontekoja on havaittavissa esimerkiksi Haddonin ja Silverstonen (1996, 73) tutkimuksessa, jossa argumentointi koskien lankapuhelimeen liittyviä ylimääräisiä

palveluja tai toimintoja rakentui 'en tarvitse'-ilmaisun kautta, pikemminkin kuin 'en himoitse'-ilmaisun kautta. Minkäänlaisesta 'himosta' tai edes halusta matkapuhelinta kohtaan ei myöskään ollut kyse haastateltavieni kohdalla, jota osoittavat selonteot siitä, kuinka matkapuhelin oli saatu.

”Se tuli sen takia, siinä ihan puhtaasti sattui tällöinen sattuma, et kun me oltiin tuolla mustikkamettässä ja kuinka ollakaan tuttuja maisemia, kaikki piti olla ihan kunnossa, muija ja sen sisko, kun mä yhtäkkiä toteen, et missähän ne on. Ja sitte, muijan siskolla oli silloin kännykkä ja se olis tietty soittanu mulle, et missäpäin me ollaan, mut kun ei mulla ollut silloin. Et se lähti ihan tällöisestä. Sehän oli silloin vähän niin kuin ylellisyyttä, siihen aikaan toi kännykkä. Oli leuhkan näköstä. Mut sen takia se lähti liikkeelle. Sen jälkeen ei oo sitten eksytty mettässä.

Ja sitten puhuttiin pojalle, ni se sano että eihän tämä tällöinen oo tänä päivänä, ettei toista tavoita, mikään ongelma. Se meni suoraan konepisteeseen ja sano sitte että hyppääs ukko moottoripyörän taakse ja mennään käymään. Ei samana päivänä, mut sanotaan et se oli sit seuraavalla viikolla. Et se oli näin, että näin se tuli mulle niin kuin tietokonekin, poika sano et nyt se ostetaan.” (M6.)

Ensinnäkin matkapuhelin on tullut haastateltavalle, sitä ei ole hankittu tai haettu. Matkapuhelin on ujuttautunut haastateltavan arkeen sitä suoranaisesti kutsumatta tai hänen sitä haluamatta. Sen tulo onkin ollut pelkkää sattumaa, sitä ei ole mitenkään suunniteltu. Lisäksi poika oli loppujen lopuksi se, jonka vaikutuksesta puhelin ostettiin. Tämä oli hyvin tyypillinen skenaario siitä, kuinka matkapuhelin oli saatu – itse asiassa kukaan haastateltavistani ei ollut itse, omasta aloitteestaan hankkinut puhelinta. Lisäksi sen hankintaa selitettiin, kuten edellä, turvallisuusnäkökulman kautta.

”Kun veljeni sanoi mulle, et säkin ku kuljet yksinäs siäl, et eiks sun olis ihan hyvä hankkii semmonen matkapuhelin ja silloin oli nää än

äm teet. Se oli se yheksänviis, semmonen iso tämmönen mötikkä. No juu sitte mä olin ihan tyytyväinen, että veljeni mulle sitä suositteli, koska elämässäni ensimmäistä kertaa oikeastaan tielle jäin sit seuraavana talvena. Ja siitä se on sitte lähteny.” (N4.)

H: Miten saitte ekan kännykän? Sillon ei kuitenkaan ollu viel paljon kännyköitä?

”Ei paljon ollu, mut se niinku ostettiin mulle. Mä olin sillon niin kipee ja se oli hyvä olla sillon. Se oli ennen ku mä olin sairaseläkkeellä, et vois soittaa et tulee autolla tai noin ni pääsee kotiin tai muuta vastaavaa.” (N1.)

Molemmissa tapauksissa matkapuhelin on saatu tai hankittu perheen aloitteesta ja sitä selitetään turvallisuustekijänä. Kiinnostavaa on se, että turvallisuus ei ole ollut juurikaan oma huolenaihe, vaan muut perheenjäsenet ovat kehottaneet hankkimaan kännykän. Molemmat haastateltavat olivat hankkineet ensimmäisen matkapuhelimensa melko varhain, kun ne eivät olleet vielä yleistyneet. Siinäkin mielessä turvallisuusaspekti on käypä selitys. Taas kerran on siis sopivaa selittää asiaa ikääntymisen vaivoilla. Osa haastateltavista ei kuitenkaan halunnut 'myöntää' turvallisuusnäkökulmaa ja tällöin matkapuhelin olikin saatu täysin vastoin omaa tahtoa.

”Mä sain tän synttärilahjaks. Yllätys, yllätys. Mut emmää oo toivonukka tämmöst, mut mää sain tän kuitenkin. Mä en oo ite loppujen lopuks hankkinu, koska enmää tätä nii tarvii, mut tota noin, eihän lahjoille mitään voi. Eikä tätä voi oikeastaan palauttaakkaa mihinkää.” (N2.)

Tässä haastateltava jollain tapaa vihjaa siihen yleiseen stereotypiaan, joka on mahdollisesti ollut omankin perheen tausta-ajatuksena. Ikääntynyt tarvitsee matkapuhelimen, jolla hän tarvittaessa on saavutettavissa tai voi itse kutsua apua. Haastateltava kertoo itse loppujen lopuksi päätyneensä siihen ratkaisuun,

että ei kyseistä laitetta hanki, koska ei sitä tarvitse. Samalla hän vihjaa, että on niin sanotusti järkevä kuluttaja, joka pohtii tarkasti tarvitseeko kyseistä tuotetta vai ei.

Tarve, jonkinlaisen rationaalisen tarpeen löytäminen matkapuhelimelle, tuntuu olevan välttämätöntä. Myös Aula-Matilan (1999, 78) tutkimuksessa hyödyn kokeminen nousee päärooliin ikääntyneiden pohtiessa omaa tietokoneen käyttöään: *”Tietotekniikka liittyy pääasiallisesti hyödyn kokemuksen kontekstiin ja sellaisiin toiminnallisiin käytäntöihin, joissa ikäihminen käyttää tietokonetta välineenä”*. Hyvin samaan tapaan haastateltavat näyttivät perustelevan matkapuhelinta myös Mäenpään (2002, 110) ikääntyvien viestintävalmiuksia koskevassa tutkimuksessa, jossa hän nimeää matkapuhelimen käytön tärkeimmiksi motiiveiksi ikääntyneiden keskuudessa hyödyllisyyden ja turvallisuuden.

Järveläinen (1999, 23) on paikallistanut saman tyyppisen diskurssin sosiaalipsykologian pro gradu-tutkielmassaan kännykän ja sen käytön diskursiivisesta jäsentymisestä nuorten keskuudessa: *”Käytännöllisyys-repertuaarissa kännykkää ja sen käyttöä lähestytään järjen ja rationaalisen asenteen kautta, jolloin tunnusomaista on kännyköiden tarkasteleminen realistisesta, järkevästä ja koko kännykkäilmiötä tavallaan ’maanpinnalle painavasta’ näkökulmasta”*. Tässä repertuaarissa erityisen keskeiseksi muodostuu käsitepari tarpeettomuus/tarve. Nuorten puheessa esiintyy siis sama ilmiö kuin haastattelemani ikääntyvien selonteoissa. Oikean ja tarpeeksi vakuuttavan tarpeen näyttäminen on kännykän ostossa ja käytössä välttämätöntä. Tällainen tulkintarepertuaari juontaa juurensa Järveläisen mukaan suomalaisessa yhteiskunnassa kulttuurisesti korkealle arvostetuista attribuuteista, kuten harkitsevuus, järkevyys ja nimenomaan käytännöstä lähtevä ’oikea’ tarve. Tämä tulkintakehys kuitenkin merkityksellistyy nuorten ja ikääntyneiden puheessa eri tavoin: nuoret tuottavat kännykän tarpeellisena välineenä, kun taas haastattelemani ikääntyneet tuottavat sen ’turhuutena’. Siinä missä nuoret johtavat tarpeensa ulkoisista käytännön seikoista, kännykän ollessa pakollinen työn, yhteydenpidon ja asioiden hoitamisen sujumisessa, ikääntynyt toteaa, että sille ei ole käyttöä.

“Ja sitte kuitenkin tuttavat ja naisystävä oli taas yhtenä mukana sitte taas, et pitäis hankkii kännykkä. Siitäkin mä olin samaa mieltä, etten mä tarvii sitä, ei mul oo mitään käyttöä sille. Mä en oo niin tärke ihminen, et pitäis saada joka paikasta kiinni. Mut kyllä toi painostus sitte siinä sen verran vaikutti, että kun mä näin tämmösen kuustuhattasataviiskymppisen, ja kuulin et se ois hyvä kännykkä niin, sitte ku näin sellasen ni ajattelin et voin, ku ei se ees oo hirveen kallis. Ni mä otin sen.” (M3.)

Matkapuhelimella ei näytä olevan paikkaa haastattelemini ikääntyneiden käytössä, mutta silti sen hankkimista ohjaa jonkinlainen sosiaalinen pakko. Matkapuhelin ilmestyykin arkeen synnyttäen selontekovelvollisuuden. Oma turvallisuus on hyväksyttävä peruste, mutta jos tätä ei ole halukas käyttämään, täytyy vahvasti tuoda esille se, että matkapuhelin on omalla kohdalla turha 'vempain'. Matkapuhelimen merkityksiä tutkineet Kopomaa (2002), samoin kuin Kasesniemi ja Rautiainen (2001), korostavat matkapuhelimen tarjoamaa tunnetta kyvystä hallita monimutkaistuvaa arkea. Niin työssäkäyvät kuin nuoret tarvitsevat matkapuhelinta kaikessa kiireessään, hoitaessaan lukuisia sosiaalisia kontakteja. Eläkkeellä olo näyttää kuitenkin hävittävän oikeuden kiireeseen ja tarpeeseen hallita omaa arkea, miksi siis eläkeläinen tarvitsisi matkapuhelinta? Tämä tulkintakehys näytti vahvasti muokkaavan matkapuhelimesta tehtyjä selontekoja ja tarvenäkökulma esiintyi myös tietokoneen ja internetin käytöstä tehdyissä selonteoissa. Toisin kuin matkapuhelin, tietokone ei kuitenkaan synnyttänyt kielteistä ”en tarvitse sitä”-puhetta, vaan sille oli pikemminkin jo löytynyt selvä paikka sekä tarve haastateltavieni arjessa.

”On mulla tietokone tuolla ylhäällä. Siitä käytän lähinnä tota kirjotusta noissa, kun teen noita eläkeläisten juttuja. Lähinnä kirjotuspuolta ja sitte jonkun verran – jonkun verran tota noin – niin no laskut maksan soolon kautta kyllä pankkiin ja... Se on paljon helpompaa, kuin mä juoksisin noitten kirjokuorien kanssa – taloudenhoitajana... Kyllä mä ne hoidan tietokoneen kautta ja sitten noin tota jonkun verran lähetän näitä viestejä.” (M7.)

H: Käytättekö tietokonetta?

“Joo, työasioissa nimenomaan. Ja sit mää, nii... innostun kirjoittelemaan. Mää kirjottelen öisin kaikennäkösiä novellinpätkiä ja tommosia. Ja nuorena likkana kirjottelin Reginaan ja vaik en rakkaudest mittää viäl tiännykkää. Vaik sillon ikinä ollu kettän viäl pussannukkaa, nii kirjottelin kiihkeistä suudelmista ja kaikista tämmösistä. Kyl mää joka päivä Internetis käyn ja joka päivä laskut maksan kaikki. Internetin kautta mä maksan sen kahvion laskut kaikki. Kaikki ni netin kautta ja.” (N1.)

Varsinkin työasioihin liittyen, 'järkiperustaisissa' askareissa, tietokone oli osoittautunut käteväksi apuvälineeksi, joka ei selittelyä kaipaa. Jälkimmäisen haastateltavan kohdalla sen käyttö oli ylettynyt jo harrastustenkin pariin, tosin se vaatii jonkin verran perustelua; kirjoittelu kun on vanha harrastus nuoruusvuosilta. Tietokone ja sähköposti ovat siis nykypäivää, osa kaikkien arkea.

”Nyt kaikil on sähköpostiosoitteet ni lähetän tosta sitte sähköpostia”.
(N2.)

Tietokoneen käytön suhteen selityselvöllisyys olikin kääntynyt niin päin, että selonteon vaati se, että sitä ei käyttänyt.

”Eikä kotonakaan ole tietokonetta ja siihen taas on vähän syynä tämmönen, että mä oon vähän sähkölle allerginen ihminen, joka tota... Mul kaihi leikattu toisest silmäst, semmonen tapaturma... Kaihini määräs ettei yhtään, et mul on ihan omat ongelmat tota asiaan, et miks mä en käytä.” (N4.)

Tietokone ja internet näyttävät kesyyntyneen yhteiskunnassamme siinä määrin, että ne ovat löytäneet paikkansa myös ikääntyneiden keskuudessa. Tietokoneen jaetut merkitykset ovat siis myös ikääntyvien omaksuttavissa,

toisin kuin matkapuhelimen, joka on laitteena kulttuurisesti huomattavasti monimuotoisempi. Kesyntymisprosessin vaiheista tietokone näyttäisi saavuttaneen vaiheen, jossa se on liittynyt osaksi arjen käytäntöjä (Aune 1996, 94). Jossain määrin se on saavuttanut jopa konvertiovaiheen, joka näkyy niissä tavoissa, joilla tietokoneen käytön välityksellä viestitään kulttuurisia arvoja. Tästä esimerkkinä voisi nähdä haastateltavien puheen omista taidoistaan liittyen esimerkiksi sähköpostin käyttöön, joka viestii tietoteknisten taitojen ja jopa tietynlaisen aktiivisuuden tärkeydestä. Tietokoneista on tullut osa arkisia askareita ja yhteydenpitoa ja ne ovat hyväksyttäviä, elleivät jopa 'pakollisia'. Tämä on mielenkiintoinen jatke Haddonin ja Silverstonen Isossa-Britanniassa tekemälle tutkimukselle vuodelta 1996, jossa 58...75-vuotiaiden media- ja tekniikkasuhdetta tutkittaessa tietokone osoittautui vielä täysin ei-kesyntyneeksi ikääntyneiden keskuudessa.

Oman otokseni puitteissa suomalainen tietoyhteiskuntakehitys ja sen luoma paine näyttäytyvät suhteessa tietokoneen käyttöön, joka tuntuisi olevan melko uusi kehityssuunta, kuten seuraava tarina osoittaa. Kyseinen haastateltava oli ollut kymmenisen vuotta eläkkeellä ja kertoo viimeisistä työvuosistaan, jolloin ei ollut suostunut opettelemaan enää tietokoneen käyttöä.

"Eei... Kun mä olin tyhmä työmaailmassa – ja viimiset kaks vuotta, kun olin valtiolla, niin siellähän oltiin pelkästään tietokoneen ääressä. Elikä – elikä mul oli käsikortistot tehty siihen mennessä kaikki, ja mun olis tarvinnu se kahden vuoden aikana ajaa ne koneelle siellä ja lähteä siihen, että ois pitäny – mää sanoin, mää en tuohon enää. Mää tässä lähden eläkkeelle kahden vuoden päästä. Mä en enää sitä opettele. Pistin tietokoneen vaatekaappiin pöydältä, ja hullu olin. Mä oon myöntäny sen moneen kertaan, että mää hullu olisin siellä saanu täyden opetuksen. Ja enkä, enkä... Mulla sillan siis löi vastaan, et en enää ala näin suureen hommaan, kuin tää. Niin tota, mää ajattelin, et hitto soikoon, emmä ny siihen ala. Ois vieny niin paljon aikaa. Olin hullu – siis täysin hullu. Ja sitte ku jäin eläkkeelle ja rupes sitä aikaa olee, ni tuli mieleen, et sitähän vois vielä kokeilla. Ja näin se tuli vasta tähän eläkeläisten

toimintaan hankittua. Mul ois ollu hyvää aikaa kaks vuotta opetella, ku mä näin ajattelen jälkikäteen.” (M7.)

Kyseinen tarina on hyvin latautunut itsesyytöksellä, jossa haastateltava myöntää, kuinka hullua ja tyhmää oli kieltäytyä tietokoneen käytön opettelusta. Kielteinen asenne tietokoneita kohtaan onkin muuttunut vasta hänen jäätyä eläkkeelle. Voikin olla, että haastateltava on kokenut tietokoneen käytön opetteluun eläkkeellä huomattavasti miellyttävämmäksi, kun työn ja työyhteisön asettamia paineita ei enää ole.

Vaikka tietokone näytti kesyyntyneen osaksi arkea, se kuitenkin merkityksellistettiin etupäässä hyötyvälineenä. Tarpeella perustelu esiintyi siis edelleen tietokoneesta tehdyissä selonteoissa.

“Eliikkä on semmonen vanha tietokone tääl kotona, mis oli kaikennäköstä, mitä tarvitaan.” (N1.)

“Hyvin paljon tarviin internettiä, mut en käytä sitä mihinkään tämmöseen ostohommaan, enkä osta sieltä mitään.” (N2.)

Jossain määrin haastateltavien puheessa esiintyi myönnytyksiä siitä, kuinka varsinkin internet saattoi viedä myös mukanaan. Tosin silloinkin 'järki' vei lopulta voiton.

”Sitä varten täytyy pitää nää kaks puhelinta, koska molemmissa päissä työskennellään. Ja kyl sitä joskus tulee vähän lltalehtekin luettua ja sitten noin ja vähän noita uutisia katteltua, mut vähemmän. Mut sillon kun sen avaa, ni sillon tulee kyllä seikkailtua. Määhän kattelin sieltä nyt tässä justiin noita... noita puutarha-kasveja ja mä otin siältä niinkun niitten... vähän niinkun ohjeita ja tietoja niistä kasveista. Siin ois menny koko yö jos mä olisin... Siäl oli niin jumalattomasti niitä.” (N2.)

Tähän osaltaan liittyi myös pelko internetiä kohtaan. Internet esiintyi paikkana, jonne saattoi eksyä ja jossa tahtomattaan voi joutua maksulliseen palveluun.

”Kyllä se kato ku se on semmonen asia, et en osaa tota amerikan lontoota yhtään. Se on niin hankalaa, kun siellä on, kun siellä liikkuu. Se on katto semmosta tunaamista välillä. Jos on ihan suomenkieltä, ni sen kanssa pärjää. Vaikka kyllä joskus tulee semmonen tunne, että kun siellä internetissä selaa ja aina menee eteenpäin, ni tulee sellanen olo, et ymmärräkö mää kaikkea sitä mitä mää teen täällä. Mut ei vielä ainakaan väärään paikkaan oo menny, ei oo kukaan laskua lähettäny, et menny ilmeisesti ihan oikein.” (M6.)

Vielä vahvemmin tarvediskurssi esiintyi matkapuhelimen yhteydessä. Varsinkin puhuttaessa mahdollisista omista tarpeista ja toivomuksista liittyen matkapuhelimeen, selonteot olivat hyvinkin välinpitämättömiä ja asia kuitattiin lyhyesti tarpeen puuttumisella.

”Et tottakai nimihaut ja tommoset mut emmää, emmää muuta tartte.” (N1.)

”Kuule kun mä oon näinkin vanha jo, ni kyl nää täs jo riittää”. (N2.)

Jälkimmäinen lausahdus vetoaa ikään ja käyttää niinkin vahvaa ilmaisua kuin 'näinkin vanha', jonka käyttöä muissa yhteyksissä visusti kartettiin. Tarvediskurssin funktio olikin kahtalainen, toisaalta sillä ylläpidettiin jaettua merkitystä ikääntyneistä, jonka mukaisesti ikääntynyt ei tarvitse matkapuhelinta. Toisaalta se nojautuu myös toiseen tulkintakehykseen, joka velvoittaa ikääntyneitä toimimaan niin sanotusti 'arvonsa mukaisesti', eli kuluttamaan järkipäisesti. Jälkimmäinen lainaus voidaan tulkita myös toisella tapaa funktionaalisenä: vetoamalla vanhuuteen haastateltava voi saada anteeksi sen, että ei mahdollisesti tiedä matkapuhelimen ominaisuuksista tai että ei ole kiinnostunut niistä.

7.2.2. Järkikäyttäjä

Hyöty- ja tarvenäkökulmaa painottava puhe sitoutui niin sanottuun järkikäyttäjädiskurssiin, jota käsittelen seuraavaksi. Ikääntyneitä näyttää velvoittavan jonkinlainen järkiperäisyys ja toisaalta säästeliäisyys. Heidän oletetaan käyttäytyvän ja kuluttavan järkevästi, haaskaamatta rahaa minkäänlaiseen turhuuteen. Tätä ominaisuutta, samalla tavalla kuin heidän itsensä esille tuomaa työn teon arvostusta, voidaan myös ymmärtää osana näiden ihmisten historiallis-kulttuurista viitekehystä. Työn tekeminen ja säästäväisyys ovat saattaneet olla välttämättömyyksiä, mutta toisaalta ne konstruoiduvat myös arvoiksi, joilla ihmistä mitataan. Toisaalta, kuten Järveläisen (1999) tutkimus osoittaa, suomalaiset protestanttiset arvot, jotka painottavat vaatimatonta, kovaakin elämää helpon ja mukavan elämän kustannuksella, toimivat vahvana tulkintakehyksenä myös nuorten tavassa merkistyksellistä matkapuhelinta. Ikääntyneiden kohdalla tämä arvomaailma näyttyy kuitenkin vielä selvemmin, kuten seuraavassa otteessa, jossa haastateltava puhuessaan internetin käytöstä tuottaa selonteon kurjuuden kokemisen ymmärtämisestä.

”Mut niin maksaa se kyl täälläkin. Et ei me internetissäkään ihan sillain vaan... niinkun ihan vaan kovalla halulla mennä, et kyl me vähän niinkun asian tynkää on, mutta vaikka mä avaankin sen. Ainoo mihin sen sitte avaa, jos ei oo mitään tehtävää, ni pelaa pasianssia. Että kyllä sitä kun on eläkkeellä, pitää hiukan ajatella, mihin sitä rahansa pistää. Koska tää EU-homma, nosti mun mielestä hintoja niin paljon ja on tehny vaan pelkkää pahaa kaikessa eikä mitään hyvää vielä. Et mitä luvattiin ni... Luvattu on muttei täytetty! Et ei mul sikäli mitään... mul on hyvä eläke. Mä oon ollu sikäli onnellisessa asemassa, mul ei oo koskaan siis ollu rahapula. Ja se tekee ihmisen elämän jo helpoks. Se on kauhee. Mä oon ainakin ymmärtäny sen, että... Ja sitte ku mä oon ollu seurakuntatyössäkin niin kauan ni mä oon todella nähny mitä se on. Ja sitte mä oon lapsena asunu Amurissa. Et noin, en mää oo ruusuilla tanssinu koko elämää. Että nyt sitte vasta aikuisena.” (N2.)

Haastateltava on itse hyvässä taloudellisessa asemassa, mutta tuo puheessaan esille sen, että on nähnyt kaikenlaista ja on itsekin nuoruudessaan kokenut elämän kurjemman puolen. Näyttää siltä, että eläkkeellä oloon kuuluu tietynlainen vaatimattomuus ja kiitollisuus, minkäänlaisen 'retostelun' ollessa sopimatonta. Tämä diskurssi on yhdistettävissä vanhempiin sukupolviin, mutta myös nuoriin. Järveläisen tutkimuksessa nuoret, puhuessaan matkapuhelimesta, pyrkivät käytännöllisyysrepertuaarilla välttämään joutumasta luokitelluksi huomionhakuisten statuskäyttäjien joukkoon.

Selonteot säästäväisyydestä tuotettiin suhteessa eläkeläisyyteen. Ei siis puhuttu varsinaisesti myöskään itsestä vaan eläkeläisistä yleensä.

“Semmosen mä haluaisin, mut poika ei suostu et semmosta vielä ostetaan. Eikä ittellä oikee... Sehän maksaa melkein kuus tonnii vanhas rahas. Ei eläkeläisel oikeen oo varaa semmoseen.” (N1.)

Säästäväisyys sitoutui jonkinlaiseen järkevyyteen, ikääntyneet ovat siinä mielessä varsinkin nuorison yläpuolella, että he eivät tuhlaa (vähiä) rahojansa mihinkään, mitä he eivät todella tarvitse. Tällä puheella siis tuotettiin vahva eronteko myönteisellä tavalla nuorempiin ihmisiin.

“Hetkinen, tätähän mä koitin kännykällä tätä chättäilyä, se olikin mielenkiintoista, mutta sitten mä totesin että ei jumalauta, täähän voi tulla kalliiks. Ja sillon mä ajattelin, että en mä kyllä enää. Siinähan tekee äkkiä pirusti laskua. Sen takia mä sitä kokeilin, katos kun ton vaimon siskon tytär, joka oli kuudentoista, sai sellasen laskun, että äitensä meinas hermostua, se oli peräti viidensadan edestä. Satasella piti vaan, mut tuli viiden sadan edestä. Siellä oli vähän ihmetelty, että kuinka se oli mahdollista. Musta vaan tuntuu, että siellä ei ollut sitä saldorajaa laitettu sillä kertaa. Mutta en mä, kyllä se kokeilu loppu sitten siihen. Se on nuorempia varten se sellanen chättäys.” (M6.)

Television keskustelupalstan kokeileminen oli ollut uhkarohkea teko, jolle täytyy löytyä oikeutus. Vaikka se ehkä olikin ollut mieleenkiintoista ja jopa hauskaa, sen kokeilu jäi yhteen kertaan. Samalla tavalla seuraava selonteko rakentaa kuvaa järkevistä käyttäjistä, jota jopa ärsyttävät erilaiset hupiviestit, joita puhelimeen tulee liikaakin. Osaltaan tämä puhe viestii myös pelosta erilaisia internetiin ja matkapuhelimiin liittyviä palveluita kohtaan. Pelosta puhuttiin yleensäkin vähän, mutta juuri tässä yhteydessä ne oli sopivaa tuoda esille ja silti säilyttää omat kasvot. Rationaalinen käyttö, perustoimintojen käyttö, jotka hallittiin, oli toisaalta strategia, jolla vältettiin eksyminen sellaisille käytön alueille, joista olisi saattanut syntyä vahinkoa. Toisaalta diskurssi rationaalisesta käyttäjästä vahvisti eläkeläisistä ja ikääntyneistä tuotettuja merkityksiä ja samalla peitti mahdollisen uuteen tekniikkaan liittyvän pelon ja epävarmuuden.

“Joo, ei mulla oikeestaan niitä hupiviestejä tuu, koska emmä ittekään lähetä. Se on siitä kiinni paljon. Et mä oon joskus niitä saanu, ni mää että älkää nyt tollattee mulle enää laittako, kun nuoriso laittaa kun... mä voin näyttää täältä ku me ollaan tässä järjestössä, ja meil on tämmönen kaavio, ja sit siäl saa joku päähänsä, et nyt pannaan vapputerveiset tai jotkut aika hassut terveiset. Niin, ni sit ku se menee kaikil täällä näin ni tota ja siitä leviää. Niit saattaa sit sama asia tulla jollekin toisenkin viestissä. Sitte on näitä tämmösiä, mitä voi varmaan ostaa tai jostaan sinne niin näinkö. Jos kaikenlaisia tähtiä ja muita tervehdyksiä. Sitte ku tulee vähänkin tämmönen, ni mä luulen että jaaha tää on joku joka rahastaa mua! Äkkiä kiinni ja pois! Kun niitäkähän tulee. Erilaisesta yritetään.” (N4.)

Pelko saatettiin tuoda myös avoimesti esille, kuitenkin perustellen se oman säästeliäisyyden kautta.

”Sitä mä pelkäsinkin, et opinko mä sitä käyttään. Kalliita ja hienoja vehkeitä ostetaan, mut oppiiko sitä käyttään”. (M6.)

Matkapuhelimesta tuotetut merkitykset painottivat etupäässä sen tarvekäyttöä. Tämän vuoksi toiveet matkapuhelimen suhteen olivat hyvin vaatimattomia ja painottivat sen 'asiansa ajavaa' luonnetta.

"Eei... Ei siinä tartte olla mitään kauheita värejä. Kun mä oon vaan ajatellu, et se oo mikään lelu." (M7.)

"Mä en tiedä kun, mun täytyy aina sanoo, että kun mä otan sen käteeni, niin esimerkiks kun se puhelin, se oli, niin siinä oli se, että täyty kääntää se kansi ylös ennen kuin pääsi puhuun. Ja tää oli se, kun mun mielestä se ei, taikka se ei sovi, kun se ei kerta kaikkiaan sovi käteen, niin ei sovi sitte. Ja sitte oli vielä yksi, kun sen otti käteen, se oli, se ei niinkuin sopinut nyrkkiin. Mutta ei se, sanotaanko että jos toi malli muuttuis ihan miksikä hyvänsä, niin se että se on vaan käteen hyvä." (M6.)

Matkapuhelimen ulkonäköön ei myöskään tuntunut olevan soveliasta kiinnittää huomiota, vaan tässäkin painottui järkevyys.

"En mää tartte mitään värikuoria, ku se toimivuus on niinku tärkeempää... aika ankean näkönen esteettisesti, mutta asiansa ajaa. Ei mulle toi esteettisyys niin kauheesti merkkää, tässä asiassa." (M5.)

Matkapuhelin ei näyttänyt vielä saavuttaneen ikäänntyneiden keskuudessa samanlaista identiteetin esittämisen välineen asemaa, kuin nuorison keskuudessa. Lingin ja Helmersenin (sit. Kasesniemi ja Rautiainen 2001, 195-196) nuorisoa koskevan tutkimuksen mukaan matkapuhelin viestii käyttäjänsä teknisestä kompetenssista sekä taloudellisesta asemasta. Matkapuhelin ja internet toimivat jossain määrin teknisen kompetenssin viestijöinä, tosin vain kontekstissa, jossa puhe sijoittui oman ikäryhmän puitteisiin. Kuitenkin taloudellisen aseman suhteen puhe toimi miltei vastakohtaisesti. Ensinnäkin,

oma taloudellinen tilanne tuli esittää hyvin vaatimattomasti, ja toisaalta matkapuhelin merkityksellistettiin tavalla, joka pudotti sen hyvin vaatimattomaan rooliin. Matkapuhelimen merkitys ikääntyneen ihmisen elämässä oli vasta neuvottelun alla ja näin ollen myös oma identiteetti suhteessa siihen oli hauras. Tätä viestii myös seuraava puheenvuoro, jossa haastateltava tuottaa itsensä naisena, jonka itsestään selvään rooliin kuuluu kiinnostus muotiin. Matkapuhelin ei kuitenkaan asemoidu tähän puheeseen.

”Muotiahan mä seuraan tietenkin, joka kuuluu kaikille naisille. Et on kiinnostunut vaatteista kengistä kaikista. Meikeistä, kampauksista, kaikista semmosista, mutta en tota noin osaa yhdistää kännykkää... Oon mä nähny niitä vaihtokuoriakin. Justiin ku käytiin tossa Koskikeskuksessa siinä kännykkäkaupassa laittamassa miehen kännykkään toi uus mikrosiru, koska sil oli osoitteita jo niin paljo, et se oli täys, ni siihen laitettiin isompi. Ni siällähän mä näin niitä kaikennäköisiä, oli värillistä oli kuviollista. Ja mä kysyinkin sitte, että mihin näitä tarvitaan. Se sano, että kyllä näitä nuoriso käyttää. Se on niillä trendikästä. Sehän on toi nuoriso, mä lasken nuorisoon tommostet vielä vähän päälle kaksikymppisetkin, mutta sitte ku tullaan jo kolmenkymppin rajalle, ni alkaa olla jo ihan toisenlaisista trendeistä kysymys. Että se tulee samalla mitalla, kun noi bemarit ja mersut ku noi hienostokännykätkin. Nyt tuli joku hienostokännykkä. Mikäs se oli se timanttikännykkä?” (N2.)

Haastateltavan selonteossa hän tuottaa itsensä naisena, joka seuraa tiiviisti aikaansa. Samalla hän esittää miehensä kokeneena matkapuhelimen käyttäjänä, jonka SIM-kortti on pitänyt vaihtaa suurempaan, koska vanhassa on muisti käynyt vähiin. Hän tekee kuitenkin selvän rajanvedon kontaktitietojen ja kännykkäkuorien välille. Jälkimmäiset ovat sitä turhuutta, jota nuoriso vielä havittelee, mutta jonka yläpuolella hän itse jo on.

7.2.3. Varmasti tarpeellinen, mutta ei vaan minulle

Matkapuhelin synnytti selityselvöllisyyden niin puhuttaessa sen hankinnasta kuin sen käytöstäkin. Matkapuhelin oli tullut monen elämään perheen painostuksesta ja sen käytölle yritettiin hakea perusteltua tarvetta. Tietokone ja internet taas olivat kesyntyneet siinä määrin, että ne olivat tulleet osaksi päivittäisiä askareita synnyttämättä enää sen suurempaa perustelun tarvetta, joskin tuotiin esille se, että niiden käyttö oli etupäässä järkevää hyötykäyttöä. Tietoyhteiskuntakehityksen kontekstissa tietokone ja internet tuntuvat merkityksellistyneen tavalla, joka tekee niiden käytöstä 'pakottavan' osan jokaisen, myös ikääntyneen ihmisen arkea. Matkapuhelin ei kuitenkaan jakanut samoja merkityksiä, vaan se edelleen haki rooliaan haastattelemieni ikääntyneiden arjessa. Tämä on siinä mielessä mielenkiintoista, että itse asiassa matkapuhelimet ovat luvullisesti mitattuna paljon yleisempiä sekä koko Suomen väestön että ikääntyneiden (60...74-vuotiaiden) keskuudessa kuin tietokoneet, ja varsinkin internet. Näiden lukujen valossa olisikin voinut olettaa, että kuvaamani tilanne olisi ollut vastakkainen matkapuhelimen ollessa hyväksyttävämpi osa arkea kuin tietokone.

Tietokoneen käyttämättömyys synnytti siis selityselvöllisyyden. Vaikka tämä ilmiö oli selvästi enemmän havaittavissa tietokoneen käytön suhteen, sitä esiintyi myös puheessa liittyen matkapuhelimiin. Ensinnäkin matkapuhelimen käyttöä koskevista ongelmista ja peloista puhuttiin hyvin vähän. Tällaisia mainintoja esiintyi harvoin ja ne tuotettiin hyvin neutraaliin ja pinnalliseen sävyyn. Myös Aula-Matilan (1999, 70) haastatteluissa toistui sama ilmiö: tietokoneen käyttöön liittyvät fyysiset toiminnot, kuten näppäimistön ja hiiren käyttö eivät erityisesti tulleet esiin ikäihmisille ongelmia tuottavana.

H: Minkälainen tää tekstiviesti on teidän mielest käyttää? Onks se vaikee vai?

"ei se mun mielest mikään vaikee ol. Nyt kun sen osaa. Mut ainoohan se on tää kun pitää kirjottaa ja... hirveen pieniä noi... ja

kestää vähän ennen ku tätä oppii niinkun kirjottaa. Mullahan on tässä tää sanakirja, että se muistaa ne sanatkin.” (N2.)

Matkapuhelimen käyttö oli saattanut olla, tai oli edelleen jossain määrin hankalaa, mutta siitä vaiettiin. Tämän tyyppinen puhe sitoutuu taas kerran rakennettuun kuvaan eläkeläisistä ja ikääntyneistä – ongelmat ja niistä puhuminen liittyvät vanhuuteen. Lisäksi matkapuhelimen käytössä koetut ongelmat saattoivat liittyä juuri näytön ja näppäinten kokoon, ja sen myöntäminen olisi vain vahvistanut yleisiä stereotypioita. Vaikka ongelmista vaikeneminen tai niiden vähättely varmasti osaltaan liittyi ikääntymisen konstruointiin, en haluaisi kuitenkaan jättää huomioimatta toisenlaista näkökulmaa: ongelmista ei puhuta, koska ne eivät ole kovinkaan merkityksellisiä tai eivät vaikuta päivittäiseen elämään.

“Ei mulla oo tietoo. Kun on puhelin, niinko mullekin pelkästään puhumista varten vain. Että mä en tarvii niitä muita toimintoja siinä ollenkaan. Enkä osaa käyttääkään, enkä oo ees opetellu.” (M7.)

H: Oliko se käytön opettelu muuten hankalaa? Ihan tämä soittaminen?

”Ei, ei minkäänlaista soittamiseen liittyvää. Emmä oo siihen viäkään opetellu siis mitään lisä-älykkeitä. Mää ajattelen et mul on puhelin puhelinlaitteena eikä tarvii olla muuta varten”. (M7.)

Kyseinen selonteko on melko vahva esimerkki, mutta kuvaa hyvin sitä välinpitämätöntä asennetta, joka kuului läpi suuressa osassa haastatteluja. Haastattelutilanteissa saattoi havaita, että matkapuhelimista ei yksinkertaisesti ollut kiinnostavaa tai niistä ei jaksettu puhua. Puheenvuorot olivat lyhyitä ja puhe kääntyi helposti muihin aiheisiin. Uskaltaisinkin vetää tästä käyttäytymisestä sellaisen johtopäätöksen, että ainakin tutkimuksen tekohetkellä matkapuhelimen rooli oli melko vähäpätöinen haastateltavieni arjessa, joskin myös jännitteinen. Osa käytti matkapuhelinta hyvinkin paljon ja osa oli sen käyttöä vasta opettelemassa, mutta selvästikään matkapuhelin ei suuresti

horjuttanut heidän arkensa tasapainoa. Ehkä tämänkin vuoksi sen rooli suhteessa ikääntymiseen ja toisin päin oli niin epävakaa, koska se ei ollut vielä joutunut juurikaan kesyttämispaineen alle. Tekemäni haastattelut ovat mielenkiintoinen analyysin kohde, sillä niissä haastateltavat joutuivat muodostamaan merkityksiä näille uusille teknologioille, jotka olivat saattaneet tulla heidän arkeensa ilman suurempaa merkityskamppailua. Olisi kuitenkin mielenkiintoista tutkia tätä ilmiötä niin sanotusti vastakkaisesta näkökulmasta tekemällä haastatteluja liittyen esimerkiksi yleensä ikääntyneiden arkeen ja tarkkailla sitä, kuinka ja nousevatko matkapuhelin ja yleensä uusi teknologia esille heidän puheessaan.

Vähäisiä mainintoja ongelmista ja hankaluuksista liittyen matkapuhelimen käyttöön voi tulkita myös kontekstinäkökulmasta. Ensinnäkin tulee ottaa huomioon haastattelutilanne, jossa haastateltavat edustivat matkapuhelinvalmistajaa, joka osaltaan saattoi synnyttää jännitystä ja estää puhumisen todellisista ongelmista, samoin kuin minkäänlaisen kritiikin esittämisen laiteita kohtaan. Jos kuitenkin ylettää analyysin haastattelukontekstin ulkopuolelle ja tarkastelee kulttuurisia viitekehyksiä, voi ajatella, että kulttuurissamme vallitsee laajemminkin tietynlaiset velvoitteet. Varsinkin nuorten keskuudessa matkapuhelin on paljolti sosiaalinen pakote ja toisaalta työelämässä jatkuva saavutettavuus on muotoutunut jopa normiksi. Ikääntyneet tuntuivat kamppaillevan näiden sosiaalisten koodistojen välissä. Toisaalta heidän ei ole hyväksyttävää lukea itseänsä työssä käyviin ja sitä kautta perustella matkapuhelimen tarpeellisuutta. Toisaalta he eivät kuitenkaan voi avoimesti myöntää ongelmiaan tai kielteistä asennetta matkapuhelimia kohtaan. Välinpitämätön puhe (ja asenne) toimivat siis myös puolustuskeinona. Vetoamalla vanhaan ikään voitiin oikeuttaa se, ettei olla kiinnostuneita matkapuhelimista tai ei tiedetä niistä. Osassa selonteoista, varsinkin liittyen matkapuhelimien toiminnallisuuksiin ja niiden tarpeellisuuteen, myönnettiin kuitenkin oma tietämättömyys.

“No mun mielestä siinä on aika paljon sellasta, mitä mä en tarvii. Ei ne välttämättä tietysti huonoja ole, mut tällä hetkellä ei oo tiedossa, mitä mä tekisin niillä monilla mitä tolla on. Noilla palveluilla taikka käyttöominaisuuksilla.” (M3.)

Haastateltava tuottaa perustelun ensin tarpeen kautta – ylimääräiset ominaisuudet ovat turhia, koska itsellä ei ole tarvetta niille. Heti perään hän kuitenkin vähättelee omaa mielipidettään ja myös omia tietojaan, hänellä kun ei vielä ole tiedossa mitä kaikilla ominaisuuksilla voi tehdä. Samalla tavalla seuraavassa otteessa haastateltava hyvin arasti mainitsee tietyn toiminnallisuuden olevan melko tarpeeton, joskaan ei kiellä etteikö se varmasti jollekin muulle ole hyvinkin tärkeä.

“Tässä on ainakin toi infrapuna, se on kyllä tässä mallissa ihan, en mä kyllä tiedä onko sitä muissa puhelimissa. Se voi olla jollekin tärkeekin, ei tartte kirjoitella numeroita, sen kun ottaa toisen puhelimesta suoraan. Mutta sitä mää en, oon mä yhden puhelinnumeron ottanu, yhden sähkömiehen puhelinnumeron ottanu sillä ja en mää sitä. Silloinkin mulle sanottiin, että paina siitä ja paina tota ja sitten kohdistat sen valon. Se oli tälleen, se on yks ainoo kerta kun mää oon sitä käyttänyt.” (M6.)

Vaikka matkapuhelimen hankinta ja sen omistaminen vielä selvästi synnyttivät selontekovelvollisuuden, oli havaittavissa siis myös vastakkainen velvollisuus, kielteisen asenteen vähättely tai peittely. Matkapuhelin ei ollut täysin kesyyntynyt ikääntyneiden arkeen tai löytänyt jaettuja merkityksiä, mutta silti ei ollut myöskään sopivaa avoimesti myöntää omaa kielteistä asennetta. Kielteiset maininnat matkapuhelimesta perustellaan järkevän käyttäjän kautta, kaikille ominaisuuksille kun ei omalla kohdalla ole tarvetta. Toisaalta tuodaan esille ymmärrys siitä, että on ihmisiä, joille nämä itselle turhiksi koetut matkapuhelimen ominaisuudet ovat hyvinkin tarpeellisia. Tätä kautta selittyy myös jo aiemmin käsittelemäni puhe ikääntyneistä omana käyttäjäryhmänään, joka tulisi huomioida tuotteiden suunnittelussa. Ikääntyneet tuotetaan muista poikkeavana ryhmänä, jonka kautta on sopivaa vaatia yksinkertaista laitetta, josta on riisuttu turhat ominaisuudet. Samassa yhteydessä on sopivaa myöntää se, että uudet laitteet tai niiden käytön opettelu eivät enää välttämättä jaksaa kiinnostaa.

”Niin ku mä tossa alussa sanoin, että tää on meidän kohdalla aika pienimuotoista tää käyttö. Että jos en tossa eläkeläisten toiminnassa olis, ni tuskin mä tietokonettakaan käyttäisin. Että kyllä tää aika pienimuotoiseksi jää tää meidän käyttö. Että, kun on ihmisiä, joilla on puhelin koko ajan kädessä. Onhan noita ollu lehdissä monta kertaa kirjoituksia siitä, että tällaset ikäihmiset haluais todella vaan sen, että sillä pystyy ottamaan yhteydet ja ois selkeä. Koska kyllähän se oppiminen alkaa meillä olemaan jo aika vaikeaa. Määkin oon jo yli seittämänkymppinen. Onhan se ihan selvä, ettei tässä oo sitä kiinnostustakaan. Kun vaaditaan, että pystyis sitä käytäntöön hoitamaan, ni se on jo riittävä, kuin se että alkais mitään ihan kauheita.” (M7.)

Aula-Matilan (1999) tutkimusaineistosta löytyy myös vastaavan tyyppinen selonteko, tosin tietokoneisiin liittyen, jossa haastateltava osoittaa tietävänsä tietokoneen mahdollisuuksista, mutta peitellysti ikänsä kautta tuottaa perustelun sille, miksi ei ole lähtenyt opettelemaan kaikkia uusia ohjelmia.

”Niitähän on niitä ohjelmia olemassa vaikka kuinka ja paljon, mutta se, että tarvitseeko mun kaikkiin sekaantua? Että nyt mä oon pikkuhiljaa alkanut ajatteleen, että eiköhän tuo nyt ala jo riittämään. Et sitte ku mä näissäkin systeemeissä pysyn mukana, niin voin mä sitten hakeutua johonki. Niitähän on miljoona ohjelmaa, kaikenlaista, todennäköisesti olemassa.” (Aula-Matila 1999, 64.)

Kiintoisa lisä tähän peiteltyyn kielteisyyteen oli sille vastakohtainen puhe, nimittäin selonteot jonkun tietyn laitteen haluamisesta, jota verhosi samantyyppinen peittely. Vaikka uudesta teknologiasta kielteisesti puhuminen näytti olevan jollain tapaa sosiaalisesti säänneltyä ja jopa kiellettyä, niin myös sille täysin vastakkaista puhetta säänneltiin samaan tapaan. Hyvin harva haastateltava uskaltautui avoimesti myöntämään sen, että halusi tai oli hankkimassa uutta matkapuhelinmallia. Jos näin kuitenkin tehtiin, tätä lausahdusta seurasi välitön kielto tai vähättely.

“No mun täytyy sanoa, kun en oo kovin paljon muita kännyköitä käyttäny, pojalla on, se vaihto tähän gee pee är ässään, sitä mä kattelin, ja siinä on mun mielestä parempi näyttö selkeesti. Se on niinku, sen verran kattelin ja annoin pois, et ei rupee mieli tekeen.”
(M6.)

Tässä haastateltavalla on selvä mieliteko, mutta se hukutetaan diskursseihin, jotka leimaavat yleensäkin ikääntyneiden teknologiasuhdetta. Ensiksikin haastateltava vähättelee omia tietojaan ja taitojaan ja tekee viittauksen poikaansa, joka tuo hänen sanomaansa tietynlaista totuusarvoa. Toiseksi uutta puhelinta perustellaan järkevyyden kautta, siitä kun on käyttökokemusta ja se on selkeästi parempi kuin nykyinen. Koko tämä selonteko pohjustaa mielitekoa, joka lopuksi kielletään itseltä. Hyvin samaan tapaan seuraavassa otteessa käytetään jo erottamiani diskursseja selonteon rakentamisessa, jossa haastateltava puhuu uudesta kommunikaattorista.

“Se on muuten aika kiva. Mul on tyttärellä se.”

H: Ootko sellasta muuten koskaan ajatellut hankkia?

“Emmää tartte ku mä voin kotona lukee sähköpostit. Ja niinku mä sanoin se on ikäkysymys. Mutta kyllä se liikemiehille ja edustajille se on varmastii hyvä, koska sä pystyt joka paikasta. Kun sä matkustat ulkomaille sä voit mistä vaan. Se on vaan viäl aika kallis.”
(N2.)

Haastateltava myöntää kyseisen laitteen olevan kiinnostava, ja vaikka ei edes vielä puhu sen haluamisesta, tätä myönnytystä seuraa välitön vähättely niin tarpeen kuin iän kautta. Hän viittaa jonkinlaiseen yleisesti tunnettuun ikäkysymykseen taustaoletuksena se, että eläkkeellä oleva ihminen ei enää tarvitse tällaisia laitteita, toisin kuin paljon matkustelevat liikemiehet.

7.2.4. Ikääntyneen ihmisen pelot

Analyysin lopuksi otan esille haastateltavien puheessa esiintyneet pelot teknologiaa kohtaan. Olen tähän mennessä analysoinut haastateltavien puhetta teknologiaan liittyvistä peloista ja etenkin ongelmista siitä näkökulmasta, että niistä tarkoituksenmukaisesti puhuttiin hyvin vähän ja peitellysti rakentaen näin tietynlaista ikääntyneen ihmisen kuvaa. Toisaalta olen katsonut tätä ilmiötä myös hieman enemmän faktalähtöisesti ja todennut, että ongelmista puhumattomuus voi viitata myös matkapuhelimen merkityksettömään rooliin ikääntyneiden elämässä. Kuitenkin tietokoneeseen ja varsinkin internetiin liittyen, jotka näyttivät haastateltavieni puheessa olevan pitkälti vakiintuneita osaksi arjen toimintoja, nousi esille hyvin vahvoja ja selvästi määritettyjä pelkoja. Olen päätenyt analysoimaan näitä pelkoja enemmän faktalähtöisesti, enkä niinkään osana ikääntymisen konstruointia tai teknologian kesytystä, sillä en näe näiden puheenvuorojen vahvasti sitoutuvan kyseisiin prosesseihin. En halua kuitenkaan jättää tätä puhetta täysin huomioimatta, koska sitä esiintyi melkein jokaisen haastateltavan puheessa. Toisaalta, tekniikkaan kohdistuvat pelot yhdistetään helposti juuri ikääntyneisiin käyttäjiin ja siksi näen, että niiden huomiotta jättäminen voi ihmetyttää tämän tutkimuksen lukijoita.

Osalla pelko liittyi luonnollisesti siihen, että esimerkiksi internetissä maksamista oltiin vasta kokeilemassa ja se oli outoa.

”Kyllä siinä varmaan oli tällästä pelkoa siitä, että jos mulle jää jotain tietoja tosta, jos mä esimerkiks maksan tosta, et muistaks mä kaikki poistaa sieltä ja kaikki tällaset. Kyllä siinä oli sellasta pientä. En nyt sanois pelkoa, mut pientä epäröintiä. Ei mulla siihen muuta syytä siihen ollu kait ku sitte se vaan ku mä opin sitä käyttämään ni, ei siitä enää sitte jääny sellasta. Se oli silloin vaan ku olin epävarma sen käytöstä.” (M3.)

Vastaavia pelkoja omasta selviytymiskyvystä digitaalisessa laiteympäristössä esiintyi myös Mäensivun (2002, 148) ikääntyvien viestintävalmiuksia koske-

vassa tutkimuksessa. Varsinkin internetin sisällön hahmottaminen koettiin hankalana, monimutkaisena ja sekavana. Aula-Matilan (1999, 66) tutkimuksessa taas internetin äärettömät tietovarannot koettiin ahdistaviksi. Haastatteluissa internet esiintyikin vieraana paikkana, jossa saattoi tahtomattaan joutua oudoille sivuille. Toisaalta pelot liittyivät paljolti siihen, että joku pääsee käsiksi omiin tietoihin ja voi käyttää niitä hyväkseen. Ymmärrettävästi varsinkin maksaminen internetissä herätti epäluuloja, jotka eivät myöskään hevillä katoa.

“Mut kun siitä internetistä, kun mä sinne menen, ni jotenkin mä aina vaan epäilen. Tietysti se on turhaa se epäily, kai ne. Mut jos siellä, ku mä annan tilinumeroni, ni, joku kaappaa kaiken mitä siellä on, ei siellä kyllä paljon koskaan oo mitään ollutkaan. Jotenkin, jotenkin, en oo vielä saanu sitä luottamusta.” (M6.)

Tämä ilmiö ei kuitenkaan rajoitu vain ikääntyneisiin käyttäjiin. Tilastokeskuksen Suomalaiset ja tuleva tietoyhteiskunta-tutkimusprojektin vuoden 2002 tulosten mukaan yli 30-vuotiaista suomalaisista 80 % oli samaa mieltä väitteestä hoidan asiani mieluummin puhelimella kuin kirjeillä tai tietokoneyhteyksillä. Mielenkiintoista on se, että samassa tutkimuksessa laadittu tietosuojapelkojen mittari osoittaa, että molempiin ryhmiin, sekä ryhmään "pelkää" että ryhmään "ei pelkoja", kuuluu vajaa neljännes suomalaisista. Ihmisten käyttäytyminen näyttäisi siis kertovan toista, kuin mitä he sanovat. Saman tutkimusprojektin vuoden 1999 tulosten mukaan kun verkon tarjoamien uusien palvelujen ja viihdemuotojen käyttö oli kokonaisuutena katsoen hyvin vähäistä ja nuorten miesten joukossakin, jossa käyttäjiä oli eniten, vain alle viidennes käytti uusia verkon tarjoamia palveluja.

Osaksi internetiä koskevat pelot saattavat liittyä yleisemmin ikääntyneen elämänvaiheeseen ja tapaan jäsentää maailmaa. Pelkotilat esiintyvät vahvemmina ja ulkomaailma koetaan uhkaavana. Tämä tulee esille seuraavassa puheen-vuorossa, jossa haastateltavaa on pyydetty selittämään tuntojaan

liittyen paikantamiseen. Puhe kääntyy lopuksi kovin yleiselle tasolle, pelkoihin yleensä rikollisuutta kohtaan.

”No siis siinä mielessä, jos se ois et ketkä pystyy paikantaa. Kaikkien ei tarvii pystyy paikantamaan. Että mä sanoisin, et justiin ku tiellä liikku niin paljon ja mäkin kuitenkin havaitsen yhtä sun toista. Et tämmöset rikollisliigat ja tämmöset, niin niitten ei sit pitäis saada paikannettua, että kyllä se määrättyllä tavalla niin pitää olla ehkä rajoitettua jollain lailla, et ketkä saa paikannettua. Et täähän Suomessa nyt leviää, että sen on nähny tuolla maanteillä, et on levinny vielkin paljolti just tää tota ja paljoltihan varotetaan yksinäisiä naisia ajelemasta tiettyihin aikoihin. Sen tietää ihan noilta teiltäkin, että missä on jo vaarallisia paikkoja Suomessa. Et nää huumeasiat teettää yhtä sun toista, kyl mun mielestäni niin siin pitäis olla joku kontrolli, kuka voi paikantaa. En tiä sit miten semmosia voidaan turvatoimia rakentaa.” (N4.)

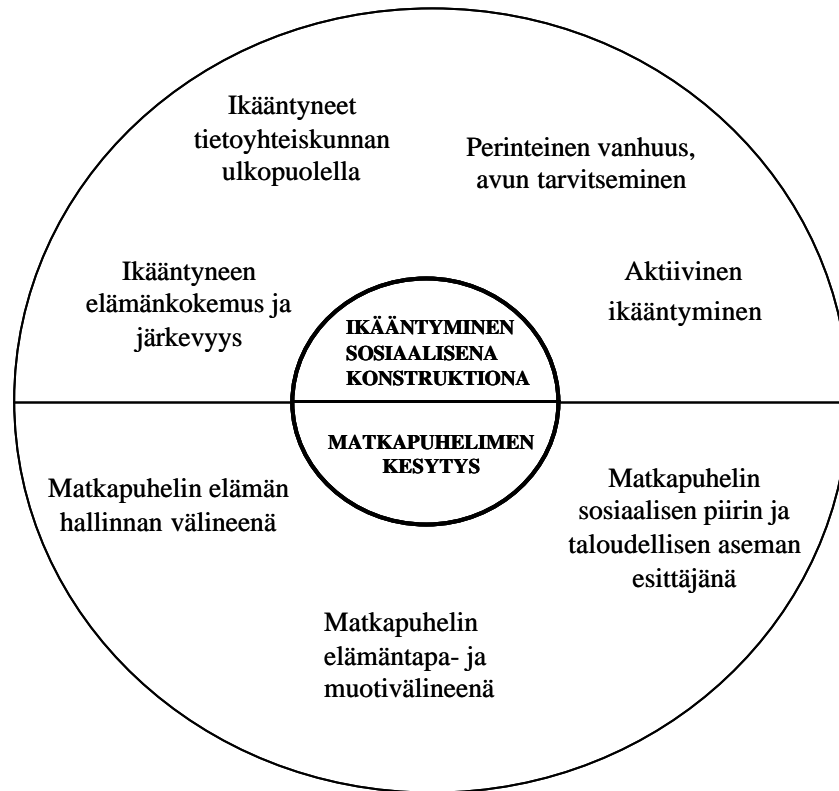
Hieman samantapainen löydös on Haddonin ja Silverstonen (1996, 93) tutkimuksessa, jossa lankapuhelimeen liittyvistä huolenaiheista yksi oli turvattomuuden tunne liittyen mahdollisiin uhkaussoittoihin tai puhelimen käyttöön apuvälineenä murrossa. Tässäkin puhelimeen liittyvä pelkotila itse asiassa viittaa yleisempään pelkoon rikollisuutta kohtaan. Toisaalta samassa tutkimuksessa on huomioitu se, että kasvava huolestuneisuus ja epävarmuus liittyen omaan turvallisuuteen lisää riippuvuutta lankapuhelimesta.

8. LOPPUPÄÄTELMÄT – MATKAPUHELIMEN KESYTYSPROSESSI TULKINTAKEHYSTEN RISTIPAINEESSA

Tutkimukseni päätavoitteena oli tutkia ikääntymisen kokemisen ja teknologian kesytyksen välistä suhdetta. Tarkoituksena oli selvittää se, miten vahvasti ikääntyneen ihmisen identiteetti määrittää teknologian omaksumista ja toisaalta se, rekonstruoituuko ikääntymisen kokemus teknologian kesytyksen kautta. Olen analyysissäni keskittynyt ensimmäiseksi tarkastelemaan ikääntymisestä ja eläkkeellä olosta tuotettua puhetta, koska se näytti hyvin vahvasti toimivan tulkintakehyksenä myös teknologiasta tuotetuille merkityksille. Paitsi että haastateltavat määrittivät itsensä ja toivat hyvin selvästi esille olevansa eläkeläisiä ja ikääntyneitä, niin myös esimerkiksi omasta teknologia-osaamisesta- ja tietämyksestä puhuttaessa ikä ja eläkeläisen asema nousivat vahvasti esiin. Samoin teknologiasta tuotetut diskurssit nojasivat pitkälti ikääntyneen ihmisen tulkintamaailmaan, kuten esimerkiksi hyödyn ja säästäväisyyden painottaminen haastateltavien puheessa osoittavat. Näytti siis siltä, että teknologiasta tuotettuja selontekoja ei voinut tutkia ottamatta huomioon ikäkonstruktioita. Näin olen olen analyysissäni painottanut myös niin sanottuja yleisiä iästä tuotettuja diskursseja, koska näen, että vain niitä tarkastelemalla voi ymmärtää myös teknologian kesytysprosessia. Jotta analyysini ei kuitenkaan jäisi pelkälle diskurssien erottelun tasolle, haluan viedä sen niin katsotusti ylemmälle tasolle kääntämällä katseeni niihin tulkintaresursseihin, joihin haastateltavat nojaavat tuottaessaan ikääntyneen identiteetillä latautunutta puhetta teknologiasta (kuva 3.).

Pantzarin (1997) teknologian kesytysprosessin nelikenttämallissa yksi kesyyntymisen reiteistä on laitteen vakavoituminen osaksi arkea hyötykäytön kautta. Haastattelemieni ikääntyneiden keskuudessa sekä tietokoneen että matkapuhelimen kesytys näytti vaativan hyötykäytön. Hyöty ja rationaalinen tarve tuntuivat olevan ainoita hyväksyttävissä olevia perusteluja niin omalle

käytölle kuin ei-käyttämisllekin. Tämä ilmiö ei kuitenkaan paikallistu ainoastaan ikääntyneisiin ihmisiin, vaan se on löydettävissä myös nuorten puheesta, kuten Järveläisen (1999) tutkimus nuorten tavoista merkityksellistä kännykkää osoittaa. Käytännöllisyysrepertuaari, joka painottaa 'oikean' hyödyn kokemista, oli runsaimmin käytetty merkityssysteemi nuorten puhuessa kännykästä. Näyttää siis siltä, että niin nuoren kuin ikääntyneen ihmisen kohdalla oikea ja hyväksyttävä tapa puhua matkapuhelimesta on hyödyllisyyttä ja tarpeellisuutta korostava puhe. Yhdynkin Järveläisen ajatuksiin tämän puheen taustasta. Suomalaisessa yhteiskunnassa järkevyyden, harkitsevuus ja kokonaisuudessaan vaatimaton, kova elämä ovat korkeasti arvostettuja attribuutteja. Tulkintakehys, johon sekä nuoret että ikääntyneet ihmiset nojaavat rakentaessaan merkityksiä matkapuhelimelle, näyttäisi olevan siis pitkälti sama. Haastateltavilleni erityistä oli kuitenkin se, että he tuottivat ainakin vielä matkapuhelimen itselleen turhana laitteena. Nuorten selonteoissa matkapuhelin merkityksellistyy hyödylliseksi välineeksi, joka auttaa arjen käytännön järjestelyissä. Haastattelemani ikääntyneet taas, nojautessaan tähän niin sanotun 'järkevyyden' tulkintakehykseen, eivät pystyneet perustelemaan selvää tarvetta matkapuhelimelle ja joutuivat tuottamaan sen omalla kohdallaan tarpeettomana.

Kuva 3. Tulkintakehykset, joihin ikääntyneet nojasivat konstruoidessaan ikääntymisen ja matkapuhelimen merkityksiä.

Järkevyyttä painottava tulkintakehys saattaa olla vahvempi vaikutin ikääntyneiden puheessa, kun se on nuorilla. Ikääntyneet ovat eläneet läpi niin taloudellisia nousu- kuin laskukausia. Nämä kokemukset ovat konkreettisesti opettaneet säästeliäisyyttä ja vaatimattomuutta, ja sitä kautta myös vaalimaan näitä piirteitä hyveinä. Toisaalta, ikääntyneen ihmisen elämäkokemus saattaa asettaa hänet asemaan, joka vaatii häntä käyttäytymään arvonsa mukaisesti ja tällä erottautumaan nuorisosta. Tämä tulkintakehys ei kuitenkaan yksinään selitä haastateltavieni tapaa merkityksellistää matkapuhelinta. Tämän vuoksi olen hahmotellut tiettyjä tulkintakehyksiä, jotka näyttäisivät määrittävän yhteiskunnassamme matkapuhelimesta tuotettuja merkityksiä.

Ensinnäkin matkapuhelin näyttäytyy yhä suurimmissa määrin elämäntapa- ja hallinnan välineenä. Sen avulla voidaan organisoida omaa ajankäyttöä, hoitaa kontakteja ja ylläpitää sosiaalisia suhteita. Nämä ovat tarpeita, jotka sitoutuvat niin nuorisoon kuin työssäkäyviin, mutta joihin ikääntyneillä ei enää tunnu olevan oikeutta. Toisaalta matkapuhelin on varsinkin nuorten keskuudessa ottanut

tärkeän roolin identiteetin tuottamisessa ja esittämisessä, sen avulla viestitään niin oman sosiaalisen piirin laajuutta kuin taloudellista asemaa. Varsinkin jälkimmäisen, taloudellisen aseman, viestiminen näytti ainakin avoimesti olevan melko epäsovivaa haastattelemieni ikääntyneiden keskuudessa. Säästäväisyys nousee heidän puheessa hyveeksi, joka sitoutuu vahvasti järkevyyttä painottavaan tulkintakehykseen. Matkapuhelin näytti siis väkisinkin muokkaavan reittiä pelkän hyötyajattelun kautta. Tällöin kesytysprosessi muodostuu hankalaksi, sillä se kamppailee erilaisten tulkintakehysten ristipaineessa. Järkevyyteen pakottava tulkintakehys velvoittaa konstruoimaan matkapuhelimen tarpeen ja hyödyn kautta, mutta ikäihminen ei voi ammentaa näitä tarpeita matkapuhelimen jaetuista merkityksistä. Näin ollen perustellessaan matkapuhelimen omistamista hyödyn kautta, hän tulee kieltäneeksi kaikki tarpeensa matkapuhelimelle.

Miksi haastateltavani eivät sitten suoraan kieltäneet matkapuhelinta ja merkityksellistäneet sitä itselleen tarpeettomaksi ja turhaksi välineeksi? Matkapuhelimesta tuotetut diskurssit eivät rajoittuneet pelkästään selontekoihin, jotka muotoilivat sen turhaksi ja tarpeettomaksi laitteeksi. Tuotetut selonteot olivat itse asiassa kovin ristiriitaisia, sillä puheessa esiintyi myös peiteltyä kielteisyyttä niitä kohtaan. Haastateltavat eivät siis muotoilleet suoraan kielteisiä kommentteja matkapuhelimesta ja sen ominaisuuksista, vaan nämä selonteot tuotettiin tavoilla, jotka joko vähättelivät omia tietoja tai perustelivat kielteistä asennetta omien puuttuvien tarpeiden kautta. Nämä puheenvuorot näyttävät nojaavan tulkintakehykseen ikääntyneistä, joka määrittelee heidät tietynlaiseksi ongelmaksi tietoyhteiskuntakehityksessä. Kuten olen aiemmin todennut, tällä hetkellä on käynnissä kiivas keskustelu ikääntyneiden osallistumisesta tietoyhteiskuntaan. Tällaiset julkiset diskurssit tuottavat tietynlaista ikääntymistä, joka viittaa siihen, että ikääntyneet eivät luonnollisesti tule osaksi tietoyhteiskuntaa. Nähdään, että ikäihmisten tietotekniset taidot tai kiinnostus niitä kohtaan eivät riitä ja heihin tulee siksi kohdistaa erityistoimenpiteitä. Tällaista tulkinnallista viitekehystä vasten haastateltavat pyrkivät peittelemään omia kielteisiä asenteitaan ja tuottamaan ikääntyneet ihmisinä, jotka ymmärtävät teknologian mahdollisuudet ja ovat kiinnostuneita niistä.

Vielä kiinnostavampia ovat kuitenkin päinvastaiset selonteot, jotka vähättelivät omaa kiinnostusta uusia laitteita kohtaan. Olen aiemmin esittänyt esimerkin, jossa haastateltava kertoi himoitsevansa uutta matkapuhelinmallia, mutta heti tämän myönnytyksen jälkeen vähätteli omia tarpeitaan ja kielsi itseltään tämän mieliteon palauttaen itsensä niin sanottuun järkevän kuluttajan rooliin. Tällaisia puheenvuoroja voisi tulkita siitä näkökulmasta, että ikäihmisellä ei ole oikeutta haluta uusia, muodikkaita laitteita tai olla kiinnostuneita tekniikan uusimmista kehityssuunnista. Toisin kuin tietokone, matkapuhelin on muodostunut pitkälti elämäntyyli- ja muotivälineeksi. Samaan tapaan kuin ikääntyneeltä tuntuu puuttuvan oikeus elämänhallinnan tarpeeseen, myös matkapuhelimen merkityksellistäminen osana elämäntyyliä on jollain tavalla sopimatonta. Ikääntyminen konstruoituu yhteiskunnassamme edelleen elämänvaiheena, jolloin omaa itseä ei enää tuoda esille, ainakaan materiaalisin keinoin. Tällainen perinteinen tulkinta ikääntyneistä merkityksellistää heidät vanhuksiksi, joiden tarpeet liittyvät pikemminkin sairauksiin ja yksin pärjäämiseen. Toisaalta myös käynnissä oleva tietoyhteiskuntakeskustelu ikääntyneistä ongelmakohtana on saatettu sisäistää siinä määrin, että sekin osaltaan synnyttää häveliästä ja varovaista puhetta sekä omista tietotaidoista kuin omasta kiinnostuksesta uusia matkapuhelimia kohtaan.

Olen osoittanut matkapuhelimen kesytysprosessin olevan murrosvaiheessa, jota paineistavat erilaiset tulkintakehykset niin matkapuhelimesta kuin ikääntymisestä. Ikääntymisen jaetut merkitykset näyttäisivät olevan konfliktissa matkapuhelimen merkityksellistämisen kanssa, sillä ne eivät salli ikääntyneen ihmisen jakaa samoja merkityksiä matkapuhelimesta kuin muut ikäryhmät. Ikäihminen ei kuitenkaan voi merkityksellistää matkapuhelinta täysin eri tavallakaan, sillä se saattaisi konstruoida vääränlaista ikääntymistä ja näin ylläpitää jaettuja merkityksiä ikääntyneistä. Matkapuhelimen kesytys siis haastaa ikääntymisen kokemuksen. Haastateltavat tuottivat ikääntymisen diskurssien kautta, jotka muotoilivat heidät aktiivisiksi, vanhuksista erottautuviksi ihmisiksi. Heidän tuottamansa ikääntyminen oli siis aivan päinvastaista, kuin mitä niin sanottu perinteinen vanhuuskäsitys tai patologinen malli konstruoivat. Haastateltavat uusintavat puheellaan jaettuja merkityksiä

ikäntyneistä ja vanhoista ihmisistä, silti tehden sen tavalla, joka huomioi myös iän mukanaan tuomat realiteetit, kuten heikkenevän näön tai motoriikan.

Uusi tietotekniikka ja teknologisoituva yhteiskunta ovat haastaneet ikääntymisen kokemuksen. Uudet, päivittäiseen arkeen tunkeutuvat laitteet vaativat kesyttämistä, jonka puitteissa myös ikääntymisen merkitykset joutuvat muutos-paineen alle. Teknologian tuottaminen 'silkkana turhuutena' tuntuukin jonkinlaiselta ensireaktiolta matkapuhelinta kohtaan. Oma ja yleensä ikään-tyneiden suhde siihen on kovin hauras ja siksi on varmintä tukeutua niin sanottuun järkevyyden tulkintakehykseen. Hyödystä puhuminen toimii retori-sena keinona niin puolusteltaessa omien taitojen kuin kiinnostuksen puutetta. Samalla se vastakohtaisesti toimii vähättelyn välineenä myönnettäessä oma kiinnostus uutta tekniikkaa kohtaan. Merkityksellistettäessä matkapuhelin ja suhde siihen hyöty- ja tarvepuheen kautta, ei haasteta tai vahingoiteta ikääntyneistä ylläpidettyä konstruktia. Toisaalta, oli havaittavissa puhetta, joka tuotti ikääntyneet vahvasti tietoyhteiskuntakehitystä seuraavana yhteiskunta-ryhmänä. Tätä puhetta verhosi kuitenkin tietynlainen arkuus tai häveliäisyys, kuten esimerkiksi selonteot omista tietoteknisistä taidoista ja tiedoista osoittavat. Tällainen varovaisuus selonteoissa vastaa sekä jaettuihin merkityksiin ikääntyneiden tietoyhteiskuntataidoista kuin ikääntyneiden asemasta yleensä. Haastateltavat tuottavat itsensä tietoyhteiskunnan kyvyk-käinä jäseninä, mutta puhuvat tekniikasta varoen ja virheitä välttämällä ja siten pyrkivät estämään kielteisten stereotyyppien vahvistumista. Tulkintakehykset, joihin haastateltavat puheessaan nojasivat olivat itsessäänkin ristiriitaisia. Ne osaltaan kutsuivat tai jopa pakottivat ikääntyneet ihmiset seuraamaan tietoyhteiskuntakehitystä, mutta samalla konstruoivat ikääntymisen tavalla, joka ei salli ikääntyneiden olla avoimesti innostuneita uusista tietoteknisistä laitteista.

Tutkimukseni alussa kysyin voidaanko olettaa ikääntyneiden olevan vähemmän sosiaalisesti vastaanottavia ja antavan vähemmän painoarvoa erilaisille sosiaalisille pakotteille? Tutkimukseni, vaikka keskittyikin hyvin pieneen elä-mänalueeseen ja on otokseltaan suppea, osoittaa että näin ei suinkaan ole. Pelkästään rakentaessaan merkityksiä matkapuhelimelle haastattelemani ikääntyneet painivat lukuisten erilaisten odotusten välillä – tätä merkityksen-

antoprosessia paineistivat jaetut merkitykset niin matkapuhelimesta kuin ikääntyneistä ja eläkeläisistä. Ikääntyminen sosiaalisena ilmiönä näyttäisi kuitenkin olevan murrosvaiheessa. Tästä viestivät yhteiskunnassamme esillä oleva puhe aktiivisesta ikääntymisestä, samoin kuin ikäihmisten lisääntyvä huomioiminen esimerkiksi tuotemainonnassa. Tällaisten viitekehysten läsnäolo oli havaittavissa myös haastateltavieni puheessa, jossa eläkkeellä olon myöntämiseen sitoutui hyvin vahva oman aktiivisuuden esittäminen. Ikääntymisen konstruoituessa vaiherikkaaksi ja kokemukselliseksi elämän-vaiheeksi, myös matkapuhelimen, niin kuin myös muiden tietoteknisten laitteiden ja palveluiden, kesytysprosessi saattaa saada uusia muotoja. Tällä hetkellä haastateltavani nojasivat vielä pitkälti perinteisiin tulkintakehyksiin ikääntymisestä, vaikkakin niitä myös aktiivisesti puheellaan rekonstruivat. Kun ikääntyminen ja eläkkeellä olo konstruoituvat omaksi, erityiseksi vanhuudesta erottautuvaksi elämänvaiheekseen, saattaa ikääntyneillä olla oikeus myöskin kuluttaa elämäntyyli tuotteita, samoin kuin tarvita apua monimutkaisen arjen hallinnassa. En usko, että tämä kuitenkaan vapauttaa ikääntyneitä ihmisiä sosiaalisista pakotteista, päinvastoin, ne saavat vain uusia muotoja. Jatkossa ikääntyneen ihmisen täytyykin ehkä tarvita matkapuhelinta viestiäkseen sen avulla aktiivista ja modernia ikääntyneen ihmisen identiteettiä.

LOPUKSI

Olen tutkielmani alussa todennut alkuperäisen kiinnostukseni kohdistuneen ikääntymisen ja teknologian omaksumisen tutkimiseen vahvasti vuorovaikutuksellisina prosesseina. Päättökysymyksekseni määrittelin ikääntymisen kokemisen ja teknologian kesytyksen välisen suhteen selvittämisen: vaikuttaako teknologian omaksuminen ikääntymisen konstruointiin ja miten toisaalta ikääntyneiden tulkintamaailma vaikuttaa teknologian kesyttämiseen? Mielestäni olen näihin kysymyksiin myös pystynyt vastaamaan. Olen valottanut sitä, kuinka vahvasti ikääntyneen ihmisen merkitysmaailma määrittää teknologian kesytystä ja kuinka se tekee tästä prosessista erityisen. Toisaalta olen kiinnittänyt huomion siihen, kuinka uusien laitteiden tunkeutuminen arkeen asettaa myös ikääntymisen jaetut merkitykset muutospaineen alle. Kiehtovinta näiden ilmiöiden tutkimisessa oli juuri niiden sosiaalinen luonne ja vuorovaikutuksellisuus, johon olen mielestäni päässyt hyvin käsiksi valitsemani käsitteistön ja metodologian avulla.

Teknologia tutkimusteemana oli minulle sinänsä tuttu työni puolesta, sillä olen työskennellyt loppukäyttäjätarvetutkijana Nokia Oyj:ssä. Tutkimuksen luonne siellä oli kuitenkin hyvin erilainen ja itse asiassa oli hyvin kiinnostavaa päästä kurkistamaan ilmiötä niin sanotusti syvemmältä. Ikääntymisen tutkimukseen perehdyin taas ensi kertaa ja se myös näkyy tutkielmassani. Jouduin aloittamaan teoriaan ja käsitteistöön tutustumisen aivan alusta ja siksi en ole päässyt ajattelussani tai edes analyysissä kovin syvälle. Tutkimukseni ei olekaan uraa uurtava kummankaan teeman, ikääntymisen tai teknologian kesytyksen saralla itsessään. Kiinnostavinta siinä on näiden kahden sosiaalisen prosessin tutkiminen niin sanotusti yhden kolikon eri puolina. Ikääntyneiden teknologian käytöstä on tehty ja tehdään lukuisia tutkimuksia, mutta hyvin suuri osa niistä 'jää' faktatasolle. Olen aiemmin todennut juuri metodologian olevan tärkeä erottava erityispiirre tutkimukseni paikantumisessa. Näen, että ikääntyneiden teknologiasta tuotetun puheen tarkastelu diskurssianalyysin näkökulmasta on jollain tapaa antanut mahdollisuuden kurkistaa tämän ilmiön taakse. Tutkimuksessani olenkin pyrkinyt selvittämään sitä, mistä puhe ja

merkitykset syntyvät. Sen sijaan, että olisin todennut ikääntyvien kokevan matkapuhelimen turhana laitteena, olen selvittänyt sitä, mistä tämä selonteko johtuu ja mitä sillä tehdään. Tutkimukseni on kuitenkin sinänsä hyvin pieni katsaus kyseiseen ilmiöön ja vaatisi lisätutkimusta. Ensinnäkin se on omalla kohdallani ollut oppikokemus niin metodologiaan kuin teemaankin liittyen. Toisaalta sekä aineisto että sen analyysi jäävät suppeiksi, koska tutkimus on pitäytynyt pro gradu-tutkielman rajoissa. Tutkimukselleni voisi määrittää seuraavanlaisia jatkotutkimuskysymyksiä:

- 1) Tietokoneen ja matkapuhelimen merkityksellistämisen erot
- 2) Ikä argumentoivana puheena, vertailu eri ikäryhmien välillä
- 3) Jatkotutkimus erilaisessa yhteiskunnallisessa viitekehyksessä, kun suuret ikäluokat ovat alkaneet jäädä eläkkeelle ja toisaalta ikääntyneet ovat ihmisiä, jotka ovat jo hyvin tuttuja informaatioteknologian kanssa.

Entä tutkimukseni hyödyntäminen muussa kuin akateemisessa tutkimuksessa? Näen, että löydökseni voisivat olla hyödynnettävissä varsinkin kehitettäessä ja markkinoitaessa uusia teknologisia laitteita ja niihin liittyviä palveluja ikääntyneille. Vielä tälläkin hetkellä ikääntyneet ovat kuluttajaryhmänä hyvin vähällä huomiolla kulutustuotteiden mainonnassa. Toisaalta yritykset kohdistaa tuotteita ja mainontaa tälle ryhmälle ovat saattaneet epäonnistua, sillä viestit ovat sisältäneet liian vahvan viittauksen juuri esimerkiksi stereotyyppiseen vanhuuteen. Näen, että osuvan tuote- ja markkinointiviestin rakentaminen ikääntyneille vaatii erityistä sensitiivisyyttä. Ikääntyneet omaavat vahvan sosiaalisen identiteetin, joka eriytyy muista ikäryhmistä, myös vanhuksista. Toisaalta ikäihmiset ovat monenlaisten stereotyyppien ja julkisten keskustelujen kohteena, joita vasten he koko ajan rekonstruoivat omaa minuuttaan ja ryhmäidentiteettiään. Ikääntyvien sosiaalisen maailman ymmärtäminen voi edesauttaa oikeanlaisten tuotteiden ja markkinointiviestien kehittämistä. Ikääntyneitä ei tulisi nähdä puutteiden ja sairauksien valossa, mutta toisaalta täytyy ymmärtää myös sitä, että he eivät jaa samanlaista merkitysmaailmaa nuorten tai työssäkäyvien kanssa.

LÄHTEET

Arksey, H. & Knight, P. (1999) *Interviewing for Social Scientists*. Sage Publications, London, Thousand Oaks, New Delhi.

Aro, J. (1997) *Tietoyhteiskunta: epookkiteoriaa, retoriikkaa vai yhteiskuntateoriaa?* Teoksessa Stachon K. (toim.) *Näkökulmia tietoyhteiskuntaan*. Gaudeamus Kirja/ Oy Yliopistokustannus University press Finland Ltd., Tampere.

Aula-Matila, A. (1999) "Mitä sinä, vanha ihminen, tommosella teet?": tietotekniikka ikäihmisen elämäntilanteissa. Pro gradu tutkielma, sosiologian ja sosiaalipsykologian laitos, Tampereen yliopisto.

Aune, M. (1996) *The Computer in Everyday Life: Patterns of Domestication of a New Technology*. Teoksessa Lie M. & Soerensen K.H. (toim.) *Making Technology Our Own? Domesticating Technology into Everyday Life*. Scandinavian University Press (Universitetsforlaget AS), Oslo.

Beyer, H. & Holtzblatt K. (1998) *Contextual Design. Defining Customer-centered Systems*. Morgan Kaufmann Publishers.

Bijker W. E. & Law, J. (1992) *Shaping Technology Building Society. Studies in Sociotechnical Change*. The MIT Press, Massachusetts.

Bikson T. K. & Goodchilds J. D. (1986) *Experiencing the retirement Transition: Managerial and Professional Men Before and After*. Teoksessa Spacapan S. & Oskamp, S. (toim.) *Social Psychology of Aging*. Sage Publications, California.

Burr, V. (1995) *An Introduction to Social Constructionism*. Routledge, London.

Castells M. & Himanen, P. (2001) *Suomen tietoyhteiskuntamalli*. Werner Söderström osakeyhtiö, Helsinki.

Elovainio, P. (1996) *Vanhuuden monet kuvat*. Teoksessa Aittola T., Alanen L. & Rantamaa P. (toim.) *Minkä ikäinen olettekaan, rouva?* SoPhi. Yhteiskuntatieteiden, valtio-opin ja filosofian julkaisuja 5. Jyväskylän yliopisto.

Fennell G., Phillipson C. & Evers, H. (1988) *The Sociology of Old Age*. Open University Press, Milton Keynes, Philadelphia.

Finland as an Information Society. The Report of the Information Society Advisory Board to the Government (2000). Ministry of Finance.

Gee, J. P. (1999) An Introduction to Discourse Analysis. Theory and Method. Routledge, London.

Gergen, K. J. (1999) An Invitation to Social Constructionism. SAGE Publications Ltd.

Haddon, L. & Silverstone, R. (1996) Information and Communication Technologies and the Young Elderly. SPRU CICT Report Series No. 13.
<http://www.mot.chalmers.se/dept/tso/haddon/ELDREP.pdf> (luettu 10.10.2003)

Hansson, R. O. (1986) Old Age: Testing the Parameters of Social Psychological Assumptions. Teoksessa Spacapan S. & Oskamp, S. (toim.) Social Psychology of Aging. Sage Publications, California.

Hirsjärvi, S. & Hurme, H. (2001) Tutkimushaastattelu. Teemahaastattelun teoria ja käytäntö. Yliopistopaino, Helsinki.

Hoikkala T. & Roos J.P. (2000) Onko 2000-luku elämänpolitiikan vuosituhat? Teoksessa Hoikkala, T. & Roos, J.P. (toim.) 2000-luvun elämä. Sosiologisia teorioita vuosituhaten vaihteesta. Tammer-paino, Tampere.

Ikäihmisenä tietotekniikka tutkimassa – seuramatkalla bittimaahan (2001). Jyväskylän Ikääntyvien yliopisto, tutkimusseminaari.
<http://www.cec.jyu.fi/geronet/tutkimus/seuramatkalla.htm#4>. (luettu 10.10.2003)

Jokinen, A. Juhila, K. & Suoninen, E. (1993) Diskurssianalyysin aakkoset. Vastapaino, Jyväskylä.

Jokinen, A. & Juhila, K. (1999) Diskurssianalyttisen tutkimuksen kartta. Teoksessa: Jokinen, A. Juhila, K. & Suoninen, E. (toim.) Diskurssianalyysi liikkeessä. Vastapaino, Jyväskylä.

Jolanki, O., Jylhä, M. & Hervonen, A. (2000) Old age as a choice and a necessity. Two interpretative repertoires. Journal of Ageing Studies 14(4), 359-372.

Juhila, K. (1999) Kulttuurin jatkuvasti rakentuvat kehät. Teoksessa: Jokinen, A. Juhila, K. & Suoninen, E. (toim.) Diskurssianalyysi liikkeessä. Vastapaino, Jyväskylä.

- Julkunen, R. (2003) Kuusikymmentä ja työssä. SoPhi. Jyväskylän yliopisto.
- Jyrkämä, J. (1996) Kuka on vanha, kuka vanhus? Teoksessa Aittola T., Alanen L. & Rantamaa P. (toim.) Minkä ikäinen olettekaan, rouva? SoPhi. Yhteiskuntatieteiden, valtio-opin ja filosofian julkaisuja 5. Jyväskylän yliopisto.
- Jyrkämä, J. (2001) Vanhuus haasteena. Teoksessa Sankari & Jyrkämä (toim.) Lapsuudesta vanhuuteen, iän sosiologiaa. Vastapaino, Tampere.
- Järveläinen, J. (1999) Nuorten kännykkämaailmat – kännykän ja sen käytön diskursiivinen jäsentyminen. Pro gradu tutkielma, sosiologian ja sosiaalipsykologian laitos, Tampereen yliopisto.
- Kaakinen, J. & Törmä, S. (1999) Esiselvitys geronteknologiasta - Ikääntyvä väestö ja teknologian mahdollisuudet. Tulevaisuus valiokunnan teknologiajaosto, Teknologian arviointeja 5. Eduskunnan kanslian julkaisu 2/1999.
<http://www.eduskunta.fi/fakta/vk/tuv/tekjaosto/geron.pdf>. (luettu 10.10.2003).
- Kampter, L., Kayano, J. & Peterson, J. (1989) Treasured Possessions in Adulthood and Old Age. Teoksessa Unruh D. & Living G. S. (toim.) Current Perspectives on Aging and the life Cycle (A Research Annual, Personal History through the Life Course). Jai press Inc., Greenwich, Connecticut.
- Kangas, I. & Nikander, P. (2001) Johdanto teoksessa Kangas, I. & Nikander, P. (toim.) Naiset ja ikääntyminen. Gaudeamus, Tampere
- Kasesniemi, E-L & Rautiainen, P. (2001) Kännyssä piilevät sanomat. Nuoret, väline ja viesti. Tampere University press, Tampere.
- Kasvio, A. (1999) Suomi matkalla tietoyhteiskuntaan. Luentosarja syyslukukaudella 1999. Tietoyhteiskunnan tutkimuskeskus, Tampereen yliopisto.
<http://www.uta.fi/~ttanka/luento/ohjelma.htm> (luettu 28.02.2002).
- Katz, S. (2000) Busy Bodies. Activity, aging, and the management of everyday life. Journal of aging studies 14(2), 135-152.
- Klason, S. M. (1995) Social network and Self Conception of Elderly People. Research Bulletin 89, Department of Education. University of Helsinki.
- Kopomaa, T. (2000) Kännykkäyhteiskunnan synty - tihentyvä arki, tiivistyvä kaupunki. Gaudeamus, Helsinki.

Korhonen, T. (1999) Tekniikkaa, taidetta ja taikauskoa. Kirjoituksia aineellisesta kansankulttuurista. SKS, Helsinki.

Korvajärvi, P. (2001) Ikä syrjinnän kokemukset ja käytännöt työelämässä. Teoksessa Vakimo S. (toim.) Paljon kokeva, vähän näkyvä. Tutkimus vanhaa naista koskevista kulttuurisista käsityksistä ja vanhan naisen elämäkäytännöistä.. SKS, Helsinki.

Koski, J. T. (1998) Infoähky ja muita kirjoituksia oppimisesta, organisaatioista ja tietoyhteiskunnasta. Gummerus.

Koskinen, S. (1994a) Gerontologinen sosiaalityö vanhuspolitiikan mikrorakenteena. Lapin yliopisto, Rovaniemi.

Koskinen, S. (1994b) Ketkä kulloinkin ovat olleet vanhuksia. vanhuskäsitykset sosiaali- ja kulttuurihistoriallisina ilmentyminä. Teoksessa Sailas, R. & Mikkonen, S. (toim.) 55+. Katsaus ikääntyvien elinoloihin. Tilastokeskus. Stakes. Elinolot 1994:1. Helsinki.

Koskinen, S. (1987) Sosiaalinen vanheneminen. Gerontologia 1:2-15.

Kuusi, O. (1998) Ikääntyneet tietoyhteiskunnan voimavarana. Teoksessa Heinonen, J. (toim.) Senioriteetti voimavarana. Gaudeamus, Tampere.

Laslett, P. (1995) A National Trust for the Future, Run by Third Agers.
<http://www.globalideasbank.org/BOV/BV-275.HTML> (luettu 09.10.2003).

Lie, M. (1996) Gender in the Image of Technology. Teoksessa Lie M. & Soerensen K.H. (toim.) Making Technology Our Own? Domesticating Technology into Everyday Life. Scandinavian University Press (Universitetsforlaget AS), Oslo.

Lie, M. & Soerensen K. H. (1996) Making Technology Our Own? Domesticating Technology into Everyday Life. Scandinavian University Press (Universitetsforlaget AS), Oslo.

Ling, R. & Helmersen, P. (2000) *"It must be necessary, it has to cover a need": The adoption of mobile telephony among pre-adolescents and adolescents*. Research and Development rapport. Telenor, Norway. Sit. Kasesniemi, E-L & Rautiainen, P. (2001) Kännyssä piilevät sanomat. Nuoret, väline ja viesti. Tampere University press, Tampere.

- Livingstone, S. (1994) The Meaning of Domestic Technologies: A Personal Construct Analysis of Familial Gender Relations. Teoksessa Hirsch, E. & Silverstone, R. (toim.) Consuming Technologies. Routledge, London.
- Moyal, A. (1995) The Feminine Culture of the Telephone: People, Patterns and Policy. Teoksessa Heap, T., Einon, M. & Mackay, H. (toim.) Information Technology and Society. A Reader. SAGE Publications, London.
- Mäenpää, P. (2000) Digitaalisen arjen ituja. Kännykkä ja urbaani elämäntapa. Teoksessa (Hoikkala T. & Roos J.P. (toim.) 2000-luvun elämä. Sosiologisia teorioita vuosituhannen vaihteesta. Gaudeamus Kirja/ Oy Yliopistokustannus University press Finland Ltd., Tampere.
- Mäensivu, V. (2002) Ikääntyvien viestintävalmiudet ja digitaalinen epätasa-arvo. KELA, Sosiaali- ja terveysalan tutkimuksia 71, Helsinki.
- Nikander, P. (2001) Elämäkaaresta elämäkulkuun: län muuttuva merkitysmaailma. Teoksessa Kangas, I. & Nikander, P. (toim.) Naiset ja ikääntyminen. Gaudeamus, Tampere.
- Nordic Information Society Statistics 2002. Nordic Council of Ministers: Statistics Denmark, Statistics Finland, Statistics Iceland, Statistics Norway, Statistics Sweden. Yliopistopaino, Helsinki.
- Nurmela, J. (1998) Valikkoko uusi tieto- ja viestintäteknikka käyttäjänsä. Tilastokeskus. 'Suomalaiset ja tuleva tietoyhteiskunta' –hanke, raportti 2. Tilastokeskus, Helsinki.
- Pantzar, M. (1996) Kuinka teknologia kesytetään. Kustannusosakeyhtiö Tammi, Helsinki.
- Pantzar, M. (2000) Tulevaisuuden koti. Arjen tarpeita keksimässä. Kustannusosakeyhtiö Otava, Helsinki.
- Potter, J. & Wetherell, M. (2001) Unfolding Discourse Analysis. Teoksessa Wetherell M., Taylor S. & Yates S. J. (toim.) Discourse theory and Practise. A reader. Sage Publications.
- Roos, J.P. (1993) Sociology of cellular telephone. The nordic model (300 000 yuppies? Mobile phones in Finland). (Published in Telecommunications policy Vol 17, Nr 6, August 1993 and Reseaux Communicaion/Technologie/Societe 65 Mai/Juin 1994).
<http://www.valt.helsinki.fi/staff/jproos/mobiletel.htm>. (luettu 18.12. 2002).
- Rosow, I. (1985) Status and role change through the life cycle. Teoksessa Binstock, R.H. & Shanas, E. (toim.) Handbook of aging and the social sciences. Van Nostrand reinhold, New York.
- Sit. Hansson, R. O. (1986) Old Age: Testing the Parameters of Social Psychological

Assumptions. Teoksessa Spacapan S. & Oskamp, S. (toim.) *Social Psychology of Aging*. Sage Publications, California

Silverstone R., Hirsch, E. & Morley, D. (1992) *Information and communication technologies and the moral economy of the household*. Teoksessa Hirsch, E. & Silverstone, R. (toim.) *Consuming technologies. Media and Information in Domestic Spaces*. Routledge, London and New York.

Spacapan S. & Oskamp S. (1986) *Social Psychology of Aging*. Sage Publications, California.

'Suomalaiset ja tuleva tietoyhteiskunta' –tutkimusprojekti. Tilastokeskus.
<http://www.stat.fi/tk/yr/tietoyhteiskunta/suomalaiset.html> (luettu 10.10.2003).

Suoninen, E. (1999) *Näkökulmia sosiaalisen todellisuuden rakentumiseen*. Teoksessa Jokinen, Juhila & Suoninen (toim.) *Diskurssianalyysi liikkeessä*. Vastapaino, Jyväskylä.

Tikka, M. (1994) *Kalenteri-ikästä omaelämäkerralliseen ikään*. Teoksessa Uutela, A. & Ruth, J-E (toim.) *Muuttuva vanhuus*. Gaudeamus, Tampere.

Tuomioja, E. (2000) "Ikääntyvän väestön näkymät tulevaisuudessa" Puhe Metalliliiton veteraanipäivillä Espoon Korpilammella 15.2.2000
<http://www2.eduskunta.fi/fakta/edustaja/357/ika.htm>. (luettu 10.10. 2003).

Uusmedia kuluttajan silmin. Kansallisen multimediaohjelman Kuluttajatutkimukset-hanke. Digitaalisen media raportti 2/98. Paino-Center Oy, Sipoo.

Uutela A., Palosuo H. & Haukkala A. (1994) *Vanhenemiseen liittyvät mielikuvat*. Teoksessa Uutela, A. & Ruth, J-E (toim.) *Muuttuva vanhuus*. Gaudeamus, Tampere.

Vakimo, S. (2001) *Paljon kokeva, vähän näkyvä*. Tutkimus vanhaa naista koskevista kulttuurisista käsityksistä ja vanhan naisen elämäntäytännöistä. SKS, Helsinki.

Vanhuusbarometri (1994). Sosiaali- ja terveystieteiden tutkimuskeskuksen selvityksiä 1994:6. Helsinki 1994. Sit.
Jyrkämä, J. (1996) *Kuka on vanha, kuka vanhus?* Teoksessa Aittola T., Alanen L. & Rantamaa P. (toim.). *Minkä ikäinen olettekaan, rouva?* SoPhi. Yhteiskuntatieteiden, valtio-opin ja filosofian julkaisuja 5. Jyväskylän yliopisto.

Vestby, G. M. (1996) *Technologies of Autonomy? Parenthood in Contemporary "Modern Times"*. Teoksessa Lie M. & Soerensen K.H. (toim.) *Making Technology Our Own? Domesticating Technology into Everyday Life*. Scandinavian University Press (Universitetsforlaget AS), Oslo.

Väestötilastot (2002). Tilastokeskus.

http://www.tilastokeskus.fi/tk/tp/tasku/taskus_vaesto.html. (luettu 28.02.2003).

Wetherell, M. & Potter J. (1992) Mapping the Language of Racism. Discourse and the Legitimation of Exploitation. Cornwall, Harvester Wheatsheaf. Sit. Jokinen, Juhila & Suoninen (1993) Diskurssianalyysin aakkoset. Vastapaino, Jyväskylä.

Wheelok, J. (1992) Personal Computers, Gender and Institutional Model of the Household.

Teoksessa Hirsch, E. & Silverstone, R. (toim.) Consuming Technologies. Routledge, London.

Wilenius, M. (2000) Elämä toisaalla ja tässä: rakenteiden murroksessa kohti uutta vuosituhatta.

Teoksessa Hoikkala, T. & Roos, J.P. (toim.) 2000-luvun elämä. Sosiologisia teorioita vuosituhannen vaihteesta. Tammer-paino, Tampere.

Haastattelurunko

1. Demografia

2. Sosiaalinen elämä:

- harrastukset --> yhteinen toiminta muiden kanssa
- ystävien ja sukulaisten tapaaminen & yhteydenpito heihin
- mahdollinen jäsenoiminta
- median käyttö; mitä/kuinka usein/mitä varten/miksi valitsee tietyn median
- jotain muuta? Kouluttautuminen, työ...

→ Mitä roolia matkapuhelin näyttelee elämässä, edellä mainituissa toiminnoissa?

3. Tietokoneen & internetin käyttö

- käyttötarkoitus
- käytön aloitus ja opettelu
- ongelmat

4. Matkapuhelimen hankinta

- syyt
- ostopäätös ja -tapahtuma

5. Matkapuhelimen käytön aloitus

- miten oppi käyttämään
- ongelmat
- opettiko joku, mahdollinen 'kännykkäkouluun' osallistuminen

6. Matkapuhelimen käyttö nyt

- ongelmat
- käyttötarkoitukset
- parannusehdotukset

7. Matkapuhelin mediassa

- onko huomionut uutisia/keskustelua eri medioissa matkapuhelimeen liittyen? Mitä jäänyt mieleen?
- toivoisiko joihinkin aihepiireihin puututtavan? Esim. miten vanhukset esiintyy keskusteluissa?
- onko aiheeseen liittyvä keskustelu 'vaikeasti ymmärrettävää'/ei itseä koskevaa?

8. Matkapuhelimen mainonnassa

- onko kiinnittänyt huomiota mainontaan?
- kenelle se tuntuu olevan kohdennettu?
- minkälaista mainonnan tulisi olla?

9. Onko kännykällä minkäänlaista 'muotimerkitystä'? Miltä kännykän tulisi näyttää?

10. Onko huolestunut kännykän mahdollisista terveysvaikutuksista? Onko huomionut aiheen?